

Valsts izglītības attīstības aģentūra

**Ieteikumi, gatavojoties eksāmenam
latviešu valodā 9. klasei**

2026

Ieteikumi, gatavojoties eksāmenam latviešu valodā 9. klasei, ir izstrādāti skolēnu un skolotāju atbalstam.

Eksāmens ir centralizēts, tā nokārtošanas minimālais sliekšnis 2025./2026. m.g. būs 15 % (no 2026.2027.m.g. – 20 %), eksāmena saturs ir vienots visiem pamatzglītības programmu saturu apguvušajiem.

Materiālā ir iekļauta eksāmena darba uzbūve, katras eksāmena daļas apraksts, uzdevumu piemēri no 2023., 2024. un 2025. gada eksāmena darba, ieteikumi, kas palīdz izprast uzdevumu nosacījumu dažādību un veiksmīgi sagatavoties eksāmenam.

Pārsvarā tajā izmantoti bezmaksas pieejamie digitālie resursi (veidotas hipersaites uz materiāliem) – tezaurs.lv un <https://valodasrokasgramata.lv/> u. c. –, lai skolēni arī patstāvīgi varētu mācīties teoriju un pildīt pašpārbaudes testus par konkrētiem valodas jautājumiem.

Lai atvieglotu orientēšanos materiālā, ar īpašu piktogrammu ir izcelti praktiski ieteikumi un metodiskie norādījumi gan skolēnam, gan skolotājam. Meklējiet šo piktogrammu, lai atrastu noderīgus padomus uzdevumu veikšanai un mācību procesa organizēšanai!

Materiāla pielikumā iekļautas shēmas, saraksti, atgādnēs un darba lapu piemēri lielākā formātā, paredzēti iespējamai izdrukāšanai.

Materiālu izstrādāja Ieva Āne-Miķelsone un Iveta Āboliņa.

Atbildīgā par izdevumu – Ineta Smilga.

Saturs

1.	Eksāmena darba uzbūve	4
2.	Eksāmena darba saturs un vērtēšana.....	5
3.	Pirmā daļa – teksta satura un valodas līdzekļu analīze	6
3.1.	Eksāmena pirmās daļas norise.....	6
3.2.	Eksāmena pirmās daļas uzdevumi pēc rīcības vārdiem	6
3.3.	Eksāmena pirmās daļas uzdevumi pēc valodniecības jēdzieniem	20
3.3.1.	Svarīgākās jēdzienu grupas.....	20
3.3.2.	Apgūstamie jēdzieni uzdevumu piemēros	22
3.3.3.	Citi ar valodu un tekstpratību saistīti jēdzieni.....	40
4.	Otrā daļa – tekstveide (pārspriedums)	43
4.1.	Kas ir pārspriedums?.....	44
4.2.	Pārsprieduma teksta struktūra	45
4.3.	Temata atklāsmē un argumentācija pārspriedumā	49
4.4.	Vārdu krājums un gramatikas normas pārspriedumā	52
4.5.	Ortogrāfijas un interpunkcijas normas pārspriedumā	54
4.6.	Gatavošanās pārsprieduma rakstīšanai.....	55
4.7.	Ieteicamie digitālie resursi pārsprieduma apguvei	65
5.	Trešā daļa – mutvārdu runa	67
5.1.	Kas ir runa?	68
5.2.	Temata izvēle	68
5.3.	Runas uzbūve	69
5.4.	Faktu un pieredzes izmantojums runas saturā.....	71
5.5.	Darbs pie runas teksta.....	73
5.6.	Saziņa – atbildes uz intervētāja jautājumiem	74
	Pielikums – atgādnēs un darba lapas	83

1. Eksāmena darba uzbūve

Eksāmens sastāv no rakstveida un mutvārdu daļas (1. tabula). Rakstveida daļa veidota no divām daļām – tekstu analīzes un tekstveides (pārsprieduma). Mutvārdu daļa sastāv no runas, iesaistes sarunā ar intervētāju un atbildēm uz jautājumiem.

1. tabula. Eksāmena darba daļu raksturojums

Daļa		Uzdevumu skaits	Maksimālais punktu skaits	Daļas īpatsvars (%)	Izpildes laiks
Rakstveida	1. Teksta satura un valodas līdzekļu analīze	14–20	50	50	110 min
	2. Tekstveide	1	30	30	90 min
Mutvārdu	3. Runa, saruna ar intervētāju un atbildes uz jautājumiem	1	20	20	10 min

Pirmajā (rakstveida) daļā skolēns demonstrē savas zināšanas un prasmes saistībā ar lasīšanas un rakstīšanas valoddarbības prasmēm.

Otrajā (rakstveida) daļā skolēns raksta pārspriedumu.

Trešajā (mutvārdu) daļā skolēns demonstrē prasmes saistībā ar runāšanas un klausīšanās valoddarbības prasmēm, uzstājoties ar loģisku un argumentētu mutvārdu runu, sarunājoties ar intervētāju un atbildot uz jautājumiem par runas tematu.

Eksāmena rakstveida un mutvārdu daļas norisinās neatkarīgi. Rakstveida daļu visi skolēni valstī pilda vienlaikus.

Mutvārdu daļas uzdevums, ņemot vērā skolēnu skaitu skolā, var tikt īstenots vairākās dienās pēc rakstveida daļas uzdevumu izpildes.

2. Eksāmena darba saturs un vērtēšana

Eksāmena saturs tiek veidots atbilstoši Ministru kabineta 2018. gada 27. novembra [noteikumu Nr. 747 „Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem”](#) 2. pielikuma „Sasniedzamie rezultāti valodu mācību jomā, beidzot 3., 6. un 9. klasi” prasībām valodu jomā (latviešu valoda). Eksāmens ir vienots visām Latvijas skolām.

Eksāmena vērtējums tiek izteikts procentos (%).

Pirmās daļas uzdevumus vērtē saskaņā ar vērtēšanas kritērijiem, kas izstrādāti kopā ar attiecīgo eksāmena darbu, piešķirot punktus par katru pārbaudāmo elementu. Vairāksolū (kompleksajos) uzdevumos katru pārbaudāmo elementu vērtē atsevišķi. Punktu skaits par katru pirmās daļas uzdevumu var būt atšķirīgs, bet kopā par visu eksāmena pirmās daļu maksimālais punktu skaits ir 50 punktu.

Otrās daļas uzdevumu – pārspriedumu – vērtē pēc snieguma līmeņa apraksta, kas tiek precizēts, izstrādājot attiecīgo eksāmena darbu. Vērtējumā ņem vērā temata atklāsmi, pārsprieduma struktūru, argumentāciju, skolēna vārdu krājumu un valodas atbilstību latviešu literārās valodas gramatikas, ortogrāfijas un interpunkcijas normām. Maksimālais punktu skaits par pārspriedumu ir 30 punktu.

Trešās daļas uzdevumu – skolēna runa, saruna ar intervētāju un atbildes uz jautājumiem – vērtē pēc snieguma līmeņa apraksta, kas tiek precizēts, izstrādājot attiecīgo eksāmena darbu. Vērtējumā ņem vērā runas satura atklāsmi, struktūru un argumentāciju monologrunā, jautājumu izpratni un satura atklāsmi atbildēs, kā arī runas plūdumu, vārdu krājumu un skolēna valodas atbilstību latviešu literārās valodas normām gan monologrunā, gan saziņā. Maksimālais punktu skaits par eksāmena mutvārdu daļu ir 20 punktu.

Izprast vērtēšanas pamatprincipus var palīdzēt iepazīšanās ar iepriekšējo gadu eksāmenu vērtēšanas kritērijiem, kas publicēti Valsts Izglītības aģentūras attīstības (VIIA) mājaslapas sadaļā [„Valsts pārbaudes darbu uzdevumi”](#) kopā ar katra gada eksāmena darbu.

3. Pirmā daļa – teksta satura un valodas līdzekļu analīze

Lasītprasme vairs nav tikai spēja savienot burtus, bet gan fundamentāls domāšanas rīks, kas skolēnam paver ceļu uz sarežģītāku pasaules kopsakarību izpratni. Tā ir atslēga, kas nodrošina iespēju veiksmīgi konkurēt tālākajās mācībās un nākotnes darba tirgū, kur augstu tiek vērtēta spēja analizēt un argumentēt, jo bez prasmes dziļi izprast izlasīto nav iespējams apgūt nevienu citu zinātni.

Tāpēc arī latviešu valodas eksāmena pirmajā daļā skolēns demonstrē gan zināšanas, gan savu lasītprasmes līmeni, spēju izprast tekstā tieši pateikto un zemtekstā uztveramo informāciju, prasmes sameklēt tekstā dažādas valodas vienības, analizēt izmantoto valodas līdzekļu nozīmi, veidot teikumus atbilstoši nosacījumiem u. c.

3.1. Eksāmena pirmās daļas norise

Centralizētā eksāmena (CE) pirmajā daļā skolēnam jāizlasa viens vai divi daiļliteratūras vai informatīva rakstura teksti vai tekstu fragmenti un jāveic teksta satura un valodas līdzekļu izpratnes/analīzes uzdevumi. Uzdevumi ir tematiski saistīti ar doto tekstu. Pirmajai daļai (teksta izlasīšanai un uzdevumu veikšanai) skolēnam ir 110 minūtes laika.

Veicot uzdevumus, skolēnam jādemonstrē lasīšanas, valodas sistēmas izpratnes un rakstīšanas prasmes, tiek vērtēta gan teksta satura izpratne un zināšanas par tajā izmantotajiem valodas līdzekļiem, gan prasme izpildīt uzdevumos ietvertos nosacījumus.

Uzdevumu atbildes jāieraksta eksāmena darba lapā tam paredzētajā vietā tūlīt aiz uzdevuma.

Uzdevumu skaits, saturs un secība atkarīga no konkrētā piedāvātā teksta satura, tajā izmantotajiem valodas līdzekļiem, uzdevumu sarežģītības. Uzdevumi nav tipveida, var būt iekļauti apmēram 15–20 uzdevumi.

Ar speciālu piktogrammu atzīmēti tie uzdevumi, kuru atbildēs vērtē ne tikai atbildes saturu, bet arī valodas kvalitāti (skolēna atbildes teksta atbilstību gramatikas, ortogrāfijas un interpunkcijas normām).

3.2. Eksāmena pirmās daļas uzdevumi pēc rīcības vārdiem

Šajā materiālā eksāmena pirmās daļas uzdevumi tiek aplūkoti no diviem viedokļiem:

- uzdevumi pēc dažādu izziņas līmeņa un to raksturojošajiem rīcības vārdiem, kas skolēniem jāsaprot, lai spētu veikt atbilstošas darbības;
- uzdevumi pēc tajos ietvertajiem valodniecības jēdzieniem, kuru zināšanas un izpratne skolēniem nepieciešama, lai paveiktu uzdevumus.

Skolēna zināšanas, prasmes un kompetences tiek pārbaudītas četros kognitīvās jeb izziņas darbības līmeņos atbilstoši *SOLO* jeb novēroto mācīšanās rezultātu taksonomijai, kurā skolēna sniegums tiek raksturots, analizējot ideju jeb struktūrelementu skaitu un saišu kvalitāti starp šiem struktūrelementiem. Uzdevumi ir

dažādi to sarežģītības un izziņas darbības līmeņa pakāpes ziņā. Lai sekmīgi paveiktu uzdevumus, skolēnam jāsaprot dažādu izziņas līmeņu rīcības vārdi un jāprot veikt atbilstošas darbības.

Pirmais izziņas darbības līmenis ir vienkāršākais. Uzdevumiem raksturīgi šādi rīcības vārdi: **izlasīt, iepazīties, atbildēt (brīvā formā), atrast, izrakstīt, izvēlēties (no teksta, no dotiem variantiem), atzīmēt, minēt (no teksta), nosaukt, nošķirt, noteikt (iedalījuma grupu, veidu, morfēmu u. tml.).**

Otrais izziņas darbības līmenis atklājas uzdevumos, kuros ir šādi rīcības vārdi: **aprakstīt, grupēt, izskaidrot, klasificēt, raksturot, pārveidot, uzrakstīt.**

Trešais izziņas darbības līmenis ir sarežģītāks, rīcības vārdi: **analizēt, novērtēt, pamatot, pierādīt, papildināt, piedāvāt (savu variantu), salīdzināt, secināt, veidot.**

Ceturtais izziņas darbības līmenis ir vissarežģītākais – zināšanas un prasmes jādemonstrē kompleksi jaunā situācijā (kontekstā). Uzdevumos ir minēti šādi rīcības vārdi: **formulēt, iekļaut, iesaistīt (tekstā), izmantot, pārveidot, veidot, uzrakstīt, radīt, reflektēt, izvērtēt.**

Pirmā līmeņa uzdevumos prasīta precīza faktu, terminu vai konkrētu jēdzienu atpazīšana dotajā tekstā un reproducēšana. Atbilde ir tieši atrodamā tekstā, un tā neprasa no skolēna veikt analīzi, sintezēšanu vai vērtēšanu. Ir iespējama viena pareizā atbilde.

- Līdz šim eksāmena darbos visbiežāk pirmā līmeņa uzdevumos izmantots formulējums „**atzīmē ar „X”**”, taču iespējami arī citi nosacījumi (2. tabula).

2. tabula. Pirmā līmeņa uzdevumu formulējumu piemēri no 2023. līdz 2025. gada centralizēto eksāmenu darbiem

CE 2023. gadā	CE 2024. gadā	CE 2025. gadā
1. uzd. Emīliju un Antonu Benjamiņus var dēvēt par Latvijas preses karaļpāri. Kurš no skaidrojumiem atbilst šim apgalvojumam? Atzīmē ar „X” pareizo atbildi! (1 p.) <i>(No 2 atbildēm jāizvēlas pareizā.)</i>	1. uzd. Atzīmē ar „X” , kuru lomu var uzskatīt par H. Liepiņa mūža lomu! (1 p.) <i>(Izvēle no 6 lomām.)</i>	1. uzd. Atzīmē ar „X” pareizo atbildi! (3 p.) <i>(Doti 3 apgalvojumi un „X” jāieraksta ailē „Pareizi/ Nepareizi”.)</i>
2. uzd. Kuru no vārda ekscentriskā nozīmēm var attiecināt uz Emīliju Benjamiņu? Atzīmē ar „X” pareizo atbildi! (1 p.) <i>(No divām atbildēm jāizvēlas pareizā.)</i>	5. uzd. Izlasi vēlreiz 7. rindkopu tekstā un atzīmē tabulā ar „X” pieturzīmju lietojumu tekstā! (5 p.) <i>(Tabulā jāatzīmē piecu pieturzīmju skaidrojums, kas jau dots.)</i>	2. uzd. Sanumurē Anšlava Eglīša dzīves notikumus hronoloģiskā secībā! (1 p.) <i>(Jāsanumurē piecas vienības.)</i>

3. uzd. Atzīmē ar „X” četras jomas, kurās dzīves laikā ir darbojies Antons Benjamiņš! (1 p.) (Dotas jomas.)		
5. uzd. Atzīmē ar „X” pareizo skaidrojumu, kāpēc tekstā lietotas numurētās pieturzīmes! (1 p.) (No trim atbildēm jāizvēlas pareizā.)		

Ieteikumi skolēnam

Svarīgi ļoti uzmanīgi izlasīt tekstu un uzdevuma nosacījumu, atrast atbildi tekstā vai demonstrēt savas zināšanas par valodniecības jēdzieniem un likumiem.

Uzmanība jāpievērš uzdevuma nosacījumā norādītajam skaitam, secībai u. c. Vērtējot šādus uzdevumus, parasti tiek iegūts 1 punkts par pilnīgi pareizu atbildi.

Ieteikumi skolotājam

Par jebkuru tekstu, kas tiek iekļauts mācību saturā latviešu valodā vai literatūrā, sagatavot vairākus uzdevumus, kuros tiek pārbaudīta lasītprasme un teksta izpratne.

Formatīvajā vērtēšanā izmantot testus, variantu izvēles uzdevumus, elementu sakārtošanas uzdevumus un ieteikt tos arī skolēniem patstāvīgam mācību darbam.

Bieži izmantoti uzdevumi, kuri sākas ar frāzi „**aizpildi tabulu, izrakstot (..)**”. Šajos uzdevumos tiek pārbaudītas skolēna prasmes atpazīt daudzveidīgas valodas morfoloģijas, sintakses, leksikoloģijas vienības un izrakstīt tās no teksta (3. tabula). Uzdevuma nosacījumam iespējami varianti, taču uzdevuma būtība nemainās.

3. tabula. Pirmā līmeņa bieži izmantotā formulējuma piemēri no 2023. līdz 2025. gada centralizēto eksāmenu darbiem

CE 2023. gadā	CE 2024. gadā	CE 2025. gadā
7. uzd. Aizpildi tabulu, izrakstot norādīto vārdu no teksta 1. rindkopas! (3 p.) (Īpašības vārds vispārākajā pakāpē, īpašvārds, svešvārds.)	3. uzd. Aizpildi tabulu, izrakstot no teksta 9. rindkopas nepieciešamo vārdu/vārdu savienojumu! (3 p.) (Antonīms vārdam „mazs”, sinonīms vārdam „bīties”, frazeologisms.)	13. uzd. Izraksti no teksta 2. rindkopas nosacījumam atbilstošu piemēru! (3 p.) (Sinonīms vārdam „devīgi”, vecvārds, svešvārds.)

16. uzd. Aizpildi tabulu! Izraksti no teksta prasītās sintaktiskās konstrukcijas! (3 p.) (No 7. rindkopas – iespraudums, no 8. rindkopas – vienlīdzīgi teikuma locekļi, no 9. rindkopas – divdabja teiciens.)	6. uzd. Aizpildi tabulu, ievērojot prasīto! (3p.) (No 1. rindkopas – savrupināta pielikuma grupa, no 2. rindkopas – vienlīdzīgi teikuma locekļi, no 13. rindkopas – piebilde.)	14. uzd. Aizpildi tabulu, izrakstot norādīto vārdu no teksta 2. rindkopas! (4 p.) (Izsaukmes vārds, saliktenis, īpašības vārds ar noteikto galotni, deminutīvs.)
---	--	--

Ieteikumi skolēnam

Svarīgi būt vērīgam. Kas prasīts uzdevumā, kas ir jāizraksta? Vārds (precīza vārdforma no teksta vai pamatformā?), noteikta konstrukcija.

Iespējams, uzdevuma nosacījumā ir norādīts konkrēts teikums vai rindkopa, kur meklējama atbilde. Ja prasītās valodas vienības izrakstītas no citām teksta daļām, atbilde netiek ieskaitīta.

Ievērot, ka īpašvārdi rakstāmi ar lielo burtu.

Ieteikumi skolotājam

Ikdienā lietot valodniecības terminus. Strādājot ar dažādiem tekstiem, regulāri piedāvāt skolēnam uzdevumus, kuros ir jāizraksta daudzveidīgas valodas vienības, atkārtojot un nostiprinot skolēnu zināšanas morfoloģijā, sintaksē un leksikoloģijā.

Lai izvairītos no skolēniem raksturīgajām kļūdām, vērst uzmanību, piemēram, uz atšķirībām starp jēdzieniem „īpašības vārds” un „īpašvārds”, īpašības vārdu un apstākļa vārdu noteikšanu, īpašības vārdu un divdabju nošķiršanu, īpašības vārda salīdzināmo pakāpju pareizrakstību, nenoteiktajām un noteiktajām galotnēm, precīzu vienlīdzīgu teikuma locekļu vai frazeoloģismu izrakstīšanu bez liekiem vārdiem u. c.

Otrā līmeņa uzdevumos skolēnam jāprot **uzrakstīt, aprakstīt, grupēt, izskaidrot, klasificēt, raksturot, pārveidot informāciju**, demonstrējot izpratni par teksta saturu un valodas normām, to lietojumu.

Līdz šim eksāmenā visbiežāk izmantoti rīcības vārdi „izskaidro” un „pārveido” un to varianti (4. tabula).

4. tabula. Otrā līmeņa uzdevumu visbiežāk izmantoto rīcības vārdu piemēri no 2023. līdz 2025. gada centralizēto eksāmenu darbiem

CE 2023. gadā	CE 2024. gadā	CE 2025. gadā
4. uzd. Iejūties redaktora lomā un sakārto rakstnieku uzvārdus alfabēta secībā, norādot kārtas numuru! (1 p.) 1. J. Akuraters 2. A. Eglītis 3. V. Lācis 4. K. Skalbe 5. J. Ziemeļnieks	2. uzd. Izlasi vēlreiz teksta 7.–9. rindkopu un uzraksti skaidrojumu, kā tu saproti tekstā pasvītoto frāzi! (3 p.) <i>(Vēlējos paspīdēt apkaimes meiteņu priekšā; iekritis Smilģim sirdī; dabas dots talants.)</i>	8. uzd. Uzraksti skaidrojumu 3. un 7. rindkopā pasvītrotajiem frazeoloģismiem! (2 p.) <i>(Bira kā no pārpilnības raga; neapraktu talantu.)</i>
9. uzd. Uzraksti īpašības vārdu, kas raksturo Emīliju Benjamiņu un atbilst dotajam aprakstam! (2p.) <i>(Mērķtiecīga/čakla/centīga.)</i>		
11. uzd. Izskaidro pēdiņu lietojumu dotajā teikumā! (2 p.) <i>(Laikraksta nosaukums, tiešā runa.)</i>	7. uzd. Izskaidro pēdiņu lietojumu teikumos! (2 p.) <i>(Grāmatas nosaukums, tiešā runa.)</i>	15. uzd. Izskaidro pieturzīmju lietojumu dotajā teikumā! (3 p.) <i>(Romāna nosaukums pēdiņās, atdala palīgteikumu, iestarpinājums/iespraudums/iesprausta teikuma daļa.)</i>
12. uzd. Izskaidro pieturzīmju lietojuma nepieciešamību aizskaitļiem! (2 p.) Jāpabeidz teikumi: kārtas skaitļa vārds/romiešu kārtas skaitļa vārds	 (1) 4. uzd. Pārveido un uzraksti tiešās runas teikumu netiešajā runā! (3 p.) H. Liepiņš atmiņu grāmatā raksta: „Droši vien toreiz es vēlējos paspīdēt apkaimes meiteņu priekšā.”	
 (2) 15. uzd. Pārveido piedāvātos teikumus atbilstoši norādēm tabulā un saglabājot teikumā pausto domu! (4 p.) <i>(Vienkāršs paplašināts teikums ar savrupinātu pielikumu vai pielikuma grupu; tiešās runas teikums.)</i>	 (2) 8. uzd. Pārveido piedāvātos teikumus atbilstoši tabulā ierakstītajām prasībām, saglabājot teksta saturu un liekot nepieciešamās pieturzīmes! (4 p.) <i>(Tiešā runa, salikts pakārtots teikums.)</i>	 (3) 16. uzd. Pārveido piedāvātos teikumus atbilstoši norādēm tabulā, saglabājot teikumā pausto domu! (6 p.) <i>(Vienkāršs paplašināts teikums ar savrupinātu pielikumu vai pielikumu grupu; vienkāršs paplašināts teikums ar divdabja teicienu; salikts teikums ar iespraudumu.)</i>

* (1) nozīmē, ka skolēna atbildē tiek vērtētas arī ievērotās gramatikas, ortogrāfijas un interpunkcijas normas. Iekavās norādīts punktu skaits konkrētajā uzdevumā par ievērotajām gramatikas, ortogrāfijas un interpunkcijas normām.

leiekumi skolēnam

„Izskaidrot” nozīmē uzrakstīt saprotamu atbildi saviem vārdiem.

Ja jāizskaidro frazeoloģisms, vārdu savienojuma vai vārda nozīme, tā jāskatās kontekstā – teikumā, tekstā –, jo visprecīzāk skaidrojamā vārda vai vārdu savienojuma nozīme atklāsies saistībā ar citiem vārdiem. Var domāt: ar kādu vārdu vai vārdu savienojumu es varētu dotajā teikumā aizstāt skaidrojamo vārdu vai vārdu savienojumu.

Ja jāizskaidro valodas normas, piemēram, pieturzīmju lietojums (kāpēc jālieto komats, pēdiņas, kols u. c.), tad precīzi jālieto valodniecības jēdzieni, piemēram, atdala palīgteikumu, tiešo runu, uzrunu, iespraudumu, divdabja teicienu u. c. (skatīt 2025. gada CE vērtēšanas kritērijus, kuros detalizēti izskaidrots, kuras atbildes ieskaita un kuras ne).

Ja teikums jāpārveido atbilstoši prasībām, svarīgi ir saglabāt nemainīgu dotā teikuma domu. Šajos uzdevumos jādemonstrē prasme pārveidot dotā teikuma veidu un/vai iekļaut tajā norādīto konstrukciju. Teikumā jāmaina tikai nepieciešamais. Jāuzmanās no neuzmanības kļūdām, pārrakstot tekstu.

leiekumi skolotājam

Ikdienā aicināt skolēnus skaidrot pieturzīmju lietošanas noteikumus, pamatot ar konkrētu pieturzīmju lietojumu, izmantojot valodniecības jēdzienus.

Piedāvāt skolēniem atgādnēs ar pieturzīmju skaidrojumu, kamēr jēdzieni tiek apgūti un nostiprināti, tad pakāpeniski atteikties no atgādnēm, lai jēdzieni nostiprinātos skolēnu ilglaicīgajā atmiņā.

Kā pirmais solis, attīstot skolēnu prasmi pārveidot teikumus atbilstoši nosacījumiem, var noderēt šāds uzdevums: **papildini teikumu** (to var dot skolotājs vai izvēlēties/uzrakstīt skolēns), pārveidojot atbilstoši nosacījumiem.

Lai vingrinātos, var izveidot darba lapas sagatavi ar dažādas grūtības pakāpes nosacījumiem un dotajiem teikumiem (5. tabula). Sākumā šo uzdevumu veic ar vienkāršu teikumu, lai skolēns skaidri saskatītu norādīto sintaktisko konstrukciju un apgūtu jēdzienus.

5. tabula. Uzdevuma piemērs ar dažādas grūtības pakāpes nosacījumiem

Nosacījums	Piemērs
Vienkāršs paplašināts teikums	Šodien skolā skatījāties filmu „Pansija pilī”.
Vienkāršs paplašināts teikums ar uzrunu	
Vienkāršs paplašināts teikums ar divdabja teicienu	
Vienkāršs paplašināts teikums ar savrupinātu pielikuma grupu	

Vienkāršs paplašināts teikums ar savrupinātu apstākli	
Tiešās runas teikums (piebilde un tiešā runa)	
Jautājuma teikums	
Salikts sakārtots teikums	
Salikts pakārtots teikums	
Jaukts salikts teikums	
Salikts sakārtots teikums ar divdabja teicienu un apzīmētāja grupas savrupinājumu.	

Skolēniem ar redzes atmiņu ir noderīgi izcelt (pasvītrot/iekrāsot) konkrētās konstrukcijas vai to pazīmes (6. tabula).

6. tabula. Paveikta uzdevuma piemērs ar dažādas grūtības pakāpes nosacījumiem

Nosacījums	Piemērs (prognozētā skolēna atbilde)
Vienkāršs paplašināts teikums	Šodien skolā skatījāties filmu „Pansija pilī”.
Vienkāršs paplašināts teikums ar uzrunu	Vectēv, šodien skolā skatījāties filmu „Pansija pilī”.
Vienkāršs paplašināts teikums ar divdabja teicienu	Izpildījuši uzdevumus, šodien skolā skatījāties filmu „Pansija pilī”.
Vienkāršs paplašināts teikums ar savrupinātu pielikuma grupu	Šodien skolā skatījāties „Pansija pilī” – humoristisko filmu.
Vienkāršs paplašināts teikums ar savrupinātu apstākli	Šodien, trešdien, skolā skatījāties filmu „Pansija pilī”.
Tiešās runas teikums (piebilde un tiešā runa)	Māsa teica: “Šodien skolā skatījāties filmu „Pansija pilī”.”
Jautājuma teikums	Vai šodien skolā skatījāties filmu „Pansija pilī”?
Salikts sakārtots teikums	Šodien skolā skatījāties filmu „Pansija pilī”, bet man tomēr labāk patika grāmata.
Salikts pakārtots teikums	Šodien skolā skatījāties filmu „Pansija pilī”, jo tā jāredz ikvienam skatītājam.
Jaukts salikts teikums ar divdabja teicienu un apzīmētāja grupas savrupinājumu.	Tuvojoties svētkiem, esam pamanījuši, ka skolā vairāk iepazīstam Latvijas kultūras daudzveidību, un tāpēc šodien skolā skatījāties filmu „Pansija pilī” – aizraujošu un vēsturisku.

Nākamais solis būtu piedāvāt tādus uzdevumus, kuros skolēns vingrinās pārveidot noteiktu konstrukciju teikumus pēc parauga (1.–3. piemērs).

1. piemērs

Pārveido dotos saliktos pakārtotos teikumus par vienkāršiem paplašinātiem teikumiem!

Dotais teikums	Pārveidotais teikums (prognozētā skolēna atbilde)
Grāmata, ko es izlasīju, bija interesanta.	<i>Izlasītā grāmata bija interesanta.</i>
Mani ieinteresēja dziesma, ko nejauši dzirdēju pa radio.	<i>Mani ieinteresēja nejauši pa radio dzirdētā dziesma.</i>
Sarunas, kas skanēja blakus telpā, novērsa skolēnu uzmanību.	<i>Blakus telpā skanošās sarunas novērsa skolēnu uzmanību.</i>
Utt.	

2. piemērs

Pārveido teikumos norādītos palīgteikumus par divdabja teicieniem!

Dotais teikums	Pārveidotais teikums (prognozētā skolēna atbilde)
<u>Kad Kārlis bija izgājis pa durvīm</u> , viņš atcerējās, ka nav izslēdzis gaismu.	<i>Izgājis pa durvīm, Kārlis atcerējās, ka nav izslēdzis gaismu.</i>
<u>Ja spuldzi atstāj degot</u> , tā lieki patērē elektrību.	<i>Atstāta degot, spuldze lieki patērē elektrību.</i>
Utt.	

3. piemērs

Pārveido dotos netiešās runas teikumus tiešajā runā!

Dotais teikums	Pārveidotais teikums (prognozētā skolēna atbilde)
Mākslinieks dusmīgi atgrūda Jasmīnu un uzkliedza, kā viņš uzdrošinoties līst priekšā karalienei Rozei.	<i>Mākslinieks dusmīgi atgrūda Jasmīnu un uzkliedza: „Kā tu uzdrošies līst priekšā karalienei Rozei!”</i>
Jasmīns aizvainoti atbildēja, ka viņš jau te stāvēt ilgu gadus.	<i>Jasmīns aizvainoti atbildēja: „Es jau te stāvu ilgu gadus.”</i>
Utt.	

Tāpat var pārveidot divus vienkāršus teikumus par saliktu teikumu, tiešo runu netiešajā runā, pārveidot teikumu, lai tajā tiktu savrupināts norādītais teikuma loceklis vai tā grupa utt.

Skolēnam jāsaprot, ka nav nepieciešamības mainīt dotajā teikumā neko vairāk par prasīto, piemēram, lai savrupinātu pielikuma grupu, atliek to pārvietot aiz paskaidrojamā vārda, neko citu teikumā nemainot.

Nākamais solis: skolēnam jāpārveido dotais teikums par norādītās konstrukcijas teikumu bez brīdinājuma un parauga, kā tas varētu būt eksāmenā.

Var būt uzdevums dotajos teikumos **ierakstīt/ievietot vārdu(-us) atbilstošajā formā** (locījumā, izteiksmē); par katru pareizi izveidotu vārdformu dotajā teikumā skolēns iegūst 1 punktu (7. tabula).

7. tabula. Otrā līmeņa uzdevumu visbiežāk izmantoto rīcības vārdu piemēri no 2023. līdz 2025. gada centralizēto eksāmenu darbiem

CE 2023. gadā	CE 2024. gadā	CE 2025. gadā
17. uzd. Ieraksti trūkstošo vārdu atbilstošā formā! (2 p.) <i>(Latu (lietvārds ģenitīvā), zina (darbības vārds tagadnē))</i>	12. uzd. Ievieto vārdu atbilstošajā formā! (5p.) <i>(Noskatieties (darbības vārds pavēles izteiksmē), leģendārā (īpašības vārds ar noteikto galotni), daudz lomu (lietvārds ģenitīvā), ceturtās (kārtas skaitļa v.), Eduardam Smiļģim (lietvārds datīvā))</i>	17. uzd. Ievieto vārdu atbilstošajā formā! (2p.) <i>(Gintam Grūbem (lietvārds datīvā), iepazīstieties (darbības vārds pavēles izteiksmē))</i>

Ieteikumi skolēnam un skolotājam

Ar šiem uzdevumi pārbauda zināšanas dažādu vārdšķiru vārdu pareizrakstībā un vārdu lietojumā konkrētā kontekstā, piemēram, īpašvārdu lietojums ģenitīvā (kā?) vai datīvā (kam?), īpašības vārda lietojums ar nenoteikto vai noteikto galotni, darbības vārdu veidošana īstenības izteiksmē un pavēles izteiksmē, pamata vai kārtas skaitļa vārda nošķiršana.

Pārbaudāmo normu izvēle ir liela, tāpēc mācību procesā ir jānostiprina visas pamatzināšanas un jāpievērš uzmanība biežāk izplatītajām kļūdām, lai turpmāk tās novērstu.

Trešā līmeņa uzdevumos pēdējo trīs gadu eksāmenos visbiežāk tikuši izmantoti šādi rīcības vārdi: **pamato, turpini, formulē** (8. tabula).

8. tabula. Trešā līmeņa uzdevumu visbiežāk izmantoto rīcības vārdu piemēri no 2023. līdz 2025. gada centralizēto eksāmenu darbiem

CE 2023. gadā	CE 2024. gadā	CE 2025. gadā
 (1) 13. uzd. Kāpēc rakstā „Latvijas preses karaļpāris Emīlija un Antons Benjamiņi” tiek lietoti skaitļa vārdi? Atbilde raksti saliktā pakārtotā teikumā! (3 p.)	 (1) 10. uzd. Pamato, kā tu saproti H. Liepiņa teikto par vecmāmiņu: „Viņa bija mana pirmā lielā partnere <u>dzīvē</u> un <u>mākslā!</u> ” Pievērs uzmanību pasvītrotajiem vārdiem! (3 p.)	 (1) 9. uzd. Izlasi apgalvojumus! 1. A. Eglītis bija talantīgs rakstnieks. 2. A. Eglītis bija cītīgs rakstnieks. Izvēlies vienu no apgalvojumiem un pamato to, izmantojot faktus no teksta! (3 p.)
 (2) 14. uzd. Turpini iesāktos jautājumus tā, lai uz tiem varētu atbildēt, izmantojot informāciju no 9. rindkopas, un uzraksti atbildes uz tiem! (6 p.) Cik ...? Kāpēc ...? (Jāraksta arī atbildes.)	 (2) 11. uzd. Turpini iesāktos jautājumus tā, lai uz tiem varētu atbildēt ar pilnu teikumu, izmantojot informāciju no 5. rindkopas! (6 p.) Kad...? Ko...? (Jāraksta arī atbildes.)	 (1) 10. uzd. Formulē divus jautājumus par 2. tekstu! (3 p.) Kad ...? Kāpēc ...? (Nav jāraksta atbildes.)

Ieteikumi skolēnam

Ja uzdevumā jādemonstrē prasme pamatot, pierādīt kādu domu, tas nozīmē, ka doma jāpaskaidro paša veidotā teikumā, atbildot uz jautājumu „kāpēc”. Jo konkrētāk pamato/pierāda ar faktiem, jo korektāka atbilde. Jēdziena „**pamatot**” skaidrojums elektroniskajā vārdnīcā tezaurs.lv: **minēt faktus, cēloņus, loģiskus slēdzienus u. tml., kas pierāda (kaut kā) patiesumu, nepieciešamību**.

Ievēro, ka atbildes jāveido pilnos, loģiski sakarīgos teikumos! Ja pierādījumā izmanto citātu no teksta, tas jāliek pēdiņās.

Daļā uzdevumu nepieciešams korekti, jēgpilni uzrakstīt/formulēt jautājumu, saistībā ar norādīto tekstu vai tā daļu, piemēram, konkrēto rindkopu. Iepriekšējo triju gadu eksāmena darbos iekļauti šādi jautājuma vārdi: **cik, kāpēc, ko, kad**. Jāatceras, ka jautājumus var uzdot arī ar citiem vārdiem, piemēram, kas, kur, kā, vai, kurā u. c. Svarīgi ir uzmanīgi izlasīt uzdevuma nosacījumu: vai ir jāraksta arī atbildes.

Noteikti jāpievērš uzmanība valodas normām, jo īpaši tam, ka jautājuma teikumu beigās liekama jautājuma zīme.

Ieteikumi skolotājam

Var piedāvāt skolēniem par jebkuru tekstu pašiem veidot 2–3 jautājumus ar dažādiem jautājuma vārdiem.

Ikdienā, strādājot ar tekstu, skolēni var cits citam uzdot dažādus jautājumus un atbildēt, meklējot atslēgas vārdus tekstā, pamatojot, pierādot ar faktiem.

Ieteikums – vērtēt skolēnu atbildes dziļumu: izmantoti vispārīgi spriedumi, personiskā pieredze vai pārliecinoši pierādīta atbilde ar konkrētu(-tiem) teksta faktu(-iem), izmantotu citātu u. tml.

Piemēram, 2025. gada CE darba 7. uzdevuma (*Saliktā teikumā pierādi, ka Anšlavs Eglītis nepieder pie pavirša darba veicējiem! (3 p.)*) vērtēšanas kritēriji: par jēgpilnu, saturīgi atbildi – 1 punkts. Neieskaita atbildi bez konkrēta paskaidrojuma, ja uzrakstīts tikai apgalvojums. Tas jāpierāda, nosaucot vismaz vienu darbību, kas minēta tekstā. Ja skolēns vārds vārdā pārraksta teikumu no teksta, atbilde (tai skaitā pareizrakstība) netiek vērtēta. Uzdevumā vēl vērtē teikuma veidu pēc uzbūves (1 p.) un ievērotās valodas normas (1 p.).

4. līmeņa uzdevumus, kā minēts valsts pārbaudes darba programmā, var raksturot šādi rīcības vārdi: **formulēt, iekļaut, iesaistīt (tekstā), izmantot, pārveidot, veidot, uzrakstīt, izvērtēt**.

Daži no rīcības vārdiem praksē var atbilst atšķirīga izziņas darbības līmeņa uzdevumiem, tāpēc svarīgi saprast, ka **augstākā domāšanas līmeņa uzdevumi parāda skolēna spēju vispārināt jaunās/nestandarta situācijās**. Skolēnam apgūtais jāsaista ar jaunām idejām, jāpaskatās uz to jaunā un atšķirīgā veidā.

Pēdējo triju gadu eksāmena darbos tas visbiežāk izpaužas kā vispārinājums (**doma**, kas nav tieši atrodama dotajā tekstā), **secinājums, atziņa** (9. tabula).

9. tabula. Vispārinājuma, secinājuma, atziņas piemēri no 2023. līdz 2025. gada centralizēto eksāmenu darbiem

CE 2023. gadā	CE 2024. gadā	CE 2025. gadā
 (1) 19. uzd. Izdomā un uzraksti nozīmīgu atziņu , kuru guvi, izlasot tekstu! (2 p.)	 (1) 14. uzd. Uzraksti un pamato trīs teikumos savas domas par iespējamām grūtībām aktiera profesijā! (4 p.)	–

Skolēnam jāprot izpildīt arī **daudzpakāpju jeb kompleksos uzdevumus**, kuros iekļauti vairāki izziņas darbības līmeņi, piemēram, 2. un 3. līmenis, 2., 3. un 4. līmenis.

Visbiežāk skolēnam ir jāveido sava atbilde, ievērojot norādīto teikuma veidu: vienkāršā paplašinātā teikumā, saliktā teikumā (ja nav konkrētas norādes, skolēns pats var izvēlēties, kuru no salikto teikumu veidiem izmantot), saliktā sakārtotā teikumā, saliktā pakārtotā vai jauktā saliktā teikumā.

Dažos piemēros (10. tabula) tiek pārbaudīta skolēnu izpratne par leksiku, piemēram, lietvārda „prese”, darbības vārda „kalt”, „uzplaukst” nozīmes. Atbilde jāveido, ievērojot norādīto teikuma veidu.

10. tabula. Leksikas uzdevumu piemēri no 2023. līdz 2025. gada centralizēto eksāmenu darbiem

CE 2023. gadā	CE 2024. gadā	CE 2025. gadā
🗨️ (2) 8. uzd. Lietvārdu prese iesaisti divos vienkāršos paplašinātos teikumos tā, lai tiktu atklātas vārda dažādās nozīmes! Lietvārda formu drīkst mainīt. (6 p.)	🗨️ (2) 13. uzd. Izlasi darbības vārda „kalt” skaidrojumu tīmekļa vietnē Tēzaurs! (5 p.) <i>Dotas piecas nozīmes.</i> 13.1. Ieraksti teikumā lietotās vārda „kalt” nozīmes kārtas numuru! (1 p.) 13.2. Izveido un uzraksti divus teikumus, ievērojot nosacījumus! (4 p.) <i>(Kalt – tiešā un pārnēstā nozīmē.)</i>	11.1. uzd. Kurā nozīmē vārds „uzplaukst” ir lietots teikumā „Ne gluži ideālā vasaras rezidence tomēr palēnām uzplaukst, kļūstot par pansiju, kas avīzes sludinājumā tiek lepni nosaukta par „pansiju pilī”.”? Atzīmē ar „X” pareizo atbildi! (1 p.) <i>(Jāizvēlas viens no trīs variantiem.)</i> 🗨️ (1) 11.2. uzd. Iesaisti vienkāršā paplašinātā teikumā vārdu „uzplaukt”, atklājot šī vārda citu nozīmi! (1 p.) (Vārda formu drīkst mainīt.)
🗨️ (2) 10. uzd. Uzraksti divus faktus, kas liecina, ka Emīlijas Benjamiņas darbība ir bijusi daudzpusīga! Uzraksti divus saliktus pakārtotus teikumus, katrā iesaistot vienu izrakstīto faktu! (6 p.)		

🔗 Ieteikumi skolēnam

Uzmanīgi izlasi uzdevuma nosacījumus vismaz divas reizes!

Ir noderīgi pasvītrot darbības vārdus (rīcības vārdus), kas jādara, apvilkt konkrētus jēdzienus, pārliecināties par uzrakstāmā(-o) teikuma(-u) veidu, skaitu.

Var numurēt veicamās darbības. Pēc atbildes uzrakstīšanas vēlreiz izlasīt nosacījumus un pārbaudīt, vai viss izpildīts, vai kāda darbība nav aizmirsta.

Jāatceras, ka atbildēs vērtē gramatikas, ortogrāfijas un interpunkcijas normas. Veido paradumu ikdienā censties rakstīt bez kļūdām, lai ko un kādā situācijā rakstītu!

Noteikti pildi uzdevumu arī tad, ja kādu no nosacījumiem nesaproti, jo katrs izpildītais nosacījums tiks vērtēts atsevišķi. Var ieteikt pārskatīt citus uzdevumus, iespējams, kādā no tiem ir minēts kāds jēdziens, kas var palīdzēt atcerēties un saprast, kā izpildīt uzdevumu. Lai sekotu līdzī veicamajiem soļiem, var izmantot *ceļa karti* (1. attēls, arī 1. pielikums).

1. attēls. Ceļa karte daudzpakāpju (komplekso) uzdevumu izpildei

1. solis	• Izlasīt vismaz divas reizes uzdevuma nosacījumu un pasvītrot darbības vārdus (rīcības vārdus).
2. solis	• Saprast, kāds būs atbildes saturs (kas jāatzīmē, jāuzraksta).
3. solis	• Pievērst uzmanību atbildes formai (kā jāuzraksta: teikuma veids pēc uzbūves, apjoms, t. i., skaits).
4. solis	• Uzrakstīt atbildi.
5. solis	• Izlasīt atbildi un pārbaudīt, vai tajā pārdomāta vārdu izvēle, ievērotas gramatikas, ortogrāfijas un interpunkcijas normas.
6. solis	• Atkārtoti izlasīt uzdevuma nosacījumu un pārbaudīt, vai izpildīti visi nosacījumi.

4. piemērs

Ceļa kartes izmantošana,
veicot daudzpakāpju (komplekso) uzdevumu

11. uzdevums (2025) (3 punkti).

11.1. Kurā nozīmē vārds „uzplaukst” ir lietots teikumā „Ne gluži ideālā vasaras rezidence tomēr palēnām **uzplaukst**, kļūstot par pansiju, kas avīzes sludinājumā tiek lepni nosaukta par „pansiju pili”.”?

Atzīmē ar „X” pareizo atbildi!

Plaukstot atvērties; salapot, uzziedēt; izplaukt.	
Attīstoties, pilnveidojoties sasniegt augstāku pakāpi.	
Izaugt; sasniegt fiziskās, garīgās attīstības briedumu.	

11.2. Iesaisti vienkāršā paplašinātā teikumā vārdu „uzplaukt”, atklājot šī vārda citu nozīmi! (Vārda formu drīkst mainīt.)

1. solis	Izlasīt vismaz divas reizes uzdevuma nosacījumu un pasvītrot darbības vārdus (rīcības vārdus).	11.1. <u>Atzīmē</u> 11.2. <u>Iesaisti, atklājot ...</u>
2. solis	Saprast, kāds būs atbildes saturs (kas jāatzīmē, jāuzraksta).	11.1. No trīs atbilžu variantiem ir jāizvēlas viena pareizā atbilde. Dotajā teikumā vārds „uzplaukst” lietots 2. nozīmē: <i>attīstoties, pilnveidojoties sasniegt augstāku pakāpi</i> , tāpēc otrajā ailē jāieliek apzīmējums „X”. 11.2. Iesaistīt nozīmē izdomāt jaunu teikumu ar vārdu „uzplaukt”, atklājot citu nozīmi (tātad 1. vai 3. nozīmi).
3. solis	Pievērst uzmanību atbildes formai (kā jāuzraksta: teikuma veids pēc uzbūves, teikumu skaits).	11.2. Nosacījumā norādīts, ka vārds jāiesaista vienkāršā paplašinātā teikumā . Vārda „teikumā” galotne „-ā” norāda, ka tas jādara vienā teikumā. Iekavās sniegta papildu informācija, ka vārda formu drīkst mainīt (t. i., locīt).
4. solis	Uzrakstīt atbildi.	11.1. Otrajā ailē „X” jau ielikts. (1 p.) 11.2. <i>Manā dārzā katru vasaru uzplaukst rozes.</i> vai <i>Manā dārzā uzplauka rozes.</i> (1 p.)
5. solis	Izlasīt atbildi un pārbaudīt, vai tajā pārdomāta vārdu izvēle un ievērotas gramatikas, ortogrāfijas un interpunkcijas normas.	Pārbaudīts (par ievērotajām valodas normām – 1 p.).
6. solis	Atkārtoti izlasīt uzdevuma nosacījumu un pārbaudīt, vai izpildīti visi nosacījumi.	Pārbaudīts.

Ieteikumi skolotājam

Regulāri iekļaut mācību procesā kompleksos (daudzpakāpju) uzdevumus, lai attīstītu skolēnu lasītprasmi un koncentrēšanās spējas (uzmanību). Vērtēt katru prasmi/darbību atsevišķi (saturu, teikuma veidu, pareizrakstību), lai skolēni pierastu veidot kvalitatīvas atbildes.

Skolēnu uzmanības trenēšanai lieti noder konkrētas tēmas izvēle, piemēram, skolēnam jāizveido salikts pakārtots teikums par tematu „Mācīšanās paradumi”, iesaistot tajā vārdu „ass” pārnestajā nozīmē. Visbiežāk skolēni pareizi iesaista vārdu un pareizi izveido teikuma veidu, bet aizmirst par tematu.

Lai skolēni efektīvi sagatavotos centralizētajam eksāmenam, mācību procesā jāintegrē visu četru izzīņas darbības līmeņu uzdevumi, īpašu uzmanību pievēršot augstākajiem līmeņiem (3. un 4.) un kompleksajiem uzdevumiem, kuros bieži var saņemt visvairāk punktu.

Liela uzmanība ir jāpievērš latviešu literārās valodas normu apguvei un ievērošanai ikdienā, jāveido paradums rakstīt bez kļūdām jebkuru atbildi. 2023.–2025. gada centralizētā eksāmena 1. daļā 6–9 uzdevumos tika vērtēta valodas normu ievērošana (plašākajā nozīmē – pareizrakstība), kas ir 18–30 % no maksimāli iegūstamajiem 50 punktiem par 1. daļu.

Par resursiem: detalizēti vērtēšanas kritēriji pieejami Valsts izglītības attīstības aģentūras tīmekļvietnes sadaļā „Valsts pārbaudes darbu uzdevumi”: <https://www.viaa.gov.lv/lv/valsts-parbaudes-darbu-uzdevumi>. Lai tiem piekļūtu, ir jāizvēlas konkrētais mācību gads, klase, eksāmens. Kopā ar eksāmena darba ir publicēti arī vērtēšanas kritēriji ar skaidrojumiem.

Statistikas dati par skolēnu sniegumu valsts pārbaudes darbos pieejami šeit: <https://www.viaa.gov.lv/lv/valsts-parbaudes-darbu-statistika>. Publicētie dati sniedz informāciju par vidējo vērtējumu katrā centralizētajā eksāmenā, kārtotāju skaitu izglītības iestādē un to kārtotāju skaitu, kuri izglītības iestādē sasnieguši attiecīgo procentu intervālu. Savukārt valsts pārbaudes darbu statistikas katalogā atrodamas histogrammas, kas sniedz salīdzinošo informāciju par rezultātiem eksāmenu daļās, kā arī citu apkopotu salīdzinošo informāciju.

3.3. Eksāmena pirmās daļas uzdevumi pēc valodniecības jēdzieniem

Lai mācību procesā sekmīgi un mērķtiecīgi izkoptu tekstpratību un izpildītu izglītības standartā noteiktās prasības, beidzot 9. klasi, ir nepieciešama izmantotās terminoloģijas jeb svarīgāko valodniecības jēdzienu izpratne. Jebkura izziņas darbības līmeņa uzdevumu būs iespējams sekmīgi paveikt vienīgi tad, ja ne vien rīcības vārdi, bet arī uzdevuma formulējumā izmantotie valodniecības jēdzieni skolēnam būs saprotami.

3.3.1. Svarīgākās jēdzienu grupas

Vairumu svarīgāko jēdzienu, kas skolēnam jāzina un jāsaprot, beidzot 9. klasi, var grupēt pēc atbilstības valodniecības apakšnozarēm Latvijā (fonētikas, morfoloģijas, sintakses, leksikoloģijas jēdzieni). Atsevišķā grupā var iekļaut vispārīgus ar tekstpratību saistītus jēdzienus.

Turpmāk dotajā sarakstā vienā grupā apvienoti morfoloģijas un daži svarīgākie fonētikas jēdzieni, atsevišķās grupās sakārtoti sintakses un leksikoloģijas jēdzieni, kā arī citi ar valodu un tekstpratību saistīti jēdzieni. Ērtai atkārtošanai jau sarakstā pievienotas hipersaites uz digitālajiem resursiem. Šāds saraksts pieejams arī pielikumā (3. pielikums) bez hipersaitēm un izkārtots vienā lappusē, katru grupu izceļot citā krāsā. Tas piemērots izdrukāšanai, lai izmantotu kā atgādni.

Lasot šo materiālu digitālā formātā, ir iespēja iegūt papildu informāciju, atverot hipersaiti, kas ir norāde uz citu dokumentu vai resursu hiperteksta dokumentā (skatīt vārdus, kuri iekrāsoti zilā krāsā un ir pasvītroti). Izmantotais resurss ir „Latviešu valodas

rokasgrāmata": <https://valodasrokasgramata.lv/>, kurā iespējams apgūt dažādu valodniecības nozaru teoriju un izpildīt pašpārbaudes testus un uzdevumus, uzklikšķinot uz „+” zīmes. Par daiļliteratūras žanriem izmantots „Digitālais mācību un metodiskais līdzeklis” resursā „Letonika”: [DMML](#), par folkloras žanriem – Latviešu folkloras krātuve: [Žanru rādītājs](#).

Morfoloģija. [Vārddarināšana](#), morfēma, [morfēmu](#) nosaukumi (priedēklis, sakne, piedēklis, galotne), celms, izskaņa, pirmatnīgs vārds, atvasināts vārds, radniecīgi vārdi, saliktenis, darināt/atvasināt, sadalīt morfēmās, pamatforma, patstāvīgs vārds, palīgvārds, vārdšķira, vārdšķiru nosaukumi (lietvārds, īpašības vārds, skaitļa vārds, vietniekvārds, darbības vārds, apstākļa vārds, saiklis, prievārds, partikula, izsaukmes vārds), [vārdšķiru](#) sīkāks iedalījums un morfoloģiskās pazīmes (sugas vārds, īpašvārds, personu, norādāmie, piederības, atgriezeniskais, noteiktie, jautājamie, attieksmes, nenoteiktie, noliegtie vietniekvārdi, kārtas skaitļa vārdi, pamata skaitļa vārdi, tiešie darbības vārdi, atgriezeniskie darbības vārdi), dzimte, skaitlis, lokāms/nelokāms vārds, locījumi (nominatīvs, ģenitīvs, datīvs, akuzatīvs, instrumentālis, lokatīvs, vokatīvs), locīt, līdzskaņu mija, salīdzināmās pakāpes, noteiktā/nenoteiktā galotne, deklinācija, konjugācija, darbības vārdu darāmā kārta, ciešamā kārta, laiks (vienkāršā tagadne, pagātne, nākotne, saliktā tagadne, pagātne, nākotne), izteiksme (īstenības, atstāstījuma, vēlējuma, vajadzības, pavēles), divdabji/divdabju formas (nelokāmie divdabji, daļēji lokāmais divdabis, lokāmais darāmās kārtas tagadnes, lokāmais darāmās kārtas pagātnes, lokāmais ciešamās kārtas tagadnes, lokāmais ciešamās kārtas pagātnes divdabis), darbības vārda 1., 2., 3. persona; daži galvenie [fonētikas](#) jēdzieni: burts, skaņa, zilbe, patskanis, līdzskanis, divskanis, [alfabēts](#).

Sintakse. Vārdu savienojums, [teikums](#), stāstījuma, jautājuma, izsaukuma, vēlējuma, rosinājuma teikums, [vienkāršs teikums](#) (paplašināts un nepaplašināts), [salikts teikums](#) (sakārtots, pakārtots, jaukts), palīgteikums, vienlīdzīgi palīgteikumi, [saiklis](#), [bezsaikļa saistījums](#), [teikuma locekļi](#) (virsloceklis, palīgloceklis, teikuma gramatiskais centrs, izteicējs, teikuma priekšmets, apzīmētājs, pielikums, papildinātājs, apstāklis, dubultloceklis), [atkārtoti vārdi](#), [vienlīdzīgi teikuma locekļi](#), [vispārinātājevārds](#), [savrupināts](#) teikuma loceklis (apzīmētājs, pielikums, apstāklis) vai savrupināta teikuma locekļu grupa, [uzruna](#), [divdabja teiciens](#), [iespraudums](#), [iestarpinājums](#), [tiešā runa](#), piebilde, [netiešā runa](#), [pieturzīme](#), pieturzīmju nosaukumi (punkts, komats, daudzpunkte, divpunkte, pēdiņas, iekavas, izsaukuma zīme, jautājuma zīme, domuzīme, kols, semikols, defise).

Leksikoloģija. [Leksika](#) jeb vārdu krājums, vārda [nozīme](#) (tiešā, pārnestā), viennozīmīgi un daudznozīmīgi vārdi, sinonīmi, antonīmi, homonīmi; leksikas [diferenciāciju raksturojoši](#) jēdzieni: stilistiski un emocionāli neitrāli un ekspresīvi vārdi, svešvārdi, internacionālismi, aizguvumi, barbarismi, vecvārdi, apvidvārdi, jaunvārdi, termini, poētismi, [sarunvalodas](#) vārdi, žargonismi, vienkāršrunas vārdi; [deminutīvi](#); [frazoloģisms](#).

Citi ar valodu un tekstpratību saistīti jēdzieni. [Dzimtā valoda](#), [valsts valoda](#), svešvaloda, dialekts, izloksne, literārās valodas [funkcionālie stili](#) (zinātniskais, lietišķo rakstu, publicistikas, daiļliteratūras, sarunvalodas), [saziņas](#) situāciju raksturojoši jēdzieni (formāla vai neformāla saziņa, adresāts, adresants, saziņas mērķis/komunikatīvais nolūks), saziņas līdzekļi (verbāli, neverbāli), monologs, dialogs, dažādu [tekstu žanru](#) nosaukumi (vēstule, intervija, anotācija, recenzija, apraksts, pārspriedums, argumentēta eseja),

dailliteratūras veidu un žanru nosaukumi (proza jeb epika, dzeja jeb lirika, stāsts, literārā pasaka, romāns, novele, eseja, epifānija, miniatūra, dzejproza, dzejolis, aforisms, luga (tragēdija, komēdija, drāma)), folkloras žanru nosaukumi (tautasdziesma, sakāmvārds, paruna, mīkla, tautas pasaka, teika, nostāsts (spoku stāsts, šausmu stāsts)), virsraksts, temats, problēma, atslēgas vārds, galvenā doma, apgalvojums, pamatojums, piemērs, pieredze, arguments, fakts, secinājums, atziņa, rakstura īpašība, jautājums, atbilde, rinda, rindkopa, pants.

Ieteikumi skolēnam

Pārliecinies, vai zini un saproti šos jēdzienus! Izmanto šo jēdzienu sarakstu kā atgādni, atzīmē tajā, ko jau zini un kas jāatkārto vai jāiemācās! Tālāk šajā materiālā varēsi iepazīt sīkāk, kā šo jēdzienu izpratne un lietojums tiek pārbaudīts eksāmena darbā.

Ieteikumi skolotājam

Izmantojot jēdzienu sarakstu, var sekot līdzi, kurus no tiem un cik bieži izdodas iekļaut mācību saturā un/vai pārbaudes darbos. Izmantojot par pamatu šos jēdzienus, var organizēt sistemātisku atkārtojumu, gatavojoties eksāmenam, kā arī veicināt skolēnu pašvadītu mācīšanos, rosinot viņus izvērtēt zināmo, pilnveidojamo un vēl apgūstamo.

3.3.2. Apgūstamie jēdzieni uzdevumu piemēros

2023.–2025. gada uzdevumos izcelti pārbaudāmie jēdzieni un/vai atslēgas vārdi, kas uz tiem norāda. Pēc uzdevuma vai uzdevumu grupas sniegti īsi norādījumi par pārbaudāmajiem jēdzieniem un/vai prasmēm, kā arī līdzīga veida uzdevumu piemēri, kuros varētu būt iekļauti minētie jēdzieni un ar tiem saistītās prasmes.

Daži galvenie fonētikas jēdzieni

5. piemērs

Iejūties redaktora lomā un sakārto rakstnieku uzvārdus **alfabēta** secībā, norādot kārtas numuru! (2023)

Rakstnieki	Jānis Akuraters	Jānis Ziemeļnieks	Anšlavs Eglītis	Kārlis Skalbe	Vilis Lācis
Nr.					

Lai paveiktu šo (5. piemērs) vai līdzīgu uzdevumu, **jāzina no galvas** latviešu valodas **alfabēts**, jāzina, kā sakārtot vārdus alfabēta secībā, ja pirmais burts ir vienāds.

Iespējams, kādā uzdevumā varētu būt jautāts grupēt vai atlasīt vārdus pēc skaņu, burtu vai zilbju **skaita** vārdā, **izvēlēties** vārdu, kurā ir patskanis „o” vai divskanis „o”, garais vai īsais patskanis u. tml.

Morfoloģija

6. piemērs

Aizpildi tabulu, izrakstot norādīto vārdu no teksta 2. rindkopas! (2025)

(Muižas nedienas un bēdīgais stāvoklis bija gaužām viegli iztēlojams, jo manu lasāmstūrīti tēta mājās vien ābeļdārzs šķīra no pagalam noplukušās Lieģu muižas. (..) Tomēr sulainis Mārtiņš ar baltajiem cimdiem romānā tagad bija tāds pats kā pirms 30 gadiem, un, ak, cik liels bija prieks viņu – tieši „tādu pašu”, kā biju uzzīmējusi savā prātā – ieraudzīt arī ekranizācijā!)

Izsaukmes vārds	Saliktenis	Īpašības vārds ar noteikto galotni	Deminutīvs

7. piemērs

Aizpildi tabulu, izrakstot norādīto vārdu no teksta 1. rindkopas! (2023)

(Pirms digitalizācijas laikmeta viena no vissvarīgākajām informācijas platformām bija drukātā prese. Viens no savulaik visietekmīgākajiem latviešu laikrakstiem bija „Jaunākās Ziņas”, kuru izdeva Emīlija un Antons Benjamiņi. Viņi gan kopā, gan katrs individuāli bija ekscentriskas personības, kas spilgti un paliekoši iezīmējušās Rīgas un Latvijas kultūras vēsturē.)

Īpašības vārds vispārākajā pakāpē	
Īpašvārds	
Svešvārds	

Lai paveiktu šos (6. un 7. piemērs) vai līdzīgus uzdevumus, jāizprot vārda uzbūve (šajā piemērā – saliktenis), jāzina **vārdšķiras** un to iedalījums, iespējamās dažādu vārdšķiru vārdu **gramatiskās pazīmes** (dzimte, skaitlis, locījums, pakāpe, laiks, izteiksme utt.), lai atrastu norādīto vārdformas piemēru.

Līdzās morfoloģijas jēdzienu izpratnei šādos uzdevumos var būt nepieciešama arī dažu leksikoloģijas jēdzienu izpratne (šajos piemēros – deminutīvs, svešvārds).

8. piemērs

Uzraksti dotajiem teksta piemēriem atbilstošas H. Liepiņa **rakstura īpašības**! (2024)

Teksta piemērs	Rakstura īpašība (lietvārds)
Viņš nemeklēja aplinkus ceļus, lai veidotu karjeru.	

Toreiz es vēlējos paspīdēt apkaimes meiteņu priekšā.	
Uz mēģinājumiem dodas kā uz malkas zāģēšanu ar fuksīti.	

9. piemērs

Uzraksti vienā vārdā Anšlava Eglīša literārā talanta iezīmes! [Darini](#) lietvārdus ar **izskaņu** -ums! (2025)

Fragments no 9. rindkopas	Lietvārds ar izskaņu -ums
Krāsains mākslinieka tvēriens	
Spēja saredzēt un pamanīt	

10. piemērs

Uzraksti **īpašības vārdu**, kas raksturo Emīliju Benjamiņu un atbilst dotajam aprakstam! (2023)

Rakstura īpašība	Apraksts
	Tāda, kas cenšas sasniegt noteiktu darbību un veic to saskaņā ar izvirzīto mērķi.
	Tāda, kas daudz un labi strādā.

Lai paveiktu šos (8.–10. piemērs) vai līdzīgus uzdevumus, jāzina, kā sadalīt vārdu morfēmās (jāzina, kas ir vārda piedēklis, sakne, piedēklis, galotne), jāzina, kas ir vārda celms un **izskaņa**, jāprot **darināt (atvasināt)** vārdus, piemēram, ar doto izskaņu vai piedēkli.

Jāzina, kas ir rakstura īpašība, ar ko šis jēdziens atšķiras no jūtu un emociju nosaukumiem, jāprot īpašības nosaukt kā **īpašības vārdus** (*godīgs, laipns*) un kā **lietvārdus** (*godīgums, laipnība*).

Jāsaprot atšķirība starp jēdzieniem „[īpašības vārds](#)” un „[īpašvārds](#)”.

Cita veida uzdevumos varētu būt jautāts, piemēram, darināt lietvārdus vai īpašības vārdus ar norādītu izskaņu (piemēram, -tājs vai -īgs), norādītā veida **divdabjus** (piemēram, -ošs), darināt **radniecīgu vārdu** vai arī uzrakstīt **pirmatnīgo vārdu**, no kura darināts norādītais vārds, vārdus, no kuriem darināts saliktenis, izskaņu vai **priedēkli**, ar kuru darināts norādītais vārds u. tml.

11. piemērs

Ievieto dotajā teikumā vārdu atbilstošajā formā! (2025)

Teikums	Ievietojamais vārds
Filmas „Pansija pilī” astotās sērijas režisoram _____ bija jāpārvar dažādi šķēršļi filmēšanas laikā.	Gints Grūbe
Sonora Broka jūs aicina: „Noteikti _____ arī ar Anšlava Eglīša romāna ekranizāciju!”	iepazīties

Lai paveiktu šo vai līdzīgu uzdevumu, jāzina, kā pareizi **locīt lietvārdus**, tostarp **4. un 5. deklinācijas** izņēmumus un vīriešu uzvārdus, kas pieder pie 4. un 5. deklinācijas.

Jāzina, kā pareizi veidot darbības vārda pavēles izteiksmi un ar ko **pavēles izteiksme** atšķiras no **īstenības izteiksmes**.

12. piemērs

Ievieto vārdu atbilstošajā formā! (2024)

Teikums	Ievietojamais vārds
Jaunieši, _____ izrādīja „Pēr, tu melo”, kurā galveno lomu atveidoja Harijs Liepiņš!	noskatīties
Harijs Liepiņš bija Dailes teātra _____ režisora Eduarda Smiļģa iemīļots aktieris.	leģendārs
Dailes teātrī H. Liepiņš nospēlējis daudz _____	loma
1947. gada 1. aprīlī direktors Jānis Palkavnieks nolika Liepiņam priekšā līgumu, un viņš kļuva par _____ kategorijas aktieri.	četri
Jaunie aktieri, pateicoties _____, izkopa emocionalitāti, teatralitāti, temperamentu.	Eduards Smiļģis

13. piemērs

Ieraksti trūkstošo vārdu atbilstošā formā! (2023)

Vienā dienā Benjamiņi nopelnīja 30 000 _____.	lats
Inga Tropa stāsta: „Annija, Emīlijas māsa, ir ļoti drosmīga, mērķtiecīga, _____, ko grib.”	zināt

Lai paveiktu arī šos (11.–13. piemērs) vai līdzīgus uzdevumus, jāzina, kā pareizi **locīt lietvārdus**, kā pareizi veidot **darbības vārda** pavēles izteiksmi un ar ko **pavēles izteiksme** atšķiras no **īstenības izteiksmes**, pareizi rakstīt vārdus īstenības izteiksmes **vienkāršajā tagadnē**.

Vēl šajos uzdevumos jāprot izvēlēties **noteikto vai nenoteikto** īpašības vārda galotni, **pamata vai kārtas** skaitļa vārdu un lietot lietvārdu **ģenitīvā kopā ar vārdu**, kas nosauc daudzumu.

Šādos uzdevumos varētu pārbaudīt arī **divdabju** pareizrakstību (piemēram, līdzskaņa pareizrakstība izskaņas -dams priekšā, noteiktas divdabja formas veidošana), **3. un 6. deklinācijas** lietvārdu un **2. deklinācijas** izņēmumu locīšanas prasmes, **vietniekvārdu un skaitļa vārdu** locīšanu, **3. konjugācijas** darbības vārdu pareizrakstību īstenības izteiksmes **vienkāršajā pagātnē** (*rakstīja*), lietvārda locījuma izvēli saistījumā ar darbības vārdu **vajadzības izteiksmē** (jāizmanto vārdnīca) u. tml.

14. piemērs

Izskaidro pieturzīmju lietojuma nepieciešamību aiz **skaitļiem!** (2023)

8. decembrī	Punkts aiz skaitļa jāliek, jo
XX gadsimtā	Punkts aiz skaitļa nav jāliek, jo

Lai paveiktu šo uzdevumu (14. piemērs), jāizprot un jāprot lietot **pamata un kārtas skaitļa vārdu** jēdzieni un jāprot tos pareizi rakstīt burtiem un cipariem, jāpazīst **romiešu** cipari.

Cita veida uzdevums varētu būt uzrakstīt cipariem rakstītu skaitļa vārdu vārdiem vai otrādi.

15. piemērs

Kāpēc rakstā „Latvijas preses karaļpāris Emīlija un Antons Benjamiņi” tiek lietoti **skaitļa vārdi**? Atbilde raksti saliktā pakārtotā teikumā! (2023)

Lai paveiktu šo komplekso uzdevumu (15. piemērs), ciktāl tas saistīts ar morfoloģijas jēdzieniem, jāizprot skaitļa vārda jēdziens un jāprot to izmantot, raksturojot teksta komunikatīvo nolūku.

Līdzīgā uzdevumā varētu jautāt izpratni par to, ar kādu nolūku tekstā izmantoti, piemēram, lietvārdi **vokatīvā**, **īpašvārdi**, darbības vārdi **pavēles**, **vajadzības** vai **atstāstījuma** izteiksmē, vienskaitļa vai daudzskaitļa **2. personas vietniekvārdi**, **nenoteiktie vietniekvārdi**, **partikulas** vai **izsaukmes vārdi** u. tml.

Ieteikumi skolēnam

Tu vari izmantot informāciju [“Latviešu valodas rokasgrāmatā”](#), tālāk izceltas tēmas, kas visciešāk saistītas ar eksāmenu uzdevumiem, uz tām aizvedīs šeit ievietotās saites, izpildi arī tajās pieejamos testus un uzdevumus!

- Iemācies no galvas alfabētu! Atceries, kā pareizi sakārtot vārdus [alfabēta secībā](#) (pēc pirmā burtā, ja tie vienādi – pēc nākamā)!
- Atkārto un vingrinies noteikt vārdā [skaņas](#), [skaņu un burtu atbilsti](#), [divskaņus](#) un [zilbes](#)!
- Vingrinies sadalīt vārdus [morfēmās](#) un analizēt [morfēmas](#)!
- Iemācies pazīt [vārdšķiras](#)! Pildi uzdevumus un testus par katru vārdšķiru!
- Izvēlies kādu teksta fragmentu un nosaki katra vārda vārdšķiru!
- Izvēlies kādu tekstu, sameklē tajā un izraksti katras vārdšķiras piemēru (11. tabula)!

11. tabula. Vārdu sadalīšana vārdšķirās

Lietvārds		Apstākļa vārds	
Īpašības vārds		Saiklis	
Skaitļa vārds		Prievārds	
Vietniekvārds		Partikula	
Darbības vārds		Izsaukmes vārds	

Secini, kuras vārdšķiras vārdu tekstā bija visvairāk vai vairāk/mazāk nekā parasti, padomā, kā varētu to izskaidrot ar teksta komunikatīvo nolūku!

- Izvēlies kādu tekstu un sameklē tajā noteiktu vārdformu piemērus! VAI izdomā noteiktu vārdformu piemērus par kādu tematu (12. tabula)!

12. tabula. Vārdformu piemēri par kādu tematu

4. deklinācijas lietvārds datīvā		Darbības vārds īstenības izteiksmes vienkāršajā tagadnē	
Sugas vārds daudzskaitlī		Darbības vārds vajadzības izteismē	
Īpašības vārds akuzatīvā		Darbības vārds saliktajā tagadnē	
Īpašības vārds ar nenoteikto galotni		Daļēji lokāmais divdabis	
Kārtas skaitļa vārds nominatīvā		Vietas apstākļa vārds	
Personu vietniekvārds		Apstākļa vārds pārākajā pakāpē	
Noteiktais vietniekvārds		Sakārtojuma saiklis	

Nenoteiktais vietniekvārds		Prievārds kopā ar lietvārdu	
3. konjugācijas darbības vārds nenoteiksmē		Partikula, kas pastiprina nozīmi	
Darbības vārds 3. personā		Jautājuma partikula	

Raksturo un pamato pēc izvēles divu tekstā sameklēto vārdformu lietojuma komunikatīvo nolūku! Centies izteikt raksturojumu un pamatojumu vienā teikumā!

- Iemācies pazīt darbības vārda [nenoteiksmi](#), [konjugāciju](#), [kārtu](#) un [izteiksmi](#)!
- Iemācies un vingrinies pareizi lietot garos patskaņus [3. konjugācijas](#) darbības vārdos ar izskaņām -īt, -īties, -ināt, -ināties un nelietot tos lieki citos darbības vārdos!
- Vingrinies pareizi lietot [darbības](#) vārda īstenības un [pavēles](#) izteiksmi!
- Atkārti [divdabju](#) iedalījumu, veidošanu un pareizrakstību!
- Vingrinies veidot darāmās kārtas īstenības izteiksmes vienkāršās tagadnes daudzskaitļa 2. personu un pavēles izteiksmes daudzskaitļa 2. personu, iesaistot darbības vārdus teikumos pēc parauga (13. tabula)!

13. tabula. Piemēri, kā iesaistīt darbības vārdu teikumos pēc parauga

<i>Ko jūs šobrīd mācāties?</i>	<i>Jūs šobrīd mācāties par darbības vārdu.</i>	<i>Mācieties cītīgi!</i>
Ko jūs šobrīd lasāt?		
		Brauciet uzmanīgi!
utt.		

- Iemācies izvēlēties īpašības vārda [noteikto](#) vai [nenoteikto](#) galotni!
- Iemācies pazīt un pareizi rakstīt [īpašības](#) vārda un [apstākļa](#) vārda [pamata](#), [pārāko](#) un [vispārāko](#) pakāpi!
- Iemācies atšķirt un pareizi rakstīt pamata un kārtas [skaitļa vārdus](#) burtiem un cipariem!

Papildus mācīties un vingrināties iespējams arī [uzdevumi.lv](#) virtuālajā skolā.

Ieteikumi skolotājam

Regulāri iekļaut mācību saturā morfoloģijas un pašus biežāk izmantotos fonētikas jēdzienus.

Izmantot ieteiktos atkārtojuma uzdevumus un radoši izdomāt, iekļaut savus, izmantot pieejamos mācību līdzekļus morfoloģijas tematu atkārtojumam.

Rosināt skolēnus analizēt savas kļūdas, iekļaut mācību saturā uzvedumus un vingrinājumus tieši konkrētās klases skolēnu izplatītāko kļūdu novēršanai.
Rosināt skolēnus izmantot tiešsaistes testus patstāvīgi.

Sintakse

16. piemērs

Aizpildi tabulu, ievērojot prasīto! (2024)

Rindkopa	Sintaktiskā konstrukcija	Piemērs no teksta
1.	Savrupināta pielikuma grupa	
2.	Vienlīdzīgi teikuma locekļi	
13.	Piebilde	

17. piemērs

Aizpildi tabulu! Izraksti no teksta prasītās sintaktiskās konstrukcijas! (2023)

Rindkopa	Sintaktiskā konstrukcija	Piemērs no teksta
7.	Iespraudums	
8.	Vienlīdzīgi teikuma locekļi	
9.	Divdabja teiciens	

Lai paveiktu šādu (16.–17. piemērs) vai līdzīgu uzdevumu, jāzina jēdzieni un jāprot saskatīt tekstā ar pieturzīmēm atdalāmās sintaktiskās konstrukcijas, kā dažāda veida [savrupinājumi](#), [divdabja teicieni](#), [vienlīdzīgi teikuma locekļi](#), [vispārinātājpārds](#), [iespraudums](#), [iestarpinājums](#), [paskaidrojoša vārdu grupa](#), [uzruna](#), [tiešā runa un piebilde](#).

Līdzīgā uzdevumā varētu būt jāaskata un jāizraksta no teksta arī neatkarīga teikuma daļa, palīgteikums vai vienlīdzīgi palīgteikumi.

Varētu būt arī uzdevums izrakstīt no norādītās rindkopas [vienkāršu nepaplašinātu](#), [vienkāršu paplašinātu](#), [saliktu sakārtotu](#), [saliktu pakārtotu](#) un [jauktu saliktu teikumu](#) vai, piemēram, stāstījuma teikumu, jautājuma, vēlējuma, rosinājuma vai izsaukuma teikumu.

18. piemērs

Izlasi vēlreiz 7. rindkopu tekstā un atzīmē tabulā ar „X” pieturzīmju lietojumu tekstā! (2024)

(Tad Harija liktenī iejaucās karš. Sešpadsmit gados jaunieši iesauca vācu gaisa spēku izpalīgos, kur viņš pieredzēja īstas kara šausmas. Kad 1946. gada rudenī Hariju atbrīvoja,^{1.} viņš atgriezās Rīgā un pieteicās Dailes teātrī,^{2.} un arī veiksmīgi sāka tajā strādāt. Apcerot savu nonākšanu teātrī,^{3.} Liepiņš atmiņu grāmatā Pēr,^{4.} tu melo! raksta: „Droši vien toreiz es vēlējos paspīdēt apkaimes meiteņu priekšā. Protams,^{5.} arī pārbaudīt savas iespējas.”)

	Atdalīts iespraudums	Atdalīts divdabja teiciens	Atdalīts palīgteikums	Atdalītas 2 neatkarīgas teikuma daļas	Atdalīta uzruna	Atdalīti vienlīdzīgi teikuma locekļi
1. pieturzīme						
2. pieturzīme						
3. pieturzīme						
4. pieturzīme						
5. pieturzīme						

19. piemērs

Atzīmē ar „X” pareizo skaidrojumu, kāpēc tekstā lietotas numurētās pieturzīmes! (2023)

Dziedātājs uz to reaģēja atbilstoši savam uzvārdam,^{1.} tas ir, vētraini,^{2.} un iepļaukāja Brusubārdi, tādējādi zaudējot darbu operā.

Atdala divdabja teicienu	
Atdala paskaidrojošo vārdu grupu	
Atdala vienlīdzīgus teikuma locekļus saistījumā ar vispārinošo vārdu	

Lai paveiktu uzdevumus, kuros jāizvēlas atbilstošs skaidrojums, kas pamato [pieturzīmes](#) lietojumu (18.–19. piemērs), svarīgi prast saskatīt un pazīt teikumos lietotās sintaktiskās konstrukcijas, saistīt saskatīto konstrukciju ar pareizu nosaukumu.

- **Saliktā pakārtotā teikumā** formulē, kā runas traucējumi ietekmēja Anšlava Eglīša raksturu! (2025)
- Ar ko Anšlavs Eglītis izcēlās citu ārpus Latvijas dzīvojošo latviešu rakstnieku vidū? Formulē atbildi **vienkāršā paplašinātā teikumā**! (2025)

- **Saliktā teikumā** pierādi, ka Anšlavs Eglītis nepieder pie pavirša darba veicējiem! (2025)
- Uzraksti divus **saliktus pakārtotus teikumus**, katrā iesaistot vienu izrakstīto faktu! (2023)

Lai veiktu šāda veida vai līdzīgus uzdevumus, skolēnam jāizprot jēdziens un jāprot pašam veidot [vienkāršu teikumu](#) (nepaplašinātu, paplašinātu), [saliktu teikumu](#) (saliktu sakārtotu, saliktu pakārtotu un jauktu saliktu teikumu). Teikuma uzbūves atbilstība uzdevumam tiek vērtēta atsevišķi no teikuma satura (teksta izpratnes) un atbilstības literārās valodas normām.

Līdzīgos uzdevumos skolēnam, iespējams, būtu jāveido teikums ar [divdabja teicienu](#), vienlīdzīgiem teikuma locekļiem, norādītā veida [savrupinājumu](#) vai [iespraudumu](#). Varētu būt arī uzdevums uzrakstīt teksta saturam vai tematam atbilstošu [tiešās runas teikumu](#) ar piebildi sākumā, vidū vai beigās, kā arī [netiešās runas teikumu](#).

Šī uzdevuma iespējamais variants – pabeigt iesākto teikumu tā, lai veidotos noteiktas konstrukcijas teikums.

20. piemērs

Atbilstoši teksta saturam pabeidz iesāktos teikumus kā norādītās uzbūves teikumus!

Salikts pakārtots teikums	H. Liepiņa jaunībā viņa fotogrāfijas no Dailes teātra vitrīnas mēdza paņemt
Salikts sakārtots teikums	Sākoties Otrajam pasaules karam
Vienkāršs paplašināts teikums	1946. gada rudenī viņš atgriezās Rīgā un

21. piemērs

Pārveido piedāvātos teikumus atbilstoši norādēm tabulā, saglabājot teikumā pausto domu! (2025)

Seriāla producenti Inese Boka-Grūbe un Gints Grūbe pie idejas par Anšlava Eglīša romāna ekranizāciju nonākuši, novērojot pilsētnieku atgriešanos laukos.	Vienkāršs paplašināts teikums ar savrupinātu pielikumu vai pielikumu grupu.
--	--

„Pansija pilī” sagādās virkni pārsteigumu, kad ieraudzīsim pazīstamus aktierus neparastā ampluā.	Vienkāršs paplašināts teikums ar divdabja teicienu.
Vēl pirms bija sākusies šīs daudzsēriju filmas uzņemšana, man gadījās iespēja paviesoties Padures muižā.	Salikts teikums ar iespraudumu.

22. piemērs

Pārveido piedāvātos teikumus atbilstoši tabulā ierakstītajām prasībām, saglabājot teksta saturu un liekot nepieciešamās pieturzīmes! (2024)

Par pirmajiem gadiem pēckara Dailes teātrī Harijs Liepiņš stāsta, ka tas ir bijis sajūsmu laiks, jo kara šausmas nomainīja romantisma vilnis.	Tiešās runas teikums
H. Liepiņa autobiogrāfija „Pēr, tu melo!” ir autora atmiņas, skatījums uz laiku un teātrī pieredzēto.	Salikts pakārtots teikums

23. piemērs

Pārveido piedāvātos teikumus atbilstoši norādēm tabulā un saglabājot teikumā pausto domu! (2023)

Daudzsēriju filma „Emīlija. Latvijas preses karaliene” ir stāsts par izdevēju Emīliju Benjamiņu.	Vienkāršs paplašināts teikums ar savrupinātu pielikumu vai pielikuma grupu
Emīliju Benjamiņu atveido aktrise Guna Zariņa, kura stāsta, ka Emīlija Benjamiņa ir bijusi sieviete, kura izcīna savu vietu un rada biznesa idejas.	Tiešās runas teikums

24. piemērs

Pārveido un uzraksti tiešās runas teikumu **netiešajā runā**! (2024)

H. Liepiņš atmiņu grāmatā raksta: „Droši vien toreiz es vēlējos paspīdēt apkaimes meiteņu priekšā.”

Lai paveiktu šāda veida uzdevumus (20.–24. piemērs), jāzina sintaktiskās konstrukcijas raksturojošie jēdzieni un jāprot pārveidot doto teikumu atbilstoši norādītajai sintaktiskajai uzbūvei.

Veicot šos uzdevumus, svarīgi saglabāt teikumā pausto domu un mainīt tikai nepieciešamo. Dažkārt nepieciešams mainīt tikai dažus vārdus/vārdformas vai dažu vārdu secību teikumā.

25. piemērs

Izskaidro [pēdiņu lietojumu](#) dotajā teikumā! (2023)

Redakcijas darbinieks Kārlis Skalbe šo 1. „Jaunāko Ziņu” ^{1.} periodu atminas šādi: 2. „Rakstīju tikai tik daudz, cik man bija, ko sacīt. Kur pietrūka vārdu un domu, tur liku punktu.” ^{2.}	1. 2.
--	--------------

26. piemērs

Izskaidro pēdiņu lietojumu teikumos! (2024)

Savu nonākšanu teātrī H. Liepiņš ataino grāmatā „Pēr, tu melo!”.	
Vecmāmiņa ceļamaizē man līdzī deva vēlējumu: „Nedar’ nekad otram to, ko pats negribi, lai otrs tev dar’.”	

27. piemērs

Izskaidro pieturzīmju lietojumu dotajā teikumā! (2025)

Anšlava Eglīša romānu „Pansija pilī” ^{1.} es lasīju vasaras brīvdienās trīspadsmit gadu vecumā, ^{2.} kad nesen kā bija iznācis pirmais grāmatas izdevums (^{3.} 1991) ^{3.} jau brīvajā Latvijā.	1. 2. 3.
---	------------------------

Lai paveiktu šādus (25.–27. piemērs) un līdzīgus uzdevumus, jāprot saskatīt ar [pieturzīmēm](#) atdalīto sintaktisko konstrukciju un pareizi to nosaukt. Jāzina, kuras pieturzīmes izmantojamas noteiktu sintaktisko konstrukciju atdalīšanai (ko liek [pēdiņās](#), ko atdala ar [domuzīmēm](#) utt.), īpaša uzmanība jāpievērš pāru pieturzīmēm.

Līdz šim eksāmenā vairākkārt jautāts pamatojums tieši pēdiņu lietojumam, taču 2025. gada eksāmena darbā bija jāskaidro arī [komata](#) un [iekavu](#) lietojums. Līdzīgā uzdevumā varētu jautāt pamatojumu arī domuzīmju, [defises](#) (piemēram, dubultuzvārdā) vai

[kola](#) lietojumam, kā arī [punkta](#), [daudzpunktes](#), [divpunktes](#), [izsaukuma zīmes](#) un [jautājuma zīmes](#) lietojumam.

Jāprot atšķirt [citātu](#) no tiešās runas, jāzina, kā lietojamas pieturzīmes teikumos ar citātiem.

Jāņem vērā, ka kādai no pieturzīmēm pamatojums var nebūt saistīts ar sintaktisku konstrukciju (punkts aiz arābu cipariem rakstīta kārtas skaitļa vārda, pēdīnās likts mākslas darba nosaukums).

28. piemērs

Liec teikumā nepieciešamās pieturzīmes! (2025)

Iznesīgs slaiks nevainojami baltos kreklos un biksēs ar pletētām vīlēm viņš pēkšņi iemīlēs pussabrukūšo īpašumu ieraugot caur logu iemeslu kādēļ neatgriezties te savā dzimtajā Rīgā.

29. piemērs

Liec teikumā nepieciešamās pieturzīmes! (2023)

Par māksliniekiem kas uzstājās Emīlijas Benjamiņas izveidotajā salonā protams rakstīja arī „Jaunākajās Ziņās” kapeikas avīzītē

Lai paveiktu uzdevumus, kuros jāliek nepieciešamās pieturzīmes dotajā teikumā (28.–29. piemērs), jāprot saskatīt sintaktiskās konstrukcijas un izvēlēties pareizas pieturzīmes to atdalīšanai. Jāņem vērā, ka teikumā var būt nepieciešamas arī pieturzīmes, kuru pamatojums nav sintaktiska konstrukcija (kārtas skaitļa vārds, pēdīnās liekams nosaukums).

Jāpievērš uzmanība pieturzīmei teikuma beigās – tā var būt dota, bet var būt, ka tā jāizvēlas atbilstoši izteikuma mērķim, tāpēc jāzina [stāstījuma](#), [jautājuma](#), [vēlējuma](#), [rosinājuma un izsaukuma teikuma](#) pazīmes un noteikumi teikuma beigu pieturzīmes izvēlei.

30. piemērs

Turpini iesāktos jautājumus tā, lai uz tiem varētu atbildēt, izmantojot informāciju no 9. rindkopas, un uzraksti atbildes uz tiem! (2023)

1. Cik ...
Atbilde.
2. Kāpēc ...
Atbilde.

31. piemērs

Turpini iesāktos jautājumus tā, lai uz tiem varētu atbildēt ar pilnu teikumu, izmantojot informāciju no 5. rindkopas! (2024)

1. Kad ...
Atbilde.
2. Ko ...
Atbilde.

32. piemērs

Formulē divus jautājumus par tekstu! (2025)

Kad ...
Kāpēc ...

Šie uzdevumi (30.–32. piemērs) ar sintakses jēdzieniem saistīti tādā ziņā, ka jāievēro izteikuma mērķim atbilstošas beigu pieturzīmes lietojums uzrakstītajos teikumos, kā arī pārējās pieturzīmes, ja tādas nepieciešamas. Uzdevums parāda ne vien teksta izpratni, bet arī prasmi uzrakstīt jautājuma un stāstījuma teikumus.

Cita veida uzdevumā varētu būt prasīts formulēt rosinājuma, vēlējuma vai izsaukuma teikumu par tekstu (33. piemērs).

33. piemērs

Ko tu pēc teksta izlasīšanas ieteiktu jauniešiem, kas apsver iespēju izvēlēties aktiera profesiju? Formulē savu ieteikumu rosinājuma teikumā!

Ieteikumi skolēnam

Vari izmantot informāciju [Latviešu valodas rokasgrāmatā](#), tālāk izceltas tēmas, kas visciešāk saistītas ar eksāmenu uzdevumiem, uz tām aizvedīs šeit ievietotās saites. Izpildi arī tajās pieejamos testus un uzdevumus!

- Iemācies atšķirt vienkāršu teikumu no salikta!
- Iemācies pazīt, atrast tekstā un patstāvīgi sacerēt par tekstu/tematu [vienkāršu nepaplašinātu](#), [vienkāršu paplašinātu](#), [saliktu sakārtotu](#), [saliktu pakārtotu](#) un [jauktu saliktu teikumu](#)! Tu vari izpētīt [palīgteikumu veidus](#) un veikt testus par katru no tiem, tas palīdzēs automatizēt prasmi saskatīt un veidot saliktu pakārtotu teikumu un pareizi lietot tajā pieturzīmes.
- Iemācies pazīt, atrast tekstā, iesaistīt dotā un savā sacerētā teikumā ar *pieturzīmēm atdalāmās sintaktiskās konstrukcijas, kā dažāda veida* [savrupinājumi](#), [divdabja teicieni](#), [vienlīdzīgi teikuma locekļi](#), [vispārinātāji](#), [vārds, iespraudums](#), [iestarpinājums](#), [paskaidrojoša vārdu grupa](#), [uzruna](#), [tiešā runa un piebilde](#)!

- Iemācies iesaistīt tekstā [citātus](#)!
- Vingrinies pārveidot teikumu uzbūvi, nemainot teiktā jēgu, piemēram, pārveidot divdabja teicienu par palīgteikumu un otrādi, savrupinot teikuma locekli vai tā grupu, pārveidojot tiešo runu netiešajā un otrādi!
- Pēti tekstus un skaidro, pamato tajos lietotās pieturzīmes! Atkārtoto galvenos katras [pieturzīmes](#) lietošanas nosacījumus!
- Vingrinies saskatīt tekstā norādītās sintaktiskās konstrukcijas, piemēram, izraksti divdabja teicienus vai iespraudumus, vai vienlīdzīgus teikuma locekļus!
- Vingrinies likt pieturzīmes un saskatīt atdalāmās sintaktiskās konstrukcijas dotos teikumus! Ieteicams izcelt, iekrāsot dažādās krāsās ar pieturzīmēm atdalāmās sintaktiskās konstrukcijas. Vingrinājumiem var izmantot ne vien uzdevumus un testus [Latviešu valodas rokasgrāmatā](#) un vietnē [uzdevumi.lv](#), bet arī [2009.–2022. gada valsts pārbaudes darbu uzdevumus](#) 9. klasei latviešu valodā. Katrā no šiem eksāmena darbiem vienā no uzdevumiem doti teikumi, kuros jāatdala ar pieturzīmēm svarīgākās sintaktiskās konstrukcijas. Pieejamas arī atbildes.
- Vingrinies veidot savus teikumus par citu tematu pēc doto teikumu sintaktiskās uzbūves parauga!
- Ikdienā, veicot uzdevumus vai domājot par sava rakstīta teksta interpunkciju, veido ieradumu izmantot pareizus sintaktisko konstrukciju nosaukumus!
- Iemācies [stāstījuma](#), [jautājuma](#), [vēlējuma](#), [rosinājuma](#) un [izsaukuma teikuma](#) pazīmes un vingrinies saskatīt tekstā un patstāvīgi sacerēt šādus teikumus! Ikdienā, rakstot jebkādu tekstu, pievērs uzmanību pamatotai teikuma beigu pieturzīmes izvēlei!
- Veido ieradumu ikdienā apzināti lietot pareizas pieturzīmes jebkādā tekstā, ko raksti, noskaidrot/pārbaudīt neskaidros gadījumus!

Papildus mācīties un vingrināties iespējams arī [uzdevumi.lv](#) virtuālajā skolā.

Ieteikumi skolotājam

Izmantot šajā materiālā pie uzdevumiem pēc rīcības vārdiem ieteiktos uzdevumu veidus sintaktisko konstrukciju apguvei.

Ikdienā, runājot par pamatotu pieturzīmju izvēli, izmantot precīzus valodniecības terminus, rosināt skolēnus veidot paradumu izvēlēties pieturzīmes pamatoti un apzināti.

Leksikoloģija

34. piemērs

Aizpildi tabulu, izrakstot no teksta 9. rindkopas nepieciešamo vārdu/vārdu savienojumu! (2024)

Antonīms vārdam „mazas”	
Sinonīms vārdam „bīties”	
Frazeoloģisms	

35. piemērs

Izraksti no teksta 2. rindkopas nosacījumam atbilstošu piemēru! (2025)

Sinonīms vārdam <i>devīgi</i>	
Vecvārds	
Svešvārds	

Šajos uzdevumos (34.–35. piemērs) jāzina jēdzieni kā [sinonīms](#), [antonīms](#), svešvārds, vecvārds un frazeoloģisms, tāpat jāprot tiem atbilstošus piemērus pazīt tekstā. Pieredze rāda, ka skolēniem nav viegli izprast jēdzienu „[svešvārds](#)”, „[internacionālisms](#)” un „[vecvārds](#)” nozīmi, tāpēc vēlams vingrināties šo vārdu pamanīšanā un skaidrošanā.

Līdzīgos uzdevumos varētu jautāt saskatīt [sarunvalodas vārdu](#) (ar to domājot vārdu ar sarunvalodas stila nokrāsu) vai [žargonismu](#), [barbarismu](#), [poētismu](#), [terminu](#), [jaunvārdu](#), bet [apvidvārdu](#) (leksisko dialektismu) varētu jautāt, ja tekstā būtu redzama norāde uz vārda nozīmi un izcelsmi.

Liela nozīme uzdevumos, kuros tiek pārbaudīta leksikoloģijas jēdzienu izpratne un lietošana, pievērsta [frazeloģismiem](#). Ja uzdevumā jāizraksta frazeoloģisms, svarīgi izrakstīt tieši vajadzīgo vārdu savienojumu bez liekiem vārdiem, noteikti nenorakstīt visu teikumu.

36. piemērs

Uzraksti skaidrojumu 5.–6. rindkopā pasvītrotajiem frazeoloģismiem! (2023)

Atrodas uz īstā ceļa –
Sabiedrības acīs –
Sniedzas tālu ārpus robežām –

37. piemērs

Izlasi vēlreiz teksta 7.–9. rindkopu un uzraksti skaidrojumu, kā tu saproti tekstā pasvītrotu frāzi! (2024)

Vēlējos paspīdēt apkaimes meiteņu priekšā –
Iekritis Smiļģim sirdī –
Dabas dots talants –

38. piemērs

Uzraksti skaidrojumu 3. un 7. rindkopā pasvītrotajiem frazeoloģismiem! (2025)

Bira kā no pārpilnības raga	
Neapraktu talantu	

Šādos (36.–38. piemērs) un līdzīgos uzdevumos jāprot izskaidrot saviem vārdiem [frazoloģismus un/vai citus stabilus vārdu savienojumus](#).

Veicot uzdevumu, svarīgi skaidrot pēc iespējas īsi un precīzi, piemēram, *atrodas uz īstā ceļa* – rīkojas pareizi, *iekritis Smilģim sirdī* – iepaticies Smilģim, *dabas dots talants* – iedzimts talants. Ir pieļaujams arī pēc būtības pareizs garāks skaidrojums, tomēr šeit mazāk ir labāk. Jāņem vērā, ka eksāmena laikā nebūs iespējas pārbaudīt vārdu savienojuma nozīmi, piemēram, vietnē tezaurs.lv, tāpēc jāveido ieradums formulēt skaidrojumu patstāvīgi, tikai vajadzības gadījumā to pēc tam pārbaudot un/vai precizējot.

39. piemērs

Kuru no vārda *ekscentriskā* nozīmēm var attiecināt uz Emīliju Benjamiņu? Atzīmē ar „X” pareizo atbildi! (2023)

1.	Tāda, kura spēj sagādāt pārsteigumu, iedvesmot citus kādai darbībai.	
2.	Savāda, dīvaina izturēšanās un darbība	

40. piemērs

Kurš no skaidrojumiem atbilst šim apgalvojumam? „Emīliju un Antonu Benjamiņus var dēvēt par Latvijas preses karaļpāri.” Atzīmē ar „X” pareizo atbildi! (2023)

1.	Kādas valsts augstdzimušie (karaliene un viņas vīrs), kas vada un pārstāv valsti, tās intereses.	
2.	Kādas jomas pārstāvji ar labām zināšanām un pārliecību ieviest kaut ko jaunu, sabiedrībai nozīmīgu.	

41. piemērs

Izlasi darbības vārda „kalt” skaidrojumu tīmekļa vietnē Tēzaurs! (2024)

Kalt 1. konjugācijas darbības vārds

1. Ar triecieniem (piemēram, sitot ar āmuru) apstrādāt (plastisku materiālu, parasti metālu).
2. Veidot, parasti grūtībās (piemēram, uzskatus, īpašības, kādu stāvokli).
3. Ar triecieniem drupinot, apstrādāt (parasti akmeni, kokmateriālu).

4. *sarunvaloda* Censties labi iegaumēt (parasti, daudzkreiz atkārtojot).
 5. *sarunvaloda* Mācīt (parasti, daudzkreiz atkārtojot).

Ieraksti teikumā lietotās vārda „kalt” nozīmes kārtas numuru!

Teikums	Nozīmes kārtas numurs
Liepiņš savu slavu un skatītāju atzinību kala uz skatuves.	

Izveido un uzraksti 2 teikumus, ievērojot nosacījumus!

Darbības vārds <i>kalt</i> lietots tiešā nozīmē.	
Darbības vārds <i>kalt</i> lietots pārnēstā nozīmē.	

42. piemērs

Kurā nozīmē vārds „uzplaukst” ir lietots teikumā „Ne gluži ideālā vasaras rezidence tomēr palēnām uzplaukst, kļūstot par pansiju, kas avīzes sludinājumā tiek lepni nosaukta par „pansiju pilī”.? Atzīmē ar „X” pareizo atbildi! (2025)

Plaukstot atvērties; salapot, uzziedēt; izplaukt.	
Attīstoties, pilnveidojoties sasniegt augstāku pakāpi.	
Izaugt; sasniegt fiziskās, garīgās attīstības briedumu.	

Iesaisti vienkāršā paplašinātā teikumā vārdu „uzplaukt”, atklājot šī vārda citu nozīmi! (Vārda formu drīkst mainīt.)

Šajos (39.–42. piemērs) un līdzīgos uzdevumos jāizmanto izpratne par to, kas ir viennozīmīgi un [daudznozīmīgi vārdi](#), svarīgi pamanīt un izprast vārda [daudznozīmību](#) un [homonīmus](#). Uzdevumos gan jāsaprot nozīme, ar kādu vārds lietots tekstā, gan jāizmanto vārda daudznozīmības izpratne, lai savā sacerētā teikumā atklātu citu tā paša vārda nozīmi.

Ieteikumi skolēnam

Veic testus un uzdevumus, lai vingrinātos saskatīt un izprast [sinonīmus un antonīmus](#)!

Veic uzdevumus un testus [homonīmijas](#) izpratnei!

Mācies [frazēoloģismus](#)! Pieredze rāda, ka skolēni, lai gan teorētiski zina frazēoloģisma definīciju un dažus biežāk lietotos piemērus, praksē jauc frazēoloģismus ar [tēlainās izteiksmes līdzekļiem jeb tropiem](#). Tāpēc svarīgi pēc iespējas bagātināt vārdu krājumu un valodas pieredzi, lasot un pētot frazēoloģismiem bagātus tekstus, pildot

uzdevumus un testus, izmantojot vārdnīcas (tezaurs.lv u. c.) frazeoloģismu un stabilu vārdu savienojumu apguvei, veidojot ieradumu lietot frazeoloģismus savā ikdienas valodā.

Pildi pieejamos uzdevumus un testus [svešvārdu](#), [internacionālismu](#), [vecvārdu](#), [sarunvalodas vārdu](#), [žargonismu](#), [barbarismu](#), [poētismu](#), [terminu](#), [jaunvārdu](#), [apvidvārdu](#), meklē šo vārdu piemērus tekstos, ko lasi un lieto – daiļliteratūrā, sociālajos medijos, izziņas literatūrā, savā un savu tuvinieku valodā! Veido ieradumu lietot koptu un bagātu valodu!

Ieteikumi skolotājam

Rast iespēju iekļaut mācību saturā uzdevumus, kuros skolēniem jāizmanto leksiku raksturojoši jēdzieni, izmantot šos jēdzienus ikdienā.

Kā vien iespējams, veicināt skolēnu vārdu krājuma paplašināšanu, piedāvājot daudzveidīgus tekstus ar bagātu valodu, nebaidoties piedāvāt skolēniem tekstus, kuros ir vārdi, ko viņi var nezināt, bet veltot laiku skaidrojumiem.

Veidot skolēniem paradumu izmantot vārdnīcas, piemēram, tezaurs.lv, ātrai vārdu nozīmju noskaidrošanai/precizēšanai.

Īpašu uzmanību veltīt frazeoloģismu apguvei.

3.3.3. Citi ar valodu un tekstpratību saistīti jēdzieni

Daudzu šajā saraksta daļā minēto jēdzienu izpratne eksāmena darbā atklājas pastarpināti vai integrēti uzdevumos par morfoloģijas, sintakses un leksikoloģijas jautājumiem, kā arī tekstveides daļā un mutvārdu daļā, piemēram, **pamatojot** savus **apgalvojumus** ar **faktos** balstītiem **argumentiem**, nosaucot **piemērus** un stāstot par savu **pieredzi**.

Tāpat savu izpratni un attieksmi pret jēdzieniem „**dzimtā valoda**”, „**valsts valoda**” un „**svešvaloda**” skolēns visdrīzāk pauž, izsakot savu viedokli pārspriedumā un mutvārdu daļā, it sevišķi, ja temats ar to saistīts. Tomēr varētu būt gadījums, kad kāds no šiem jēdzieniem tiktu jautāts 1. daļas uzdevumos, ja to piedāvātu izmantotā teksta saturs.

43. piemērs

Nosauc/atzīmē ar X ... (teksta tēla) dzimtās valodas!

44. piemērs

Vienā vienkāršā paplašinātā teikumā uzraksti, kuras četras svešvalodas prata ... (teksta tēls)!

45. piemērs

Ieraksti tabulā katras tekstā minētās valsts valodu vai valsts valodas!

Līdzīgi tekstā varētu parādīties jēdzieni „[dialekts](#)” vai „[izloksne](#)”, ja tekstā būtu pieejama skolēnam pietiekama informācija, lai rīkotos ar šiem jēdzieniem.

Morfoloģijas uzdevumos bieži vien skolēns integrēti parāda jēdziena „**rakstura īpašība**” izpratni.

Ļoti daudzos eksāmena pirmās daļas uzdevumos ir norādīts, kurā teksta rindkopā ir meklējams vajadzīgais teksta elements vai informācija, tāpēc darbs nav paveicams bez jēdziena „**rindkopa**” izpratnes. Citā darbā varētu būt arī norādījums meklēt konkrētā **rindā**

vai, ja būtu dots dzejas teksts, – **pantā**, vai citā tekstā – **dialogā** starp teksta tēliem vai kāda no viņiem **monologā**.

2023., 2024. un 2025. gada CE pirmajā daļā ir bijuši atsevišķi teksta izpratnes uzdevumi, kuros skolēnam apzināti jāizmanto jēdzienu „**apgalvojums**” un „**fakts**” izpratne, jārīkojas ar **atslēgas vārdiem**, jāformulē **atziņa**.

46. piemērs

Izlasi **apgalvojumus**!

1. A. Eglītis bija talantīgs rakstnieks. 2. A. Eglītis bija cītīgs rakstnieks.

Izvēlies vienu no **apgalvojumiem** un pamato to, izmantojot **faktus** no teksta! (2025)

47. piemērs

Uzraksti divus **faktus**, kas liecina, ka Emīlijas Benjamiņas darbība ir bijusi daudzpusīga! (2023)

Šajos uzdevumos (46.–47. piemērs) lietoti jēdzieni „apgalvojums” un „fakts”.

48. piemērs

Turpini iesāktos jautājumus tā, lai uz tiem varētu atbildēt ar pilnu teikumu, izmantojot **informāciju no 5. rindkopas**! (2024)

49. piemērs

Turpini iesāktos jautājumus tā, lai uz tiem varētu atbildēt, izmantojot **informāciju no 9. rindkopas**, un uzraksti atbildes uz tiem! (2023)

Šādos un līdzīgos uzdevumos (48.–49. piemērs) vārds „fakts” nav izmantots, tomēr pēc būtības, lai paveiktu šo uzdevumu, jārīkojas ar konkrētiem teksta faktiem. Šajā uzdevumā izmantoti jēdzieni „jautājums” un „atbilde”.

50. piemērs

Pamato, kā tu saproti H. Liepiņa teikto par vecmāmiņu: „Viņa bija mana pirmā lielā partnere dzīvē un mākslā!” Pievērs uzmanību **pasvītrotajiem vārdiem**!

51. piemērs

Atzīmē ar „X” četras **jomas**, kurās dzīves laikā ir darbojies Antons Benjamiņš! (2023)

Uzdevumā (50.–51. piemērs) ir doti atslēgas vārdi, kam jāpievērš uzmanība, lai paveiktu uzdevumu.

52. piemērs

Izdomā un uzraksti nozīmīgu atziņu, kuru guvi, izlasot tekstu! (2023)

Uzdevuma formulējumā (52. piemērs) izmantots vārds „**atziņa**”, citā līdzīgā uzdevumā varētu būt lietots arī vārds „**secinājums**”.

2023., 2024. un 2025. gada CE nav bijuši iekļauti uzdevumi, kuros būtu jānosaka, jāizvēlas no variantiem vai jāpamato dotā teksta piederība **žanram** vai kādam no **literārās valodas funkcionālajiem stiliem**, taču šādi uzdevumi ir bijuši eksāmenos pirms 2023. gada. Tā kā skolēnam šie jēdzieni jāpazīst un jāprot lietot, nav izslēgts, ka līdzīgs uzdevums kādā no eksāmenu darbiem varētu tikt iekļauts.

Tāpat pēdējo trīs gadu laikā eksāmenu darbos nav iekļauti uzdevumi, kuros būtu jāformulē teksta **temats vai virsraksts**, jāformulē tekstā atklātā(-s) **problēma(-s)** vai teksta vai tā daļas (piemēram, rindkopas) **galvenā doma**. Šādi uzdevumi labi parāda teksta izpratni un ir veiksmīgi integrējami ar nosacījumiem, piemēram, sintaksē vai morfoloģijā, tāpēc to iekļaušana kādā no nākamajiem eksāmeniem ir iespējama.

53. piemērs

Izdomā un uzraksti 1. teksta virsrakstu, tā formulējumā izmantojot lietvārdu un īpašības vārdu!

54. piemērs

Uzraksti teksta tematu!

55. piemērs

Formulē 3. rindkopas galveno domu vienā saliktā sakārtotā teikumā!

56. piemērs

Nosauc trīs problēmas, kas atklātas tekstā! Katru problēmu raksti vienā vienkāršā paplašinātā teikumā!

Ieteikumi skolēnam

Iemācies literārās valodas funkcionālo stilu pazīmes! Lieliski, ja ir iespēja gūt pietiekamu pieredzi, pašam radot dažāda stila un žanra tekstus.

Iemācies dažādu lietišķā un publicistikas stila [tekstu](#) un [daiļdarbu žanru](#) pazīmes, vingrinies noteikt teksta žanru!

Mācies izdomāt teksta [virsrakstu](#), [formulēt teksta tematu](#), problēmu(-as), galveno domu, izteikt atziņas/secinājumus pēc izlasītā!

Zini, [ko nozīmē jēdzieni](#) „dzimtā valoda”, „valsts valoda”, „svešvaloda”, „dialekts”, „izloksne”, formulē savu attieksmi un esi gatavs dalīties savā pieredzē, izmantojot šos jēdzienus!

Ieteikumi skolotājam

Strādājot ar tekstiem, iekļaut arī uzdevumus, kuros jāizmanto plašāka teksta izpratne, jāformulē un jāpamato atziņas, secinājumi utt.

Izmantot piemēros nosauktos uzdevumu veidus.

4. Otrā daļa – tekstveide (pārspriedums)

Eksāmena otrajā daļā skolēnam ir jāveido savs teksts – jāraksta pārspriedums. Tas ir komplekss pārbaudījums, kurā skolēns demonstrē ne tikai zināšanas par tematu un kritisko domāšanu, bet arī virkni citu, ikdienas dzīvē noderīgu prasmju. Skolēns sintezē zināšanas un prasmes jaunā situācijā (kontekstā), uzrakstot patstāvīgus spriedumus, pierādījumam raksturojot konkrētus faktus, paužot savu personisko pieredzi/attieksmi un izmantojot bagātīgu latviešu valodu. Pārspriedumā skolēns atklāj pamatzglītības posmā uzkrātās zināšanas un prasmes, vērtības un paradumus.

Nodaļā piedāvāti iepriekšējo gadu eksāmena darbu temati, uzdevumi, ieteikumi un piemēri ar atgriezenisko saiti analizēšanai un savu tekstu veidošanai, jo veiksmīgu pārspriedumu var uzrakstīt, tikai regulāri vingrinoties rakstīt par atšķirīgiem tematiem un pilnveidojot savu veikumu.

57. piemērs

Uzdevums skolēnam

Izvēlies vienu no piedāvātajiem tematiem un uzraksti pārspriedumu!

Darba apjoms – 250–300 vārdu.

Tīrrakstā uzraksti izvēlēta temata virsrakstu!

Argumentācijai izmanto vismaz 2–3 kultūras/literatūras faktus un/vai nozīmīgu sabiedrisko norišu faktus un personisko pieredzi!

Skolēnam **ir iespēja veidot nelielu uzmetumu** (norādītajā vietā darba lapā), lai veiksmīgāk izplānotu saturu un mērķtiecīgāk veidotu savu tekstu. Tas ir svarīgs palīgs domu sakārtošanai, ideju fiksēšanai un netiek vērtēts, jo demonstrē tikai domāšanas procesu, plānošanu. Uzmetumā var pēc izvēles veidot dažādas piezīmes:

- uzrakstīt trīsdaļīgu plānu, lai saprastu, ko rakstīs ievadā, galvenajā daļā jeb iztīrējuma un nobeigumā;
- veidot domu karti vai citu domu grafisko organizatoru, kurā minēti atslēgas vārdi;
- uzrakstīt kultūras/literatūras un/vai nozīmīgu sabiedrisko norišu faktus, kurus izmantos galvenajā daļā;
- pierakstīt dažādus valodas līdzekļus individuālā valodas stila demonstrēšanai: sinonīmus, antonīmus, frazeoloģismus, svešvārdus, retoriskos jautājumus u. c.

Atbilžu lapā ir jāuzraksta izvēlētais pārsprieduma temats un pārsprieduma tīrraksts. Kad tas ir pabeigts, ir jāskaita vārdi tekstā un jāieraksta vārdu skaits tam paredzētajā vietā.

Skolēnam tiek piedāvāti trīs temati, ir iespēja izvēlēties vienu no tiem, lai uzrakstītu pārspriedumu. Trešais temats 2023.–2025. gada eksāmenā ir bijis citāts, minot konkrētu tā autoru (14. tabula).

14. tabula. Tematu piemēri no 2023. līdz 2025. gada centralizēto eksāmenu darbiem

2023. gadā	2024. gadā	2025. gadā
1. Mani nākotnes nodomi. 2. Darbs – panākumu atslēga. 3. „Nevis šaubīties un vilcināties, bet rīkoties un uzdrīkstēties.” (Zenta Mauriņa)	1. Mans iedvesmas avots. 2. Mērķtiecība – ceļš uz panākumiem. 3. „Es saku jums jau dienas simt un piecas – lai puķi dabūtu, ir jānoliecas.” (Imants Ziedonis)	1. Mainīgais un nemainīgais manā dzīvē. 2. Es pasaulē, pasaule manī. 3. „Cilvēks ar labu grāmatu rokās nekad nevar būt vientuļš.” (Karlo Goldoni)

Lai mācītos rakstīt pārspriedumu un saprastu, kas ir kvalitatīvs pārspriedums, ir svarīgi izpētīt vērtēšanas kritērijus (skatīt Valsts izglītības attīstības aģentūras tīmekļvietnē konkrētā mācību gada publicēto valsts pārbaudījuma programmu [ŠEIT](#), kurā tie pieejami detalizēti, precizēti).

Rakstot tīrrakstā sava pārsprieduma tekstu, jāievēro teksta dalījums rindkopās, katra rindkopa jāsāk ar atkāpi. Tekstā jāatklāj savs viedoklis, pierādījumam jāizmanto personiskā pieredze/attieksme un 2–3 kultūras/literatūras/nozīmīgu sabiedrisko norišu fakti.

Eksāmena otrajai daļai ir 90 minūtes laika (no temata izvēles līdz pabeigtam pārspriedumam).

4.1. Kas ir pārspriedums?

Uzdevuma pamatā ir sasniedzamie rezultāti (SR) valodu mācību jomā, kas nosaka, ka skolēns „patstāvīgi izvērta mērķi un organizē teksta plānošanas procesu, izvēloties sev piemērotu ideju un domu pieraksta veidu, raksta pārspriedumu (..)” (VL 9.2.1.3). Saistītie sasniedzamie rezultāti (VL 9.1.1.6; 9.1.1.7; VL 9.1.1.9) paredz, ka skolēns prot paust un raksturot emocijas, pamatot savu viedokli, integrēt, interpretēt un strukturēt informāciju, saskatīt cēloņsakarības, kā arī variēt sava rakstu darba saturu, uzbūvi un apjomu atkarībā no saziņas veida rakstu formā (šajā gadījumā – atbilstoši izvēlētajam tematam un pārsprieduma prasībām).

Pārspriedums ir domrakstu žanrs, kura pamatā ir pārdomās iegūts atzinums, spriedums, vērtējums (skatīt [ŠEIT](#) vārdnīcas Tezaurs.lv skaidrojumu vārdam „pārspriedums”).

Pārspriedumā var būt analizēta kāda problēma, par kuru sakopoti fakti un argumentācija, tiek pausta sava attieksme, vērtējums un interpretācija. Domas virzība pārspriedumā ir apgalvojums/jautājums – tā iztirzājums (pamatojums/atbilde) – secinājums.

4.2. Pārsprieduma teksta struktūra

Pārspriedums sastāv no ievada, galvenās daļas (jeb iztīrējuma) un nobeiguma. Pārspriedumā ir 4–5 rindkopas, katra iesākta ar atkāpi.

Ievads ir 1. rindkopa (15. tabula), kurā jāraksturo temata aktualitāte un jāuzraksta kāds galvenais apgalvojums (atzīņa), par ko rakstīs pārspriedumu. Tam ir jāieinteresē lasītājs, lai viņš vēlētos izlasīt darbu.

Izlasot ievadu, lasītājam (un pašam autoram) ir skaidri jāsaprot, par ko būs pārspriedums. Ievada rindkopai nav jābūt pārāk garai, ieteikums to plānot kā apmēram 1/5 daļu teksta (~ 30–50 vārdu).

15. tabula. Pārsprieduma ievada izveide un frāžu piemēri

Kā veidot pārspriedumu		Frāžu piemēri
1. rindkopa – ievads	• Ievadu parasti sāk ar teikumu/dažiem teikumiem, kas veido sasaisti ar tematu un/vai pamato temata aktualitāti, ieinteresē. • Tad formulē galveno apgalvojumu (atzīni), par ko rakstīs pārspriedumā. • Var iesaistīt kādu problēmjautājumu vai retorisko jautājumu, bet tas atkarīgs no temata būtības un izvēles.	<i>Mūsdienu pasaulē, kas bieži vien šķiet ... (kāda?), ... (temats) kļūst par ...;</i> <i>Temats rosina domāt par ...;</i> <i>Kā teicis ...,</i> <i>Esmu pārliecināts, ka ...</i> <i>Mūsdienu sabiedrībā ir aktuāls jautājums par ... u. c.</i> <i>Piekrītu domai, ka ...</i> <i>Jāatzīst, ka ...</i> <i>Ko gan nozīmē jēdziens „...”?</i> <i>Vai mēs patiesi saprotam, kā ... ietekmē mūsu lēmumus?</i> <i>Cik bieži mēs aizdomājamies par ... un tā ietekmi uz ...?</i>

Galvenā daļa tiek uzrakstīta 2., 3. vai 2., 3. un 4. rindkopā. Tajā tiek secīgi pamatots ievadā izteiktais apgalvojums vai sniegta atbilde uz ievadā izvirzīto jautājumu.

Katrs jauns arguments, ar ko tiek pamatots apgalvojums, vai katrs jauns spriedums, ar ko tiek atbildēts uz jautājumu, veido jaunu rindkopu.

Tradicionāli galvenajā daļā cenšas iekļaut trīs rindkopas, tomēr gadījumā, ja vairāki spriedumi ir ļoti cieši saistīti vai apgalvojumu var pamatot ar diviem spēcīgiem argumentiem, ar divām galvenās daļas rindkopām var būt pietiekami.

Pārliecinošs pārspriedums ir tad, ja tajā skaidri pausts savs skatījums un argumentēti pierādītas domas, tāpēc ieteikums galvenās daļas katru rindkopu veidot kā pilnu argumentu jeb „zelta piecinieku” (2. attēls, arī 2. pielikums), kura struktūra redzama attēlā:

2. attēls. Pilna argumenta („zelta piecinieka”) struktūra

✂ Ieteikumi skolotājam

Lai būtu vieglāk uztvert pilna argumenta struktūru, piedāvāts darba lapas piemērs (16. tabula). Krāsas palīdz pārskatāmi ieraudzīt, vai visi elementi izmantoti. Šādi veidots teksts ir mērķtiecīgs, saprotams, atbilst vērtēšanas kritērijiem.

16. tabula. Darba lapas piemērs

2. rindkopa – galvenā daļa	Pilna argumenta struktūra		Vienas galvenās daļas rindkopas piemērs
	Apgalvojums (atzīna, kas jāpamato un jāpierāda)		Viens no veidiem, kā bagātināt savu vārdu krājumu, ir grāmatu lasīšana un iedziļināšanās tajās. Katram rakstniekam ir izveidojies individuālais valodas stils, ko ikviens var censties saskatīt, meklēt, kāda leksika, kuri tēlainās izteiksmes līdzekļi tiek izmantoti. Sākumā var atdarināt viņu stilu, lietojot zināmas metaforas, bet pakāpeniski jau radīt savus piemērus. Lasot klasiķu darbus, var apzināti pievērst uzmanību valodas tēlainībai, vecvārdiem vai jaunvārdiem. No A. Čaka dzejoļiem var mācīties veidot metaforas vai salīdzinājumus, piemēram, par Rīgu autors saka: “(..) tevi mīlu es, / zelta bezdelīga, / laimes šūpoles.” Augsti vērtēju latviešu dzejnieku valodas bagātību. No O. Vācieša manā leksikā ienācis jaunvārds “jāntārpiņš”, ko atceros vasaras saulgriežu laikā un lietoju, sakot par laiku, ja ir melna nakts bez lietuses un pie jūras var redzēt mirdzam jāntārpiņus. Ar interesi lasu viņa dzeju un meklēju jaunvārdus, kurus cenšos iegaumēt un lietot savā valodā. Apzināti lasot daiļliteratūru, ir iespēja pilnveidot savu vārdu krājumu, jo rakstnieku valoda var būt paraugs, iedvesma, no kā mācīties tēlainību.
	Pamatojums (skaidrojums saviem vārdiem)	Sasaiste ar savu pieredzi/pausta personiskā attieksme	
	Pierādījums (raksturots viens vai vairāki fakti: konkrētas personības, nosaukumi, pētījumi, skaitļi, notikumi, citāti, likumi),		
	Secinājums(-i): atzīna, spriedums		

Skolēnam var piedāvāt šādu sagatavi, kur labajā pusē pašam jāieraksta piemērs. Ieteikums mācību procesa sākumā mēģināt veidot tekstu, ievērojot pilna argumenta struktūru, tā attīstot savu domu formulēšanas un argumentācijas prasmes. Skolēni var savā starpā lasīt uzrakstītos pilnos argumentus, ar krāsām atzīmēt struktūras elementus, lai mācītos saskatīt tos, pēc tam sniegt atgriezenisko saiti, kas veiksmīgi izdevies, kas būtu pilnveidojams.

58. piemērs

1. Izlasi tekstu un novērtē, vai tajā izmantota pilna argumenta struktūra! Pamato atbildi!
2. Sniedz noderīgu atgriezenisko saiti klasesbiedram!

Viens no efektīviem veidiem, kā bagātināt savu vārdu krājumu, ir regulāra grāmatu lasīšana un iedziļināšanās to saturā. Lasot grāmatas, mēs saskaramies ar plašu un daudzveidīgu leksiku, ko ikdienas sarunvalodā reti izmantojam. Iedziļinoties tekstā un meklējot nezināmo vārdu nozīmi, tie nostiprinās atmiņā konteksta dēļ. Pētījumi liecina, ka cilvēki, kuri bieži lasa, parasti pārzina vairāk nekā divas reizes lielāku vārdu skaitu nekā tie, kas nelasa. Esmu novērojis, ka, pabeidzot katru jaunu grāmatu, manas spējas ievērojami uzlabojas, lai precīzāk izteiktu domas un rakstītu labākus tekstus. Esmu pārliecināts, ka lasīšana ir nozīmīgs līdzeklis vārdu krājuma paplašināšanai. Tādēļ aicinu katru skolēnu aktīvi izmantot grāmatas kā vārdnīcas un domāšanas attīstības avotu.

Pozitīvais, kas veiksmīgi izdevās: _____

Pilnveidojamais, lai uzlabotu darbu: _____

Atgriezeniskā saite

Pozitīvais, kas veiksmīgi izdevās: ir uzrakstīts skaidrs apgalvojums, ka grāmatu lasīšana ir efektīvs veids, kā bagātināt vārdu krājumu, ir iekļauta sava pieredze („Esmu novērojis, ka...”), kas padara tekstu ticamāku un personiskāku. Teksta noslēgumā izteikts aicinājums citiem skolēniem aktīvi izmantot grāmatas kā attīstības avotu.

Pilnveidojamais, lai uzlabotu darbu: nepieciešams iekļaut pārliecinošus faktus, piemēram, minēt konkrēta pētījuma autoru, gadu, nosaukumu; arī konkrēta daiļdarba autoru un grāmatas nosaukumu, kas veicinājis vārda krājuma apguvi. Vārdi „lasīšana” un „grāmatas” tekstā lietoti diezgan bieži. Varētu tos aizstāt ar sinonīmiem vai vārdu savienojumiem: daiļliteratūra, tekstu izpēte, literatūras apguve, šis process.

Skolēna zināšanas un prasmes var pārbaudīt, uzrakstot formatīvā vērtējuma darbu par pilnu argumentu. Vēl svarīgāk pēc skolotāja sniegtās noderīgās atgriezeniskās saites autoram ir pilnveidot savu darbu, rediģējot trūkstošo, kļūdaino, lai katrs skolēns nonāk līdz izpratnei par kvalitatīvu pilno argumentu. Raksturīgākās kļūdas visbiežāk ir vispārīgu frāžu lietojums, konkrēta fakta un personiskās pieredzes trūkums. Ja pamatstruktūra saprasta, skolēnam ir vieglāk veidot jebkuru tekstveides darbu, kurā prasīts loģisks un argumentēts domu izklāsts. Nākamais pieturas punkts meistarības izkopšanā ir argumentētās esejas izveide.

Vēl viens paņēmieni, kā mācīties strukturēt domas, ir izvēlēties izcilu rindkopas piemēru un sagriezt to pa teikumiem/daļām, lai pēc tam mēģinātu secīgi salikt.

Nobeigums – pēdējā rindkopa (17. tabula), kurā skolēns izsaka secinājumus, kas izriet no galvenajā daļā pamatotajiem argumentiem/spriedumiem. Nobeiguma galvenajā secinājumā izteikta kopsavilkuma atziņa par ievadā minēto apgalvojumu. Rindkopai nav jābūt pārāk garai, ieteikums to plānot apmēram 1/5 daļu teksta (~ 30–50 vārdu).

17. tabula. Pārsprieduma nobeiguma izveide un frāžu piemēri

Kā veidot pārspriedumu		Frāžu piemēri
5. rindkopas nobeigums	• Apkopot spriedumus, ar kuriem atbildēts uz izvirzīto jautājumu. • Formulēt galveno secinājumu (kopsecinājumu). • Izteikt arī prognozi, cerību, rosinājumu vai novēlējumu.	<i>Tādējādi es nonāku pie secinājuma, ka ...</i> <i>Kopumā mana nostāja ir tāda, ka ...</i> <i>Man ir skaidrs, ka ...</i> <i>Viss iepriekš minētais apstiprina manu pārliecību par .../ ka ...</i> <i>Var secināt, ka ...</i> <i>Jāsecina, ka ...</i> <i>Apkopojot iepriekš minēto, varu teikt, ka ...</i>

Iespējamās kļūdas pārsprieduma struktūrā

1. Trūkst kādas no daļām (ievada un/vai nobeiguma).
2. Teksts nav sadalīts rindkopās (vai sadalīts daļēji, piemēram, nav atdalīts ievads/nobeigums, visa galvenā daļa sapludināta vienā pārmēru garā rindkopā).
3. Teksts mehāniski sadalīts rindkopās, bet to dalījums neatbilst teksta satura loģikai, trūkst sasaistes, plūstošas domu pārejas.
4. Pārāk vispārīgs apgalvojums pirmajā rindkopā.
5. Vispārīgu, trafaretu apgalvojumu virkne (nav saprotams, kuru no tiem skolēns plāno pamatot, parasti šādā gadījumā tas nav skaidrs arī pašam autoram).
6. Apgalvojuma/jautājuma trūkums. Reizēm konkrēts apgalvojums tieši par tematu ir izteikts tikai otrajā rindkopā. Līdz ar to faktiski ievads ir izstiepts divu rindkopu garumā, bieži šādā gadījumā argumentācijai ir atvēlēts pārāk maz vietas un laika, teksta struktūra ir neveiksmīga.
7. Nav ievērots pārsprieduma apjoms.

Atgāadne par pārsprieduma apjomu:

- virsraksts netiek skaitīts pie kopējā vārdu skaita;
- vārdu skaitā jāiekļauj visi palīgvārdi. Kā atsevišķu vārdu neskaita iniciāli pirms uzvārda. Abreviatūra uztverama kā viens vārds;
- ja teksta apjoms 121–150 vārdu, vērtējums punktos būtiski samazinās. Jāpievērš uzmanība, kā apjoms korelē ar temata atklāsmi (vai temats tiek atklāts pilnībā, pietiekami plaši);
- pārsniegts apjoms neietekmē vērtējumu, ja vien teksts pārskatāmi iekļaujas atvēlētajā vietā darba lapā.

4.3. Temata atklāsmē un argumentācija pārspriedumā

Pārsprieduma saturam ir jāatbilst izvēlētajam tematam, to nepaplašinot un nesašaurinot, parādot temata izpratni.

Skolēns nedrīkst patvarīgi mainīt vai pārformulēt tematu (piemēram, tematā „Cilvēks, kas mani iedvesmo” jāraksta par vienu personu (atslēgas vārds „cilvēks” lietots vienskaitlī), nevis par vairākiem cilvēkiem vai, piemēram, par tādu literāru tēlu kā Vinnijs Pūks).

Pārsprieduma saturā ir izmantojami vēstījuma un/vai apraksta elementi, kas nepieciešami savas pieredzes, attieksmes un faktu atklāsmē, taču tie nedrīkst dominēt, tiem ir pamatojuma nozīme.

Iespējamās kļūdas pārsprieduma saturā un argumentācijā

Viena no skolēnu darbos novērotām kļūdām argumentācijā ir tā, ka skolēns katrā nākamajā rindkopā uzdod arvien jaunus jautājumus vai izvirza arvien jaunus apgalvojumus, kas nav pietiekami saistīti savā starpā un nepamato ievadā izvirzīto, bet prasa pamatojumu paši par sevi. Dažkārt visi šie apgalvojumi nav pietiekami saistīti ar tematu.

Pieredzes/attieksmes nozīme

Savu domu pamatojumam pārspriedumā jāizmanto personiskā pieredze/attieksme, kā arī kultūras/literatūras un/vai nozīmīgu sabiedrisko norišu fakti. Skolēna **pieredze/attieksme** ir būtiska temata atklāsmes daļa. Tās atainojums var būt:

- skolēna nodarbes, ko skolēns dara/ir darījis/piedzīvojis (*nodarbojos ar... , es šādos gadījumos..., kad es pirmo reizi..., es piedalos ... u. tml.*);
- saistīts ar viņa ģimenes/tuvinieku/tuvu draugu/sociālās grupas pieredzi un skar pastarpināti viņu pašu (*mans tētis stāstīja, kā..., mana labākā draudzene nokļuva situācijā..., kopš 10 gadu vecuma es sekoju (..) panākumiem... u. tml.*);
- spilgts līdzpārdzīvojums, ko izraisījis kāds kultūras pasākums, mākslas darbs (teātra izrāde, filma, koncerts, grāmata, izstāde, skulptūra u. c.) vai sabiedriskā norise mākslas darba uztveres pieredze (*pēc (..) izlasīšanas es ilgi par to domāju, jo..., es biju pārsteigts, noskatoties (..), un sapratu, ka..., (..) mani aizkustināja (..) ... u. tml.*).

Lai atcerētos pamatot savus spriedumus ar personisko pieredzi, skolēniem var ieteikt pārliecināties, vai rindkopā ir atbilde uz jautājumu „Kā es to daru?/Kā es to piedzīvoju?/Kā es jutos?”.

Lai iesaistītu savu pieredzi, skolēnam var ieteikt izmantot frāzes „piemēram, es ...”, „piemēram, manā ģimenē/klasē/draugu lokā ...”, „es tādās situācijās...”, „man ir nācies piedzīvot, ka...” u. tml.

Pārspriedumā skaidri un saprotami jāparādās rakstītāja attieksmei pret izvirzīto problēmu, izmantoto pieredzi un faktiem (18. tabula).

18. tabula. Pārsprieduma frāžu piemēri

Frāžu piemēri, kas izsaka piekrišanu/noraidījumu/ vērtējumu	Frāžu piemēri, kas raksturo emocijas
<i>Es arī uzskatu, ka ..., Es piekrītu/atbalstu, ka ..., Ir pareizi ..., Man šķiet, ir labi/efektīvi/izcili ..., Tas ir pareizs lēmums, ka ... Es nepiekrītu/neatbalstu, ka ..., Man nav pieņemami ..., Es nesaprotu cilvēkus, kas ... Vislielākā vērtība, manuprāt, ir ..., Es to vērtēju ... (pozitīvi/negatīvi) u. c.</i>	<i>Mani sajūsmina/aizkustina/pārsteidz ..., Es apbrīnoju ..., Man patīk ..., Ir lieliski ..., Es esmu pateicīgs par ..., Man ir skumji par ..., Ir nožēlojami ..., Mani kaitina/sadusmo ...; Manī rodas bažas par ... u. c.</i>

Sasniedzamais rezultāts VL 9.1.1.1 nosaka, ka skolēns „argumentēti pauž viedokli par latviešu valodas un **kultūras nozīmi** un lietojumu mūsdienu daudz kultūru sabiedrībā Latvijā, Eiropā un pasaulē”, VL 9.1.1.3, ka skolēns „izpratni lasa satura, uzbūves un žanru ziņā atšķirīgus tekstus”, bet VL 9.1.1.7 cita starpā paredz, ka skolēns „raksturo literāro tēlu emocijas un iemeslus, kas tās ir radījuši”. Šie sniedzamie rezultāti ir pamats tam, ka skolēna pieredzē ir jābūt kultūras/literatūras faktiem, ko viņš var atcerēties un izmantot pamatojumam/pierādījumam savā pārspriedumā.

Kultūras fakts ir izmantojams, skatot kultūru visā tās daudzveidībā – kā sabiedrības un cilvēka materiālo un garīgo vērtību kopumu. Līdz ar to kultūras fakti var būt saistīti ar jebkuru no mākslām (literatūra, vizuālā māksla, mūzika, skatuves māksla, kino, arhitektūra), ar jebkādam personībām un/vai norisēm, kas raksturo sabiedrības tradīcijas, kultūras mantojumu, sabiedrībai vai tās grupām svarīgas vērtības, dažādas nacionālās kultūras, dažādu reģionu, kopienu kultūru, subkultūras, sporta norises utt.

Ir svarīgi atšķirt faktu no vispārīga sprieduma. Viens no veidiem, kā vienkārši un saprotami izvērtēt, **kas ir/nav fakts**, ir pieņēmums, ka fakta izklāstā būs izmantots īpašvārds un/vai skaitļa vārds, konkrēts notikums, mākslas darba nosaukums u. c. Viens no argumentācijas veidiem ir arī kādas personas teiktā/rakstītā citēšana, taču citātam jābūt precīzam. Tas noteikti jāraksturo, paužot savu attieksmi.

Fakts ir patiess, neizdomāts atgadījums, notikums un/vai parādība, kas ir pierādāma, pārbaudāma vai apstiprināma ar datiem, novērojumiem, vēsturiskiem avotiem vai zinātniskiem pētījumiem.

Viedoklis atspoguļo indivīda jūtas, pārliecību, uzskatus vai vērtējumu. Tas nav pierādāms.

Mācību procesā noderīgi ir regulāri nostiprināt prasmes atšķirt faktus no viedokļiem, vispārīgiem spriedumiem (59. piemērs).

Izlasi apgalvojumus un atzīmē ar „X”, vai tas ir fakts vai viedoklis!

SR: *prot atšķirt faktu no viedokļa.*

Apgalvojumi	Fakts	Viedoklis
1. Literatūra vienmēr ir prieka un iedvesmas avots, kas ļauj iejusties mīlētāju lomās. Tā nekad nesāpina, jo ir taču izdomāts stāsts.		
2. Rīgā 2025. gadā notika XIII Latvijas Skolu jaunatnes dziesmu un deju svētki. Lielākie koncerti notika „Sidraba birzī” (Mežaparka Lielajā estrādē), Nacionālajā stadionā „Daugava”, „Xiaomi Arēnā”.		
3. Digitāla mācīšanās ir daudz efektīvāka par tradicionālajām metodēm.		
4. A. Pumpura eposs „Lāčplēsis” ir sarakstīts 1988. gadā, Rainis šo tēmu turpina lugā „Uguns un nakts”, un 1988. gadā brīvības un nodevības tēmu savā darbā aktualizē dzejniece Māra Zālīte rokoperā „Lāčplēsis”.		
5. Literatūra, vizuālā māksla un mūzika ir visnepieciešamākie priekšmeti skolu mācību programmā.		

Savas kultūras pieredzes paplašināšanai vislabāk ir reāli piedalīties daudzveidīgos kultūras pasākumos/aktivitātēs, izbaudīt tos, pēc tam pārdomāt, pārrunāt par piedzīvoto. Visās Latvijas skolās jau vairākus gadus tiek īstenota programma „Latvijas skolas soma”, kas nodrošina, ka ikvienam skolēnam ir iespēja piedzīvot mūsu kultūras vērtības. Lai tās atcerētos un varētu prasmīgi un mērķtiecīgi iesaistīt argumentācijā kā faktus, paust savu attieksmi, ieteikums veidot pierakstos to uzskaitījumu, uzrakstīt refleksiju (19. tabula).

19. tabula. Kultūras pasākumu apkopojuma piemērs

Mākslas žanrs/pasākuma nosaukums	Norises laiks un vieta	Refleksija (emocijas/pārdomas/ieguvums)

Literatūra ir viens no mākslas veidiem, un literatūras fakts ir tāds, kura izklāstā nepārprotami nosaukts literārs darbs (autors, žanrs/nosaukums/literārs tēls). Skolēns var izmantot citātu vai brīvā formā atsaukties uz literāro tekstu (59. piemērs).

59. piemērs

Vienā no Dž. K. Roulingas darbiem par Hariju Poteru skolas direktors Baltuss Dumidors teica, ka ir vajadzīga drosme, lai stātos pretī ienaidniekam, bet reizēm vēl lielāka drosme ir vajadzīga, lai stātos pretī draugam, kas taisās rīkoties nepareizi.

Es apzinos, ka tad, ja kaut kādu iemeslu dēļ mūsu ģimeni piemeklētu materiālas grūtības, teiksim, vecāki zaudētu darbu vai notiktu kāda nelaime, man varētu nākties

atlikt studijas, jo es negribētu piedzīvot tādu likteni kā galvenajam varonim V. Plūdoņa poēmā „Atraitnes dēls”.

Papildu informāciju par kultūras faktiem var iegūt, izmantojot dažādus resursus, piemēram,

Latvijas kultūras kanona mājaslapa, kurā ir raksturotas mūsu kultūras vērtības: <https://kulturaskanons.lv>;

Latvijas un latviešu literatūras vortāls, kurā var iepazīt literātu biogrāfijas, daiļrades faktus: <https://www.literatura.lv>;

Krišjāņa Barona dainu skapis, kurā digitalizētas latviešu tautasdziesmas: <https://dainuskapis.lv>;

Arī teātra, muzeju u. c. mājaslapas.

4.4. Vārdu krājums un gramatikas normas pārspriedumā

Nozīmīgs vērtēšanas kritērijs ir valodas kvalitāte, jo arī pārspriedumā tiek pārbaudītas skolēna zināšanas un prasmes veidot leksiski un gramatiski pilnvērtīgu tekstu, tāpēc ir svarīgi ievērot latviešu literārās valodas normas, izmantot bagātīgu leksiku.

Lai izvairītos no vienādu vārdu biežas atkārtošanas, ieteicams izmantot sinonīmus. Redzesloka plašumu un izteikšanās spēju raksturo arī iederīgu svešvārdu, frazeoloģismu, tēlainās izteiksmes līdzekļu (metaforu, epitetu, salīdzinājumu) u. c. valodas līdzekļu izmantojums. Tāpēc jāpārdomā leksikas izvēle, lai nepārspīlētu (nepārblīvētu) tekstu ar nepārliciecināšu tēlainību vai neiekļautu tajā pēc nozīmes neiederīgus vārdus.

Bieža kļūda, ka skolēni pārspriedumā lieto sarunvalodas frāzes, kas parāda ierobežoto vārdu krājumu. Par vienu kļūdu uzskatāms, ja skolēns vairākkārt tekstā lieto vienskaitļa 2. personu (tu/tev/tevi/tevī) vai daudzskaitļa 1. personu (mēs/mums/mūsu/mūsos). Līdzīgi, ja skolēns vairākkārt lieto vārdu „lieta” neatbilstošā nozīmē, tā ir viena kļūda visā darbā. Piemēram, kļūdaini ir apgalvot, ka „mīlestība ir vissvarīgākā lieta pasaulē”. Mīlestība ir vērtība, nevis lieta. Vēl kļūdaini izmantot frāzi „pieturēties pie tradīcijām”. Pareizi lietot „ievērot tradīcijas”.

Katram skolēnam būtu jāstrādā ar savām kļūdām, jo tās ir atšķirīgas (20. tabula).

20. tabula. Ierobežotas un bagātīgas leksikas salīdzinājuma piemērs

Ierobežota leksika/gramatikas kļūdas	Bagātīga leksika
Mana iedvesmas avots ir mana vecākā māsa. Viņa ir mega forša, un es gribu būt tāda kā viņa, tāpēc ka viņa vienmēr ir tik drosmīga, un tāpēc arī es gribu mācīties labi un būt tikpat drosmīga kā viņa. Tā mana māsa man palīdz tiešām.	Savu iedvesmas avotu esmu atradis grāmatās, kas man kļūst par tādu kā Ariadnes pavedienu ceļā uz nezināmo. Piemēram, rakstnieka Dz. Tilaka veidotie tēli atdzīvojas manā iztēlē, iedvešot drosmi sasniegt pat šķietami neiespējamo (piemēram, darbā „Zlatas ceļš”). Zlatas un citu tēlu gudrība, neatlaidība manā dzīvē darbojas kā neizsīkstoša aka, no kuras es vienmēr varu smelties spēku un radošu enerģiju.
Vērtējums: teikumā ir bieža vienas saknes vārdu atkārtošanās („viņa/kā viņa”, „drosmīga”, „āpēc ka/tāpēc”). Izmantots sarunvalodas vārds („mega”) un netipiska vārdu secība, piemēram, „Tā mana māsa man palīdz tiešām”, nepareizi saskaņoti vārdi „mana iedvesmas avots”. Leksika ir vienkārša un ierobežota.	Vērtējums: tekstā izmantota atbilstoša leksika. Tajā ir iekļauts frazeoloģisms „Ariadnes pavediens” un salīdzinājums „(..) kā neizsīkstoša aka” u. c., kas padara valodu tēlainu un daudzveidīgu.
Rediģētais teksts (viena no iespējām): Mana vecākā māsa ir kļuvusi par neizsīkstošu iedvesmas avotu, jo viņas bezbailība, gribasspēks mudina ne vien tiekties pēc izcilām sekmēm mācībā, bet arī dzīves grūtībās saglabāt tādu pašu drosmi. Tādējādi viņa man sniedz atbalstu, kļūstot par īstu dzīves kompasu.	

Veidojot tekstu, svarīgi ir ievērot gramatiskās normas. Tas nozīmē:

- veidot saturiski loģiskus teikumus;
- pabeigt teikumus;
- teikuma ietvaros vai blakus esošajos teikumos nejaukt darbības vārda laikus;
- veidot loģisku vārdu secību;
- pareizi saskaņot vārdus;
- atdalīt un pareizi novietot palīgteikumus. Raksturīgākā kļūda, ka palīgteikumus atdala jaunā teikumā, rakstot ar lielo burtu (Nepareizi: Es lasu grāmatu. Jo man tā patīk. Pareizi: *Es lasu grāmatu, jo man tā patīk.*);
- lietot precīzus saistītālvārdus;
- veidot loģiskas vārdu formas.

4.5. Ortogrāfijas un interpunkcijas normas pārsprīdumā

Kam pievērst uzmanību ortogrāfijā?

Pareizu rakstzīmju izvēlei (rokraksts netiek vērtēts, bet tam jābūt nepārprotamam, lai var izlasīt vārdus, atšķirt burtus, piemēram, lai burtu „a” var atšķirt no „e”, vai „ī” no „ē”, „u” no „v”, „s” no „z” u.c.

Tipiskām kļūdām patskaņu ortogrāfijā, t. i., kļūdām īso, garo patskaņu rakstībā, galotnes lietojumā u. c. (pareizi: *baras, jāuztraucas, mācās, zina/nezina/jāzina, skatījās, padarīja, kultūra, pulkstenis, ieiet, dzeltens, jauneklis, vēlme, mediji* utt.).

Tipiskām kļūdām līdzskaņu ortogrāfijā (pareizi: *atdot, uzzīmēt, visskaistākais, vislabākais, nesdams, vezdams, pārciezdams, sasniegdams, mežs, radošs, vējš, draugs, tūkstoš, miljons* utt.).

Atsevišķu vārdu ortogrāfijai, svešvārdu ortogrāfijai (pareizi: *istaba, tikko, kafejnīca, tramvajs, bibliotēka, interesants, fotografēt, fotogrāfija, mobilais, kino, oriģināls, žanrs, kreatīvs* utt.).

Kopā vai šķirti rakstāmiem vārdiem (pareizi: *jebkurš, ikkatrs, neviens, nekā, kaut kas, it kā, tāpat kā, tikpat, ne vienmēr* u. c.).

Lielo un mazo burtu nošķiršanai, īpašvārdu rakstībai un citvalodu īpašvārdu atveidei, lielajiem sākuma burtiem nosaukumos (pareizi: *latviešu valoda, latviešu tauta, latviešu literatūra, Latvija, Kurzeme, Vidzeme, Zemgale, Latgale, Latvijas Universitāte, Triju Zvaigžņu ordenis, Latvijas kultūras kanons* u. c.

Vārdu saīsināšanai (pareizi: *un citi – u. c., un tā tālāk – utt., un tamlīdzīgi – u. tml.*).

Vārdu dalīšanai pārņemšanai jaunā rindā (pareizi: *rin-dā, grā-ma-tā, val-stī/vals-tī, mērķ-tie-cī-gi, skol-nieks, ie-dvesma* u. c.). Jāiegaumē, ka vienziļbes vārdus vai divziļbes vārdus, kuros ir tikai viens līdzskanis starp patskaņiem/divskaņiem, nedala pārņemšanai jaunā rindā, piemēram, *mans, skats, punkts, ala, olis* u. c.

Ieteicamais digitālais resurss: [ŠEIT](#)

Kam pievērst uzmanību interpunkcijā?

Teikuma daļu atdalīšanai.

Vienlīdzīgām sintakses vienībām (teikuma locekļiem, divdabja teicieniem, palīgteikumiem) saistījumam ar saikļiem *un, vai, jeb* un to atdalīšanai.

Konstrukcijām ar vispārinošo vārdu.

Savrupinājumu (t. sk. divdabja teicienu), iespraudumu (un līdzīgu konstrukciju) atdalīšanai.

Uzrunas, uzrunas grupas un izsaukmes vārdu atdalīšanai.

Pamatotai teikuma beigu pieturzīmes izvēlei.

Tiešās runas pieturzīmēm.

Pieturzīmēm teikumos ar citātiem.

Pieturzīmes izmantojumam vārda rakstībā (kārtas skaitļa vārdi, defise).

Retāk lietotām pieturzīmēm un to pamatotai izvēlei (daudzpunkte, divpunkte, iekavas, semikols).

Pieturzīmēm grafiskā lietojumā (piemēram, emocijikonu attēlošanai) – pārspriedums eksāmena darbā nav tam atbilstoša saziņas situācija.

Ieteicamais digitālais resurss: [ŠEIT](#)

4.6. Gatavošanās pārsprieduma rakstīšanai

1. solis – temata izvēle

Ļoti svarīgi izvēlēties tematu, kas rakstītājam saprotams, par kuru ir skaidrs viedoklis un ir idejas pieredzes un faktu izmantojumam. Lai izdarītu veiksmīgāko izvēli, vispirms jāpārdomā visi dotie temati.

Ieteikumi skolēnam

Izmēģini paņēmienu, kas var palīdzēt izvēlēties tematu!

Uzmanīgi izlasi dotos virsrakstus un sameklē (izcel, pasvītrot) galveno(-os) atslēgas vārdu(-us)!

Darbs – *panākumu atslēga*.

Mans **iedvesmas** avots.

Mainīgais un **nemainīgais** manā dzīvē.

Pārdomā visu dotajos virsrakstos lietoto vārdu nozīmi, vai šie vārdi konkrētajā gadījumā lietoti tiešā vai pārnestā nozīmē, tieši ar kādu nozīmi tie lietoti! Pieraksti vārdiem skaidrojumus, komentārus! Papildini ar piezīmēm par uzreiz prātā ienākušiem faktiem! Par katru no tematiem uzraksti vienu teikumu, kas sākas ar vārdiem „**Man ir jāpastāsta, ...**”!

Darbs – **panākumu atslēga**. Man jāpastāsta, kāpēc darbs ir nozīmīgs, kā tas palīdz sasniegt panākumus u. c.

Mans iedvesmas avots. Man jāpastāsta, kas mani iedvesmo, kā un kāpēc tas notiek, kāds ir mans ieguvums u. c.

Mainīgais un nemainīgais manā dzīvē. Man jāpastāsta, ko es saprotu ar jēdzieniem „mainīgais” un „nemainīgais”, kā tie izpaužas manā dzīvē, minot konkrētus piemērus, kas man ir svarīgākie, ko es vēlētos vairāk.

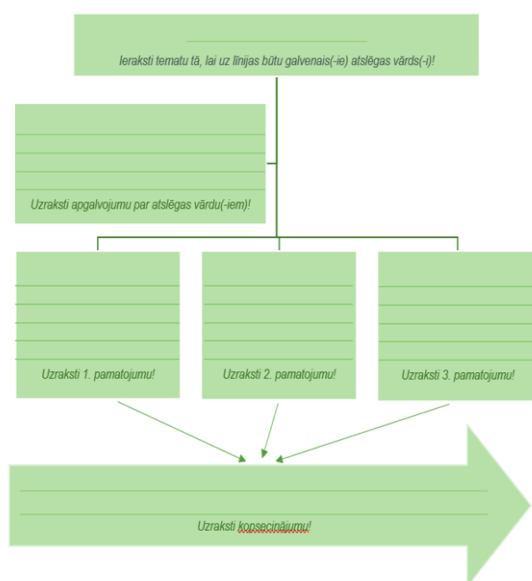
✂ Ieteikumi skolotājam

Mācību procesā, gatavojoties un vingrinoties pārsprieduma rakstīšanai, var veikt šādus uzdevumus par dažādiem tematiem, arī pilna apjoma pārspriedumu neuzrakstot vai uzrakstot tikai par vienu no vairākiem tematiem, ar kuriem strādāts.

2. solis – plānošana/uzmetums

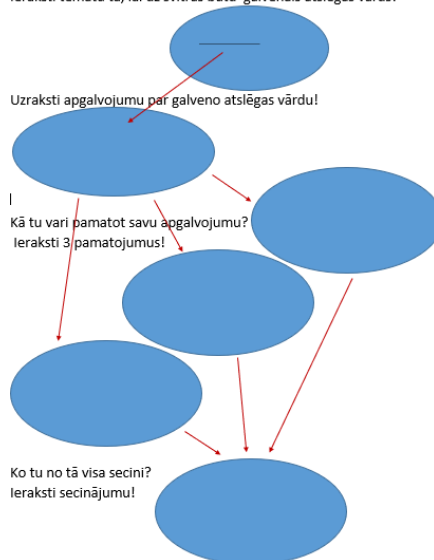
Ja skolēns ir vingrinājies rakstīt trīsdalīgo plānu, saprot un māc izmantot šo plānošanas paņēmieni, to ir ļoti ieteicams darīt, taču tas nav vienīgais veids, kā plānot pārspriedumu. Var veidot dažāda veida domu kartes, zīmēt „domraksta māju”, izmantot pārsprieduma struktūras apguvei ieteiktu darba lapu struktūru (3. attēls, arī 4.–7. pielikums).

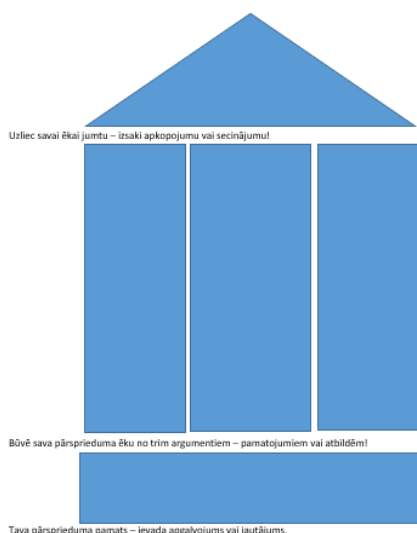
3. attēls. Dažādas pārsprieduma shēmas

Pārsprieduma plānošana

Ieraksti tematu tā, lai uz svītras būtu galvenais atslēgas vārds!

Vēl viens paņēmiens, kā ātri strukturēt savu pārspriedumu – uzrakstīt savu pārspriedumu vienā – trijos teikumos, iekļaujot apgalvojumu vai jautājumu, pamatojumu/atbildes spriedumus un secinājumu (60. piemērs).

60. piemērs

Mans ceļš uz virsotni. Lai ceļš uz virsotni izdotos, vajag karti vai navigatoru, labus laikapstākļus un mērķtiecību pārvarēt grūtības un neapstāties ceļā, tāpēc man ceļā uz savas dzīves virsotni vajag plānu, kā to sasniegt, lai man vispār būtu iespējas, materiālie apstākļi utt. un mērķtiecību. Ja tas viss būs, es virsotni sasniegšu.

Arī šāda „trīs teikumu pārsprieduma” uzrakstīšana var būt vingrinājums izpratnes par pārspriedumu apguvei. Pēc tam uzrakstītais īsais teksts „jāsadala rindkopās” (to var darīt arī uzreiz – jau šo tekstu rakstot). Iegūts trīsdaļīgais plāns, neuztraucoties un nemulstot par noformējumu un formulējumiem.

✿ Ieteikumi skolotājam

Izmantot dažādus pārsprieduma plānošanas vingrinājumus par vairākiem tematiem. Ne vienmēr ir jāuzraksta viss pārspriedums,

Piedāvāt skolēniem dažādus paņēmienus pārsprieduma plānošanai, lai katrs varētu atrast sev saprotamāko un noderīgāko.

✿ Ieteikumi skolēnam

Vienmēr plāno savu pārspriedumu! Izmēģini piedāvātos variantus, kā to darīt, un atrodi vai radi savu vislabāko paņēmieni!

3. solis – faktu atlase

Kad pārsprieduma struktūra ir skaidra, jāizdomā, kurus kultūras/literatūras/nozīmīgu sabiedrisko norišu faktus izmantot, kā iekļaut savu pieredzi, paust savu attieksmi. Uzskatāmi tas parādīts 21. tabulā, lai ievērotu visus nosacījumus.

21. tabula. Pārsprieduma 3. soļa piemērs

Apgalvojums	Kultūras/literatūras/ nozīmīgi sabiedrisko norīšu fakti	Personiskā pieredze/attieksme
<i>Esmu pārliecināts, ka īstas virsotnes manā dzīvē ir zināšanas, nevis diplomī, un tās sasniegt var tikai ar paša neatlaidību un gribasspēku.</i>	<i>Kā A. Pumpurs eposā „Lāčplēsis” atklājis, nozīme ir gudrībai, zinātkārei, mērķim un drosmīgai rīcībai darīt labus darbus savas tautas labā. Lāčplēsis mācījās Burtnieku pils senās gudrības, cīnījās pret ļaunajiem spēkiem u. c.</i>	<i>Lai gan vēl nesen piedzīvoju neveiksmi literatūras kontrol-darbā, esmu sapratis, ka pārbaudes darbs nav fināls, bet tikai solis. Tagad uz katrām grūtībām skatos kā uz iespēju pārkāpt pāri savam slinkumam un pierādīt sev, ka spēju vairāk. Nevaru paļauties, ka man Laimdota nāks palīgā, tāpēc soli pa solim jādara pašam.</i>

4. solis – pārsprieduma tīrraksta rakstīšana

Kad pārspriedums, izmantojot savu izvēlēto paņēmieni, izplānots, laiks rakstīt visu tekstu tīrrakstā. Eksāmenā šim uzdevumam atvēlētais laiks un vieta darba lapā neparedz pilna melnraksta rakstīšanu un pēc tam – pārrakstīšanu, tāpēc vēl jo svarīgāk ķerties pie rakstīšanas tad, kad viss pārdomāts.

Ieteikumi skolēnam un skolotājam

Rakstot tīrrakstu, jāievēro savs sagatavotais plāns, lai izvairītos no haotiskas domu izteikšanas, novirzēm no temata. Pirms katras rindkopas uzsākšanas ieteicams vēlreiz pārlasīt sava ievada galveno teikumu (apgalvojumu vai jautājumu) un koncentrēties pamatojumam/atbildei. Pēc katras rindkopas pabeigšanas vajadzētu pārdomāt, vai tiešām par šo argumentu/spriedumu ir pateikts viss iecerētais, un tikai tad sākt nākamo rindkopu. Nevajadzētu arī pārmērīgi aizrauties ar viena argumenta izvēršanu, lai paliktu pietiekami laika, spēka un atvēlētajā apjoma pārējiem argumentiem un nobeigumam.

Ja tīrrakstā gadījies kļūdīties teikuma uzbūvē, vārdu vai vārdformas izvēlē u. tml., kļūdu var labot, glīti un nepārprotami nosvītrojot kļūdaino burtu, vārdu vai teikuma daļu un pierakstot pareizo, iekļaujoties atvēlētajā teksta laukumā. Svītrojumi jāveic ar pildspalvu, ir aizliegts izmantot korektoru. Par svītrojumiem vērtējums netiek pazemināts, taču labojumiem jābūt skaidri saprotamiem, tie nedrīkst traucēt teksta

uztveri. Lai pierastu pie šāda darba stila, vēlams tās pašas prasības ievērot arī ikdienas rakstu darbos un pārbaudes darbos.

5. solis – pārskatīšana un rediģēšana

Pēc tīrraksta pabeigšanas tas jāpārlasa, pievēršot uzmanību vārdu krājumam, gramatikai, ortogrāfijai un interpunkcijai un vajadzības gadījumā labojot savas kļūdas.

Lai veidotu prasmi saskatīt un novērst savas kļūdas, savlaicīgi atbrīvotos no sev raksturīgajām kļūdām, ieteicams veikt kļūdu labojumus/skaidrojumus. Vingrinājums, kas var palīdzēt apgūt šīs prasmes, ir savu kļūdu meklēšana un novēršana tekstā, kurā skolotājs norādījis tikai kļūdaino vietu vai rindu, kurā ir kļūda, kā arī savstarpējā mācīšanās, skolēniem rediģējot citam cita tekstu un apspriežot rezultātu.

Pārsprieduma struktūrai ir ļoti daudz kopīga ar argumentēto eseju, vienkāršoti skaidrojot, pārspriedumu var uzskatīt par argumentētās esejas „atviegloto, radošo variantu”, tāpēc arī argumentētās esejas žanra apguve palīdz skolēniem izprast apgalvojuma – pamatojuma struktūru, kas izmantojama pārspriedumā.

Uzmanību! **Pārspriedumu nevērtē, ja**

- uzdevums nav izpildīts;
- darbs neatbilst kādam no piedāvātajiem tematiem;
- darbs neatbilst pārsprieduma žanram;
- darbs neatbilst apjomam (mazāk par 120 vārdiem);
- darbs nav salasāms vai teksts atrodas ārpus laukuma;
- darbā ir vērojamas plaģiāta pazīmes;
- darbā ir lasāmi cilvēka cieņu aizskaroši izteikumi.

Lai mērķtiecīgi attīstītu savas pārsprieduma rakstīšanas prasmes, ir noderīgi uzrakstīt pašvērtējumu, jo tajā atgādināti galvenie priekšnosacījumi pārliecinoša teksta izveidei (61. piemērs, arī 8. pielikums).

61. piemērs

Sava pārsprieduma pašvērtējums

Veic pašvērtējumu, novērtējot apgalvojumus ar vārdiem: jā/nē/daļēji!

Nr.	Apgalvojumi	Jā	Nē	Daļēji
1.	Ievadā minēju aktualitāti.			
2.	Ievadā uzrakstīju galveno apgalvojumu/atziņu/problēmu/jautājumu, par ko rakstīju pārsprieduma galvenajā daļā.			
3.	Ievadā iekļāvu teikumu(-us), kas ieinteresēs lasītāju.			
4.	Ievēroju ievada apjomu – apmēram 1/5 no pārsprieduma (~30–50 vārdu).			

5.	Pārsprieduma galvenajā daļā uzrakstīju 2 vai 3 rindkopas.			
6.	Katru galvenās daļas rindkopu (2., 3., un/vai 4.) veidoju kā pilnu argumentu (apgalvojums + pamatojums + pierādījums ar kultūras/literatūras/ sociālas norises faktu(-tiem) + personiskā pieredze/attieksme + secinājums).			
7.	Nobeigumā uzrakstīju vairākus secinājumus, to skaitā galveno kopsecinājumu, kas saistīts ar ievadā apgalvoto.			
8.	Nobeigumā uzrakstīju kādu ierosinājumu, vēlējumu u. tml. domu.			
9.	Ievēroju nobeiguma apjomu – apmēram 1/5 no pārsprieduma (~30–50 vārdu).			
10.	Ievēroju pārsprieduma kopējo apjomu – vairāk nekā 250 vārdu.			
11.	Mērķtiecīgi veidoju domu pārejas (sasaisti) starp rindkopām, lai domas viegli uztveramas.			
12.	Ievēroju atkāpes visu rindkopu sākumā (katras rindkopas 1. rindā).			
13.	Tekstā korekti ievēroju personas: par sevi sakot, izmantoju 1. personu (es/man/mani/manī/ar mani), un par citiem – 3. personu (viņš/viņa/viņi u. c.) vai pēc nepieciešamības tādus lietvārdus kā cilvēks/persona/indivīds/jaunieši/pusaudži/ vecāki/sabiedrība u. c.			
14.	Izmantoju tekstā latviešu literāro valodu, vienotu valodas stilu, izmantoju pārdomātu, bagātīgu vārdu krājumu: sinonīmus/antonīmus/svešvārdus/frazeoloģismus/tēlainās izteiksmes līdzekļus u. c.			
15.	Pievērsu uzmanību gramatikas normām un pārbaudīju tās, piemēram, vārdu secību teikumā, vārdu saskaņošanu, vārdformu veidošanu, prievārdu lietošanu u. c.			
16.	Pievērsu uzmanību ortogrāfijas normām un pārbaudīju tās, piemēram, garumzīmes, svešvārdu, īpašvārdu, darbības vārdu pareizrakstību, vārdu saīsinājumus, vārdu pārveidošanu jaunā rindā u. c.			
17.	Pievērsu uzmanību interpunkcijas normām un pārbaudīju tās, piemēram, iespraudumu, divdabja teicienu, palīgteikumu atdalīšanu, neatkarīgu teikuma daļu atdalīšanu, citātu iesaistīšanu tekstā u. c.			
18.	Uzmanīgi izlasīju tekstu vismaz divas reizes, rediģēju pēc nepieciešamības.			

Turpmāk materiālā piedāvāti dažādu skolēnu pārsprieduma vai to daļu piemēri un atgriezeniskā saite, lai skolēnam veidotos dziļāka izpratne par kvalitatīvu tekstu veidošanu (skatīt 62.–68. piemēru). Tos var dažādi izmantot, piemēram, skolēni var pašvadīti mācīties. Skolotājs var veidot darba lapu ar vairākiem piemēriem, lai skolēni analizē tos un uzraksta atgriezenisko saiti, pēc tam salīdzina ar piedāvāto variantu. Vēl viena iespēja – pilnveidot kādu no piemēriem, pēc tam sniegt atgriezenisko saiti par rediģēto tekstu.

Temata „Nevis šaubīties un vilcināties, bet rīkoties un uzdrīkstēties” (Z.Mauriņa) ievads

Cilvēka dzīves mērķis ir kļūt laimīgam: atrast piemērotu profesiju, būt kopā ar tuviniekiem un nodarboties ar to, kas patiesi patīk, tomēr mums vienmēr kaut kas traucē. Mēs baidāmies piezvanīt un pieteikties uz interviju mūsu sapņu profesijai, baidāmies atzīt, ka kādu mīlam, vai kaut ko manīt dzīvē, tāpēc vairums cilvēku ar savu dzīvi nav apmierināti.

Atgriezeniskā saite

Skolēns veiksmīgi ievada tēmu, runājot par dzīves mērķi (būt laimīgam, atrast profesiju, mīlestību) un tam traucējošiem šķēršļiem. Problēma ir iezīmēta – cilvēki nav apmierināti, jo viņi nedara to, kas temata otrajā daļā ir ieteikts (rīkoties un uzdrīkstēties). Lai ievads būtu pārliecinošāks, ievada beigās jāformulē skaidrs apgalvojums, kas atbild uz tematu un kuru skolēns pārspriedumā pierādīs. Šobrīd ievads beidzas ar konstatējumu par cilvēku neapmierinātību. Būtu jāpievieno teikums, kas tieši norāda uz risinājumu, kas sasaucas ar tematu: rīcību un uzdrīkstēšanos.

Piemērs, kā varētu pabeigt ievadu: „Šādas bailes un vilcināšanās kļūst par galveno šķērslī sevis īstenošanai. Tādēļ, kā apgalvojusi Z. Mauriņa, cilvēka ceļš uz laimi slēpjas rīcībā un uzdrīkstēšanās, nevis šauboties.”

Temata „Cilvēks ar labu grāmatu rokās nekad nevar būt vientuļš” (K. Goldoni) ievads

Esmu nonākusi šoka stāvoklī, sajūtot, it kā sirds pārstājusī pukstēt un zemeslode beigusi griezties ap Sauli. Prieks, skumjas, dusmas vienlaicīgi. Aizmirstu, ka esmu viena istabā, nevis grāmatas pasaulē, kas ir izveidota tieši lasītājiem. Šādas emocijas man rodas, lasot labu grāmatu, tādēļ vēlos padalīties, kāpēc aizraujoša grāmata neliek cilvēkiem justies vientuļiem.

Atgriezeniskā saite

Skolēns oriģināli un emocionāli sāk stāstu par savu pieredzi ar grāmatu, kas sasaucas ar temata atslēgas vārdiem („labu grāmatu” un „nekad nevar būt vientuļš”). Ievads ir aizraujošs un izraisa interesi, taču jābūt ļoti uzmanīgiem, lai nepārspīlētu. Pēdējais teikums nav skaidrs apgalvojums. Tā vietā, lai teiktu „vēlos padalīties, kāpēc...”, jāformulē galvenais apgalvojums, kas tiks pierādīts pārspriedumā, piemēram: „Tieši šī spēja pilnībā iegrimt stāstā pierāda, ka cilvēks ar labu grāmatu rokās nekad nevar būt vientuļš.” Vēl varētu nedaudz raksturot, ko nozīmē vientuļība.

64. piemērs

Temata „*Cilvēks ar labu grāmatu rokās nekad nevar būt vientuļš*” (K. Goldoni) galvenās daļas viena rindkopa

Grāmata sniedz zināšanas par vēstures notikumiem un cilvēku traģisko dzīvi. Ineses Zanderes grāmata „Puika ar suni” vēsta par holokaustu Latvijā un ebreju glābējiem. Žanis Lipke ar sievu Johannu un draugiem izdomāja paslēpt ebrejus, lai glābtu viņu dzīvības. Kopā Ž. Lipkem izdevās pasargāt aptuveni 55 ebrejus no nogalināšanas. Viņi bija pārsveikti, jo viņš to darīja no sirds, neprasot par to samaksu. Lasot grāmatu, es biju ieinteresēta, radās sajūta, ka arī es biju notikumu vietā kopā ar šiem ļaudīm. Par šo varoņdarbu viņš saņēma no Izraēlas muzeja titulu „Taisnīgais starp tautām”. Godīgi sakot, es Ž. Lipkes situācijā nobītos, jo nevarētu izturēt šo nastu – bailes par savu dzīvību. Es uzskatu, ka daudzas grāmatas māca cēlsirdību, drosmi, atbildību un interesi par vēsturi, kā arī mācību nepieļaut pagātnes kļūdas.

Atgriezeniskā saite

Pozitīvi, ka argumenta pierādīšanai izmantots konkrēts literatūras piemērs – I. Zanderes grāmata „Puika ar suni”, godīgi pausta personiskā attieksme par Ž. Lipkes rīcību. Rindkopa veiksmīgi beidzas ar secinājumu par grāmatas sniegtajām mācībām (drosmi, atbildība, vēsture), taču trūkst skaidras saiknes ar temata otro daļu – „nekad nevar būt vientuļš”. Būtu jāpārskata rindkopa un jāuzraksta, kā šis vēstures piemērs par Žani Lipki novērš vientulību. Piemēram, varētu uzsvērt, ka lasītājs jūtas saistīts ar cilvēciņas un varoņības ideāliem u. tml. Jābūt uzmanīgam, lai pārāk daudz neatstāstītu darba saturu vai neuzrakstītu liekus faktus, jākoncentrējas uz analīzi, nevis stāstīšanu.

65. piemērs

Temata „*Cilvēks ar labu grāmatu rokās nekad nevar būt vientuļš*” (K. Goldoni) nobeigums

Aicinu visus, kas jūtas garlaicīgi un vientuļi, atrast un izlasīt grāmatu, kas pašam interesē. Laba lasāmviela ir ļoti būtiska un svarīga, jo tā bagātina mūs ar zināšanām, pastāsta par jautriem un neparastiem piedzīvojumiem, kā arī māca nozīmīgas dzīves gudrības.

Atgriezeniskā saite

Pozitīvi, ka rindkopa beidzas ar tiešu aicinājumu lasītājam, kas ir labs noslēguma elements. Uzsvērtā grāmatu pozitīvā ietekme (bagātināšana, gudrības). Būtu jāatkārto vai jāpārfrāzē sākumā izvirzītais apgalvojums par to, ka cilvēks ar grāmatu rokās nevar būt vientuļš. Rindkopā jāietver īss, vispārīgs secinājums par galvenās daļas argumentiem (piemēram, par morālo saikni ar varoņiem, vēsturisko pieredzi utt.), nevis tikai uzskaitītas grāmatu funkcijas. Nobeigumā jāparāda, ka pārspriedums ir sniedzis atbildi uz K. Goldoni citātu.

**Temata „Nevis šaubīties un vilcināties, bet rīkoties un uzdrīkstēties”
(Z.Mauriņa) nobeigums**

Tā tad tieši izlēmība un rīcība ir palīdzējusi mūsu tautai nosargāt savu zemi un atgūt brīvību, stājoties pretī šaubām un neizlēmībai, kas arī man būtu liegušas savā nākotnē sasniegt ko ližu. Tāpēc reizēm ir jāpieņem nezināmais, biedējošais un ir jārīkojas. Galu galā izsvērt visus dzīves lēmumus ir neiespējami, tam vajag pārāk daudz laika. Tomēr uzdrīkstoties paveras jauni apvāršņi, riskējot iegūt ko daudz vērtīgāku, nekā mums sniedz piesardzība un vilcināšanās.

Atgriezeniskā saite

Šis ir ļoti labs nobeigums, kas veiksmīgi apstiprina galveno apgalvojumu un sniedz kopsavilkumu par uzdrīkstēšanās priekšrocībām. Rindkopa skaidri un tieši atgriežas pie temata, apstiprinot rīcības un izlēmības nozīmi. Labi pateikts, ka nevar izsvērt visus lēmumus un ka ir jārīkojas. Pārspriedums loģiski noslēgts ar secinājumu, uzsverot, ka uzdrīkstēšanās sniedz vērtīgāku ieguvumu nekā vilcināšanās. Varētu pārdomāt par frāzes „kas arī man būtu liegušas savā nākotnē sasniegt ko ližu” lietderību.

Pārsprieduma piemērs par tematu „Spilgtākā vasarā lasītā grāmata”

Spilgtākā vasarā lasītā grāmata, ko izlasīju bija ĶĪPSALAS PUTNI, grāmatas autore DACE RUKŠĀNE.

Šo grāmatu lasot es, jutot kā piedalītos, kā aktrise kādā asa sižeta filmā. Jo dzīvojot Ķīpsalā pašai un zinot konkrētās vietas par, ko tekstā ir stāstīts, grāmatas lasīšanu paātrināju vismaz par divām reizēm.

Grāmatā nav vienota sižeta un grāmatā ir daudz dažādi tēli. Grāmata ir sadalīta nodaļās, kā visās grāmatas, bet šo nodaļu nosaukumi mani ļoti ieinteresēja un nebeidza pārsteigt. Nodaļu nosaukumi bija: Pīle, Papagailis, Pīle 2, Flamingo zosis, Pupuķis, Pūce, Dzeguzes ligzda un saraksts turpinās ar putnu nosaukumiem, to saprotot sapratu, kādēļ grāmata nosaukta tieši tā, kā tā nosaukta. Un piebilstot šajā grāmatā putni vairāk imitēja dzīvus tēlus, nekā pašus putnus, varētu teikt, ka varēja just, ka rakstniece ir ļoti daudz personificējusi tēlus un situācijas.

Galvenā varone bija pati Dace un manuprāt tas ir viens no viss interesantākajiem rakstīšanas viediem, jo tā var ļoti izjust tēlus un ļaut sev noticēt nereālajam. Dace bija ļoti interesanta sieviete viņa bija ļoti: amizanta, interesanta un pat mazliet nešpetna. Stāsts ir par to, kā Dace pavada vienu gadu Ķīpsalā un par viņas trakajiem piedzīvojumiem. Dace gan stāstīja par savām mīlas dēkām, gan depresīvajām domām, bet beigu beigās izlasot šo grāmatu ES sapratu, ka pati ceru, ka mana dzīve būs tik interesanta un interesantākais ir tas, ka šie piedzīvojumi un

dēkas Daces dzīvē tiešām ir notikušas un tas fantāzijai ļauj ļoti izpausties. Es par šo grāmatu varētu rakstīt vēl un vēl, bet tas būtu daudz par ilgu.

Šo grāmatu ieteiktu izlasīt visiem kam patīk romantiskas, bet tomēr ļoti reālistiskas grāmatas. Šī tiešām ir viena no manām mīļākajām grāmatām un domāju ikvienam izlasot šo stāstu, gribēsies Ķīpsalu izstaigāt un izpētīt, tās šarmu, skaisto arhitektūru un mazliet tāda nomaļa ciematiņa garšu.

Atgriezeniskā saite

Pārsprieduma saturs ir tuvs ideālam. Visas trīs galvenās daļas rindkopas secīgi atklāj to, kāpēc tieši Daces Rukšānes darbs „Ķīpsalas putni” autorei šķiet spilgtākā no vasarā lasītajām grāmatām (tiek pamatots ievadā izvirzītais apgalvojums). Autore savu darbu ir pārliecinoši balstījusi personiskajā pieredzē, reflektējot par savu līdzpārdzīvojumu, pieminējusi, ka pati dzīvo Ķīpsalā, viscaur atklājas viņas attieksme un viedoklis. Ievērots dalījums rindkopās, tās ir saistītas.

Izmantots tikai viens precīzi nosaukts literatūras fakts – D. Rukšānes grāmata. Lai iekļautu vēl kādu faktu, autore būtu varējusi, piemēram, salīdzināt lasīto ar vēl kādu tās pašas autoras darbu vai citu konkrēti nosauktu grāmatu, kurā saskata pamatu salīdzinājumam.

Darbā ir daudz vārdu izvēles, gramatikas un interpunkcijas kļūdu.

68. piemērs

Pārspriedums par tematu „Es pasaulē, pasaule manī”

Cilvēki ir kā pilieni milzīgā okeānā, kas ir pasaule. Tomēr katram pilienam ir savs unikālais ķīmiskais sastāvs, kas ietekmē sevi un citus. Temats „Es pasaulē, pasaule manī” rosina domāt par sarežģīto mijiedarbību starp indivīdu un plašo realitāti. Piemēram, kā pusaudzī ietekmē apkārtējo vidi un kā apkārtējā vide veido viņu identitāti un vērtības? Esmu pārliecināts, ka patiesā brieduma atslēga slēpjas šo saikņu apzināšanā un harmonizēšanā.

Vispirms pasaule manī izpaužas caur daudzveidīgo informāciju. Digitālais laikmets ir spilgts piemērs tam, cik ātri globālas idejas ieplūst katras personas domāšanā. Piemēram, globālās klimata pārmaiņu iniciatīvas un tādi aktivisti kā Grēta Tūnberga liek man pārvērtēt savus ikdienas paradumus, sekmēt atbildības izjūtu. Vairs nevaru pasīvi stāvēt malā – esmu sācis šķirot atkritumus un izvēlos ilgtspējīgas preces. Apzinos, ka pat mazs solis rada atbalsi, pat ja tā ir tikai viena skolēna rīcība.

Pasaule manī ir arī vēstures un kultūras mantojums. Latviešu kultūrā šo saikni lieliski ilustrē Dziesmotā revolūcija 20. gadsimta 80. g. beigās, 90. gadu sākumā, kad tautas vienotais gars spēja pārtraukt ilgstošu okupāciju. Šis fakts man atgādina, ka vienmēr jā saglabā sava nacionālā identitāte un jābūt gatavam iestāties par savām vērtībām. Šovasar piedalījos XIII Latvijas Skolu jaunatnes dziesmu un deju svētkos. Noslēguma koncertā Mežaparka estrādē, dziedot M. Brauna komponēto dziesmu

„Saule, Pērkons, Daugava” (ar Raiņa vārdiem), dziļi izjutu patriotisma spēku. No emocionālā aizkustinājuma šķita, ka tautas vēsture, pasaule „ielijusi” manī. Lasot Raiņa dzeju literatūras stundās, es saprotu, ka cilvēka iekšējā cīņa un ideālisma meklējumi nav nekas jauns, bet mūžīgs dzinulis, kas veido manu un ikviena indivīda iekšējo kompasu.

Savukārt vārdi „es pasaulē” nozīmē to, kā es izmantoju savu pieredzi un zināšanas, lai sniegtu ieguldījumu. Skolā esmu brīvprātīgi iesaistījies skolēnu parlamentā. Šī pieredze man dod pārliecību, ka esmu noderīgs un ka mans viedoklis ir svarīgs. Pavasarī piedalījos debatēs starp vecāko klašu skolēniem, veidojot informētāku un kritiskāku vidi, kas ietekmē visu skolas kopienu. 2023. gadā iesniedzu savu audiovizuālo darbu jaunrades darbu konkursam „Ojārs iet kājām”, veltītu O. Vācieša 90 gadu jubilejai, paužot savu skatījumu par dzejnieka devumu Latvijas kultūrai. Es redzu sevi kā daļu no jaunās paaudzes, kas ir gatava ne tikai patērēt informāciju, bet arī to veidot.

„Es pasaulē, pasaule manī” ir nebeidzams dialogs, kas veido manu iekšējo pārliecību un vērtību sistēmu. Es ar savu attieksmi un aktīvu rīcību cenšos radīt labāku vidi ap sevi. Jauniešu uzdevums ir apzināti piedalīties šajā procesā, nevis ļauties pasīvai plūsmai. Ja ir vēlme dzīvot drošā, tīrā un kulturālā pasaulē, katram ir jārīkojas, jābūt aktīvam savas valsts pilsonim.

Atgriezeniskā saite

Darbam ir skaidra struktūra, kas atklāj tematu. Jau ievadā (pēdējā teikumā) ir skaidri definēta pārliecība (apgalvojums), kas kalpo kā pamats visai argumentācijai. Izmantoti pārliecinoši fakti: aktīviste Grēta Tūnberga, Dziesmotā revolūcija. Personiskā pieredze: emocionālais pārdzīvojums Dziesmu svētkos padara tekstu ļoti personisku, ticamu. Dalība skolēnu parlamentā un O. Vācieša konkursā lieliski ilustrē „Es pasaulē” aspektu (savu devumu). Skolēna leksika ir bagātīga, pārdomāta (*mijiedarbība, harmonizēšana, ilgtspējīgas preces, patriotisma spēks, iekšējais kompass*). Nobeigums ir pārliecinošs – tas apkopo galveno domu un aicina uz atbildīgu rīcību, kas ir ļoti piemērots skolēna pārspriedumam.

4.7. Ieteicamie digitālie resursi pārsprieduma apguvei

Domraksts. Uzdevumi.lv. Pieejams: <https://www.uzdevumi.lv/p/latviesu-valoda/9-klase/tekstu-veidi-4539/re-f0d6e9d9-1a08-46e3-bd10-7ea973f34e56>

Ermansone, I., Vītola, A. (2011) Tekstveide 7.–9. klasei. Pieejams: https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/E-Gramatas/14-m_Tekstv.pdf

Tekstveide. Latviešu valodas rokasgrāmata. Pieejams: <https://valodasrokasgramata.lv/>

- par tekstveidi: <https://valodasrokasgramata.lv/materials/1/7ECB774B-7010-4F0C-19FF-91AF871D8C2D>
- par rindkopām: <https://valodasrokasgramata.lv/materials/1/E7445C98-9085-67AF-1AA7-E55AACA60836>
- par teksta atbilstmi tematam: <https://valodasrokasgramata.lv/materials/1/E7445C98-9085-67AF-1AA7-E55AACA60836>
- par teksta daļām, domu virzību: <https://valodasrokasgramata.lv/materials/1/CF65F4A1-1BD1-8F8A-4BC1-123FB41975C4>

5. Trešā daļa – mutvārdu runa

Centralizētā eksāmena mutvārdu daļā skolēns sniedz strukturētu un mērķtiecīgu mutvārdu runu (3–5 minūtes), ko par brīvi izvēlētu tematu ir patstāvīgi sagatavojis pirms pārbaudījuma, iesaistās sarunā ar intervētāju un atbild uz intervētāja jautājumiem.

69. piemērs

Uzdevums skolēnam

Mutvārdu runas struktūra

1. Runas ievadā nosauc tematu, pamato tā izvēli, temata personisko un/vai sabiedrisko nozīmīgumu un aktualitāti!
2. Runas galvenajā daļā argumentācijai izmanto:
 - informatīvu tekstu vai literāru darbu, kas saistīts ar izvēlēto tematu,
 - faktus par sabiedriskajām un/vai kultūras norisēm Latvijā/pasaulē,
 - savu pieredzi un attieksmi.
3. Runas nobeigumā formulē vienu vai vairākas atziņas/secinājumus par izvēlēto tematu!
 - Runas laikā tu drīksti izmantot iepriekš pierakstītu plānu un runas saturam atbilstošus atslēgvārdus.
 - levēro runas ilgumu (3–5 minūtes)!
4. Iesaisties sarunā ar intervētāju un sniedz izvērstas un pamatotas atbildes uz intervētāja jautājumiem (2–3 minūtes)!

Skolēnam runa jāsniedz, brīvi stāstot pēc atmiņas, vajadzības gadījumā izmantojot iepriekš sagatavoto atgādni (plānu vai atslēgvārdus).

Uzdevums neparedz, ka runu varētu iemācīties no galvas un deklamēt, runu nedrīkst nolasīt.

Pēc skolēna monologrunas intervētājs veido sarunu ar skolēnu, uzdod atvērtos jautājumus, piemēram, par temata aktualitāti, tā izvēles pamatojumu, nobeigumā formulētajiem atzinumiem/secinājumu. Tie formulēti tā, lai precizētu informāciju par runā ietvertajiem faktiem vai apgalvojumiem, temata izpētes gaitu (kur/kā iegūta informācija), runātāja pieredzi/attieksmi saistībā ar tematu, u. c. (informācija par iespējamo jautājumu tematiku tiek publicēta eksāmena programmā un pievienota eksāmena norisei kā intervētājam paredzēts materiāls). **Jautājumu saturam jābūt par to, ko skolēns nav atklājis vai nepietiekami atklājis savā runā.**

Runā tiek vērtēts saturs un argumentācija. Gan runā, gan saziņā tiek vērtēta skolēna runātās valodas atbilstība literārās valodas normām. Saziņā tiek vērtēta iesaistīšanās mijiedarbībā: jautājuma izpratne, skaidra un mērķtiecīga domas atklāšme atbildē.

5.1. Kas ir runa?

Uzdevuma pamatā ir SR valodu mācību jomā, kas nosaka, ka skolēns „veido saziņas situācijai atbilstošu monologu” (VL 9.1.1.5) un „mērķtiecīgi plāno un veido strukturētu un saturīgu mutvārdu runu” (VL9.2.1.8.).

Monologs ir samērā ilga viena cilvēka runa. Vārdnīcā „Tēzauris.lv” skaidrots, ka runa ir „kāda satura, temata (samērā plašs, parasti iepriekš sagatavots) izklāsts ar valodas skaniskajiem līdzekļiem; šāda izklāsta fiksējums rakstveidā”, kā arī „specifiska cilvēku darbība, ko veic ar valodas skaniskajiem līdzekļiem un kas nodrošina sakarus starp cilvēkiem” un „pēc noteiktiem valodas likumiem veidots teksts, kas atspoguļo šādu darbību”.

SR (VL 9.1.1.4; VL 9.1.1.6.; VL9.1.1.7. un VL 9.1.1.9) nosaka, ka skolēnam jāprot iesaistīties daudzveidīgās saziņas situācijās, pielāgot saziņas situācijai (eksāmena situācijā – dotajam uzdevumam) sava mutvārdu teksta saturu, apjomu un struktūru, raksturot savas emocijas, interpretēt informāciju un pamatot savu viedokli. Šīs prasības tiek atspoguļotas runas saturā un tās vērtēšanas kritērijos.

5.2. Temata izvēle

Skolēns runas tematu brīvi izvēlas pats, doto tematu nav.

Izvēloties tematu, jāatceras, lai tas dotu iespēju pilnvērtīgi pamatot aktualitāti, izklāstā izmantot savu personisko pieredzi un paust attieksmi, viedokli, sava viedokļa pamatojumam izmantot kultūras/sabiedriskās dzīves faktus un atsaukties uz vismaz vienu literāru vai informatīvu tekstu.

Tā kā personiskajam viedoklim, attieksmei un pieredzei ir liela nozīme runas saturā, tematam vajadzētu būt skolēnam personiski nozīmīgam. Tas var būt saistīts ar skolēna interesēm, pētījumu tematu (ja skolēns ir izstrādājis zinātniski pētniecisko darbu), hobijiem, nākotnes karjeras nodomiem, spilgtiem kultūras un mākslas iespaidiem, globāli aktuāliem tematiem (ja skolēnam ir personiska pieredze vai padziļināta interese saistībā ar kādu no tiem) u. c.

Ieteikumi skolēnam

Domājot par iespējamo runas tematu, vari atbildēt uz jautājumiem.

Kas mani interesē/satrauc/iedvesmo/rūp/no sirds iepriecina?

Par ko es gribētu pastāstīt ikvienam?

Kad ir ideja par runas tematu, vērts sev pajautāt nākamos jautājumus.

Vai man pietiks par to stāstāmā vismaz trīs minūtēm?

Vai es paspēšu pilnvērtīgi pastāstīt par šo tematu piecās minūtēs?

Vai šis temats ir aktuāls vēl kādam bez manis?

Ko es varu uzskatīt par savu pieredzi saistībā ar šo tematu?

Kur es atradīšu vai pārbaudīšu faktus par šo tematu?

Ieteikumi skolotājam

Iekļaut runas apguvi mācību saturā jau savlaikus (piemēram, jau 7. vai 8. klasē), sniedzot skolēniem iespēju vingrināties, iegūt pieredzi runas sagatavošanā un sniegšanā:

sniegt skolēniem atgriezenisko saiti par viņu temata izvēli, vajadzības gadījumā iesakot precizējuma virzienu;

organizēt skolēnu savstarpēju mācīšanos, mudinot viņus dalīties savās tematu iecerēs un sniegt citam atgriezenisko saiti un ieteikumus.

aicināt skolēnus uzsākt darbu pie runas gatavošanas savlaikus, neatlikt to uz pašu pēdējo brīdi.

Mācību procesa laikā iegūtās prasmes skolēnam noderēs, patstāvīgi veidojot savu runu 9.klases eksāmenam, kā norādīts uzdevumā.

5.3. Runas uzbūve

Runas (skolēna monologrunas) ilgums ir 3–5 minūtes.

Runas ievadā skolēnam jānosauc savs izvēlētais runas temats, jāpamato temata izvēle un aktualitāte. Temata izveles un aktualitātes pamatojumā vajadzētu iekļaut apgalvojumu, kas skaidri pauž skolēna viedokli/attieksmi pret izvēlēto tematu un ko būs iespējams pamatot ar faktiem un savu pieredzi runas gaitā.

Runas galvenā daļa jāveido strukturēti, secīgi sniedzot informāciju par tematu un sīkāk izklāstot savu viedokli, atklājot savu attieksmi un virzoties uz ievadā izvirzītā apgalvojuma pamatojumu. Pamatojumam jāizmanto sava pieredze, kultūras/sabiedriskās dzīves fakti un vismaz viens literārs vai informatīvs teksts.

Skolēna pieredze un attieksme ir būtiska temata atklāsmes daļa.

Runas uzbūve ir ļoti tuva pārsprieduma uzbūvei, tomēr ir vairākas atšķirības (22. tabula).

22. tabula. Pārsprieduma un runas salīdzinājums

Gan runā, gan pārspriedumā	Tikai runā
ievadā būtu jāiekļauj teikums, kas ieinteresē lasītāju/klausītāju; vajadzētu iekļaut apgalvojumu, kas tiks tālāk izvēsts un pamatots, padarot tekstu mērķtiecīgu.	ievadā ir skaidri jānosauc izvēlētais temats un jāpamato temata izvēle (pārspriedumā tā nedara).

Jāatklājas temata aktualitātei un personīgajai pieredzei saistībā ar tematu.	
Pamatojumam jāizmanto konkrēti kultūras fakti.	Jāizmanto kultūras un/vai sabiedriskās dzīves fakti, faktu izvēle var būt plašāka, jo skolēns, gatavojot runu, var izmantot pieejamos avotus. Obligāti jāizmanto atsauce uz vismaz vienu publicētu literāru darbu vai informatīvu tekstu (atsauce ietver teksta autoru, nosaukumu, ja publikācija internetā – vietni).
Galvenajā daļā ir ieteicamas 2–3 rindkopas.	Galvenās daļas rindkopu skaits nav ierobežots un nav tieši redzams, tomēr skolēnam būtu jāprot, mērķtiecīgi izmantojot balss intonāciju, parādīt, kur beidzas ievads, kur sākas jauns arguments, kur sākas nobeigums un kad runa ir beigusies.
Nobeigumā jāformulē viens vai vairāki atzinumi/secinājumi par savu tematu, kas izriet no runas satura.	
Vērtējumu ietekmē ievērots minimālais apjoms (vārdu skaits), maksimālo apjomu ierobežo iekļaušanās atvēlētajā rāmī (pārspriedumā – lapā, runā – 5 minūtēs). Apjoms korelē ar satura atklāsmi.	Apjoms vārdos var būt dažāds, jo to ietekmē skolēna individuālās runas īpatnības (temps un dinamika). Vērtētājam pieejamais apjomu raksturojošais elements ir tikai skolēna dzīvās runas ilgums eksāmena situācijā.

Salīdzinājums rāda, ka, rakstot runas uzmetumu, par pamatu droši var izmantot prasmes, kas gūtas, mācoties rakstīt pārspriedumu, tad pielāgojot saturu (visvairāk – ievadu un apjomu) runas situācijai.

Ieteikumi skolēnam

Saglabā savus veiksmīgākos pārspriedumus, kuru temats šķita interesants un iedvesmojošs un kas labi novērtēti no satura un struktūras viedokļa! Iespējams, kāds no tiem var kalpot kā pamats runai.

Sāc darbu pie runas temata izvēles un plānošanas savlaikus, nebaidies lūgt atgriezenisko saiti par starprezultātiem (izdomātu tematu, uzrakstītu plānu/ieceri) skolotājam un/vai skolasbiedriem!

Runas ievadā iekļauj vārdu „temats”! (Vari izmantot, piemēram, frāzes „manas runas temats ir „...””, „es stāstīšu par tematu „...””, „es izvēlējos tematu „...””.). Tas disciplinēs un palīdzēs skaidri apzināties savu temata izvēli, savukārt vērtētājam palīdzēs uztvert izvēlēto tematu, nepalaist to garām.

Ieteikumi skolotājam

Pārrunāt ar skolēniem pārsprieduma un mutvārdu runas kopīgās un atšķirīgās iezīmes.

Gadās novērot, ka, sākot gatavoties mutvārdu runai, skolēni arī pārspriedumā sāk pārmērīgi aizrauties ar runas elementiem (piemēram, sāk pārspriedumu ar frāzēm “es stāstīšu par tematu „...” vai „es izvēlējos tematu „...” , jo ...”, pārmērīgi izmantot retoriskās figūras vai pat sāk ar „Labdien!” un pabeidz ar „Paldies par uzmanību!”). Jāatgādina skolēniem, ka rakstiska pašizpaušme pārspriedumā un mutvārdu monologruna ir atšķirīgas saziņas situācijas.

5.4. Faktu un pieredzes izmantojums runas saturā

Par to, kā var izpausties skolēna pieredze, kas ir fakts un kā atšķirt faktu no viedokļa, plašāk runāts nodaļā par eksāmena 2. daļu – pārspriedumu.

Kā sabiedriskās dzīves un kultūras faktus var izmantot, piemēram,

- informācijas avotu dati un mākslas darbu dati (autors, nosaukums, žanrs),
- publiski, nozīmīgs kultūras/sabiedriskās dzīves notikums (norises veids, gads, datums, nosaukums),
- ziņas par terminu izcelsmi, izgudrojumiem un atklājumiem (atsaucoties uz avotu),
- fakti par savā jomā ievērojamiem cilvēkiem un viņu paveikto (precīzi nosaucot personas vārdu un uzvārdu un paveikto,
- statistikas dati (atsaucoties uz avotu),
- citāti (atsaucoties uz autoru un avotu).

Kā tekstu, uz kuru atsaukties, skolēns var izmantot, piemēram,

- jebkāda žanra literāru darbu no latviešu vai cittautu literatūras (precīzi minot autoru, žanru un nosaukumu),
- jebkāda veida publicētu un publiski pieejamu (grāmatā, periodiskā izdevumā vai internetā) informatīvu, zinātnisku, populārzinātnisku vai publicistikas tekstu (piemēram, enciklopēdijas šķirklī, zinātnisku vai populārzinātnisku rakstu, informatīvu rakstu vai viedokļrakstu ziņu vietnē, recenziju, interviju, anotāciju, rakstu žurnālā, interneta žurnālā vai publiskā blogā u. tml.).

Atsaucoties uz tekstu, nepārprotami un atpazīstami jānosauc izmantotā teksta avots (23. tabula).

23. tabula. Veiksmīgas un neveiksmīgas atsauces uz tekstu

Nevar uzskatīt par atsauci uz tekstu	Veiksmīga atsauce uz tekstu
Kādā nesen izdotā grāmatā es lasīju par zēnu, kas audzis neredzīgo ģimenē.	R. Bugavičutes-Pēces stāstā „Puika, kas redzēja tumsā” ir stāstīts par zēnu, kas audzis neredzīgo ģimenē.
Viens slavens skeiteris intervijā teica, ka skeitošana bagātina pilsētu, jo izmanto arhitektūras objektus neierastos veidos.	2020. gada 16. janvāra intervijā interneta žurnālam „ <i>Sportland Magazine</i> ” skeiteris Edgars Gabarajevs ir teicis, ka skeitošana bagātina pilsētu, jo izmanto arhitektūras objektus neierastos veidos.

** Ieteikums skolēnam un skolotājam**

Lai gan eksāmena programma un uzdevums neaizliedz izmantot tekstus, kas publicēti svešvalodās, atsaukšanās uz tekstu svešvalodā var būt mulsinoša, pretrunīgi vērtējama un apgrūtināša, tāpēc, ja vien tas iespējams un atbilst runas iecerei, var ieteikt labāk izvēlēties latviski publicētus tekstus (gan latviski sacerētus tekstus, gan profesionālus tulkojumus).

Runas gaitā nevajadzētu aizmirst paust savu attieksmi pret izmantotajiem faktiem un tekstiem, raksturot to saistību ar tematu (kāda ziņā izmantotais fakts/teksts atklāj tematu, pamato apgalvojumu, kāda ir mana attieksme pret šo faktu?) (24. tabula).

23. tabula. Atsauces uz tekstu un pieredzes/attieksmes piemērs

Atsauce uz tekstu	Pieredze/attieksme
Gētes institūta mājaslapā publicētajā Pētera Glāznara esejā „Par nepārvarāmām atšķirībām starp cilvēkiem un mašīnām” es izlasīju, ka Lielbritānijas kibernetikas profesors Kevins Vorviks uzskata: cilvēks nākotnē attīstības ziņā varētu ieņemt tikai trešo vietu aiz intelektuālajām mašīnām un kiborgiem – cilvēkiem ar implantētām mikroshēmām, kurus pilnveidojušas modernās tehnoloģijas.	Arī es daudz izmantoju mākslīgā intelekta rīkus mācībām un novērtēju to priekšrocības, tomēr izlasīt šādu zinātnieka atziņu šķiet biedējoši. Es tomēr gribētu, lai cilvēks saglabātu pirmo vietu šajā konkurencē.

Tieši tāpat kā pārspriedumā, arī runā ieteikums katru galvenās daļas posmu (rakstiskā uzmetumā – rindkopu) veidot kā pilnu argumentu („zelta piecinieku”): apgalvojumu, pamatojumu, pierādījumu, personisko pieredzi/attieksmi un secinājumu (4. attēls, arī 2. pielikums).

Runas nobeigumā skolēnam jāformulē viena vai vairākas atziņas/secinājumi par savu tematu, kas izriet no izklāstītā runas satura.

Ja skolēns vēlas, viņš var formulēt arī publiskās runas žanram raksturīgo aicinājumu uz rīcību vai pastāstīt par saviem nākotnes nodomiem, kas izriet no runas satura.

Noderīgas frāzes „es iesaku...”, „es gribētu ierosināt, lai...”, „tāpēc esmu nolēmis...”, „mēs varētu...”, „tāpēc cilvēkiem vajadzētu...”, „turpmāk es plānoju...”.

5.5. Darbs pie runas teksta

Runas sagatavošanas ieteicamie posmi:

- temata izvēle,
- runas plānošana un temata precizēšana,
- faktu un tekstu atlase/precizēšana,
- runas uzmetuma rakstīšana,
- runas teksta pašvērtējums,
- runas teksta uzlabošana,
- runājot izmantojamā plāna/atslēgas vārdu izveide/atlase,
- mutvārdu uzstāšanās mēģinājums un runas ilguma koriģēšana vajadzības gadījumā.

Ieteikumi skolēnam

Sagatavo runas uzmetumu rakstiski! Runājot droši vari to mainīt un variēt, tomēr rakstisks uzmetums kalpos pamatam un pašdisciplīnai.

Sagatavo sev ērtu, labi redzamu un saprotamu atgādni (plānu vai atslēgas vārdus)!

Nemācies runu no galvas! Tas neatbilst uzdevumam, turklāt tas ir cits uzstāšanās veids. Ja stāstīsi brīvi, katrā reizē, kad mēģini to darīt – mazliet atšķirīgi, neapjuksi arī eksāmenā, bet, ja aizmirsīsi no galvas iemācīto, apjuksi un nezināsi, kā turpināt.

Izmanto iespēju izmēģināt savu runu – pastāsti to ģimenes locekļiem, draugiem vai klasesbiedriem! Gatavojoties eksāmenam, domās brīvi stāsti par savas runas tematu sev vai iedomātam klausītājam! Tam var izmantot laiku ceļā (piemēram, transportā), pastaigā, rosoties mājās u. tml.

Ieteikumi skolotājam

Izmantot iespēju nepieciešamās runas prasmes attīstīt jau 5.–7. klases posmā mācību priekšmetā „Teātra māksla”, sadarboties ar šī mācību priekšmeta skolotāju, ja latviešu valodas skolotājs to nemāca pats.

Iespēju robežās iekļaut mācību stundu saturā visā 5.–9. klases posmā latviešu valodā, literatūrā un teātra mākslā mācību situācijas, kad skolēnam jāuzstājas ar garāku monologrunu (stāstot par lasītu grāmatu vai apmeklētu kultūras notikumu, prezentējot grupu darbu, izsakot un pamatojot savu viedokli par kādu tematu u. tml.). Motivēt pārējos kolēģus iekļaut citu mācību priekšmetu mācību saturā mutvārdu runas veidā veicamus uzdevumus, ierosināt starpdisciplinārus projektus.

Sniedzot atgriezenisko saiti par uzdevumiem, kuros skolēns runā, pievērst uzmanību pareizai vārdu nozīmes izpratnei, motivētam un saziņas situācijai atbilstošam leksikas, frazeoloģismu, stilistiskas/emocionālas ekspresijas lietojumam, gramatiski pareizam frāzes/teikuma veidojumam.

Skolēnam jācenšas ievērot loģiskas pauzes starp runas daļām, izmantot dabisku runas tempu un loģisku, saturam atbilstošu balss intonāciju.

5.6. Saziņa – atbildes uz intervētāja jautājumiem

Intervētājs veido sarunu ar skolēnu, uzdod skolēnam vairākus atvērtos jautājumus, pēc katra no tiem sagaidot no skolēna izvērstu atbildi.

Jautājumi skolēnam NAV iepriekš zināmi.

Ieteicamie jautājumu temati ir publicēti konkrētā mācību gada eksāmena programmā, kas pieejama VIIA tīmekļvietnes sadaļā [„Valsts pārbaudes darbu programmas”](#).

Piemēram, 2026. gada eksāmena programmā lasāma šāda informācija: pēc skolēna iepriekš sagatavotās runas noklausīšanās intervētājs vada sarunu ar skolēnu un uzdod **trīs** atvērtos jautājumus, kas neprasa tikai faktu nosaukšanu, bet gan **analīzi, vērtēšanu, salīdzināšanu vai secināšanu**.

Šie jautājumi ir jāformulē, izmantojot problēmjautājumu vārdus, (piemēram, **kāpēc, kādēļ, kā, kas izraisa..., ko darīt, ja..., kas notiek, ja..., kas u. c.**) vai jāpiedāvā skolēnam salīdzināt viņa runā pausto ideju vai risinājumu ar vispārpieņemtu viedokli (**kādu ietekmi ..., ar ko atšķiras ..., kas kopīgs un atšķirīgs ...** u. tml.).

Jautājumu (par to, ko skolēns nav atklājis vai ir nepietiekami atklājis savā runā) tematika:

- skolēna izvēlēta runas temata aktualitāte;
- temata izvēles pamatojums;
- izmantotie informatīvie materiāli;
- izmantotais literārais teksts;

- runas nobeigumā formulētie atzinumi/secinājumi;
- runā ietvertie fakti vai apgalvojumi;
- temata izpētes gaita;
- ieteikumi nākotnei saistībā ar runas tematu;
- skolēna pārdomas par gūto pieredzi runas sagatavošanas un atbildes laikā;
- citi ar skolēna runā izskanējušo informāciju saistīti jautājumi.

Skolēnam jācenšas uz jautājumiem atbildēt izvērsti, precīzi un skaidri, sarunā brīvi paužot un pamatojot savu viedokli, attieksmi un vērtējumu.

Sarunā un atbildēs uz jautājumiem tiek vērtēta jautājuma izpratne (skolēns atbild tieši uz uzdoto jautājumu, nevis apmēram par kaut ko tuvu tam vai pat par ko citu) un prasme izteikties, sniedzot izvērstu atbildi, tajā izmantojot savu pieredzi un/vai paužot attieksmi.

Eksāmena mutvārdu daļas mērķis **NAV** novērtēt skolēna **zināšanas** par izvēlēto tematu, **bet gan prasmi izklāstīt** savas esošās zināšanas, pieredzi, viedokli un attieksmi. Tāpēc skolēna atbilde, ka viņš nezina kādu intervētāja jautātu papildinformāciju, ja seko pamatojums/attieksme pietiekami plašā, brīvā formulējumā, ir pieņemama atbilde, par ko netiek samazināts vērtējums.

Valodas kultūra (vārdu krājums un gramatika) ietekmē vērtējumu gan par monologrunu, gan par iesaisti sarunā un atbildēm uz jautājumiem.

Ieteikumi skolēnam

Nebaidies no sarunas un jautājumu un atbilžu daļas! Koncentrējies nevis uz informācijas atcerēšanos, bet uz uzdotā jautājuma būtību, un atbildi uz jautājumu tā/to, ko zini un domā, pastāsti savu pieredzi un/vai pamato savu viedokli!

Ļoti uzmanīgi klausies intervētāja jautājumu!

Ja nejūties droši par to, vai pareizi saprati jautājumu, saziņas situācijai atbilstošā veidā precizē to! Tu vari teikt: „Vai es pareizi sapratu, ka jūs jautājat, kā es... ?” Pēc intervētāja apstiprinošas atbildes vai precizējuma droši izklāsti savu atbildi!

Nesteidzies atbildot, saglabā mierīgu, dabisku runas tempu un intonāciju!

Atbildot uz jautājumiem, ņem vērā, ka arī atbildēs tiek vērtēta valodas kultūras normu ievērošana, tāpēc neizmanto vārdus, par kuru nozīmi nejūties droši, sarunvalodas stila vārdus, barbarismus, vairies no ieradumvārdu lietošanas! Ja vari, droši izmanto bagātu leksiku, frazeoloģismus, izmanto tematam atbilstošus terminus!

Ieteikumi skolotājam

Mācību saturā latviešu valodā un literatūrā, strādājot ar tekstu, nereti tiek iekļauti atvērtie jautājumi, kuros skolēns formulē atziņas, izdara secinājumus, pamato viedokli u. tml. Parasti skolēns atbildes uz šiem jautājumiem sniedz rakstiski. Ieteicams iespēju robežās (piemēram, izlases kārtībā) aicināt skolēnus nolasīt šādas atbildes balsī, pierodot ieklausīties formulējumos, nebaidīties runāt.

Mācību stundu situācijās latviešu valodā, literatūrā un teātra mākslā, kad skolēns sniedz mutvārdu atbildi par jebkādu tematu, ļaut skolēnam patstāvīgi formulēt atbildi (nepārtraucot, nesakot daļu teikuma priekšā, nesteidzinot). Pēc skolēna atbildes sniegt atgriezenisko saiti ne vien par atbildes saturu, bet arī par tās formulējumu, izklāstu, izmantotajiem valodas līdzekļiem.

Rosināt skolēnus veidot ieradumu izteikties, ievērojot literārās valodas normas, vairīties no ieradumvārdu un barbarismu izmantošanas, nošķirt saziņas situācijas, kurās ir pieļaujams sarunvalodas stila vārdu izmantojums un kurās tas nav pieļaujams.

Gatavojoties eksāmenam, ieteicams organizēt savstarpējās mācīšanās situācijas, kad skolēni jautā un atbild cits citam, tostarp par saviem izvēlētajiem runas tematiem (temata izvēles pamatojumu, runas tapšanas gaitu, izmantotajiem avotiem utt.) (69.–74. piemērs).

69. piemērs

Runas par tematu „Mūsu paaudzes nākotnes izaicinājumi” ievads

Manas runas temats ir „Mūsu paaudzes nākotnes izaicinājumi”. Redziet, esmu novērojis, ka daudziem jauniešiem nav ļoti optimistisks skats uz savas paaudzes nākotni. Turklāt jaunieši pat nav vienīgie, kas šādi domā. Esmu bieži dzirdējis terminu „mūsdienu jaunatne” nākam no vecākām paaudzēm, lai runātu par to, cik slikta esot jaunākā paaudze. Arī 2021. gada pētījumā, ko veica cilvēki no Bātas universitātes, 39% aptaujāto pat nebija pārliecināti, vai gribētu bērnus, jo viņi vienkārši pārāk daudz uztraucās par cilvēces nākotni. Man no šiem datiem un sarunām ar draugiem ir radies priekšstats, ka jaunākajai paaudzei vispār nav pārliecības par savu nākotni. Kādi ir mūsu paaudzes nākotnes izaicinājumi? Vai šis uztraukums ir pamatots?

Atgriezeniskā saite

Skolēns skaidri un saprotami nosauc izvēlēto runas tematu, izmanto retoriskās figūras („redziet”, „Kādi ir..?”, „Vai...?”). Jau runas ievaddaļā skolēns ir pamatojis temata aktualitāti, iekļāvis vispārīgu faktu (lai faktu uzskatītu par precīzu, būtu jānosauc avots, kur skolēns par pētījumu uzzinājis), kā arī savu pieredzi (sarunas ar draugiem). Formulētie jautājumi ievada beigās skaidri parāda runas mērķtiecību un plānoto virzību.

Runas par tematu „...” ievads

Visiem patīk fiziskas aktivitātes un, manuprāt, tās arī visiem ir nepieciešamas, jo gribam taču nodzīvot garu, skaistu mūžu un paši labi izskatīties. Daudziem (tai skaitā man) sports ir hobijs, citiem naudas pelnīšanas avots vai padziļināta aizraušanās, tomēr liela daļa cilvēku, lai arī cik ļoti patiktu sportot un cik ļoti liels talants būtu, izvēlas ar sportu nenodarboties. Kāpēc gan tas ir tā? Vai tiešām sportam ir negatīva ietekme? Iemesls, lai nesportotu, daudziem ir traumu risks. Nevar nepieņemt, ka, ilgstoši nodarbojoties ar sportu, no traumām izbēgt nav iespējams, tāpēc sports nav iedomājams bez atbilstošas veselības aprūpes.

Atgriezeniskā saite

Šīs runas ievadā temats nav nosaukts. Pārlasot runu, kad tā pierakstīta, var secināt, ka vislabākais temata formulējums būtu „Veselības aprūpes nozīme sportā”, taču, vērtējot klausoties runu tikai vienu reizi, ir grūti novērtēt runas atbilstību tematam, ko nākas secināt no runas satura. Ja tekstā iekļautu temata formulējumu, viss kļūtu viegli saprotams, jo patiesībā šajā ievadā ir gan veiksmīgi pamatota temata aktualitāte, gan pausta attieksme un pieredze, gan izvirzīts apgalvojums, kas tiks pamatots galvenajā daļā.

Runas par tematu „Ceļā uz „perfekto pasauli. Kas labāk – roboti vai cilvēciskas kļūdas?” galvenās daļas fragments

Digitalizācijas un robotizācijas ietekmē daudziem mainās arī darba vide. Atslēgvārdi nākotnei ir „pār kvalifikācija” un „mācīšanās visa mūža garumā”. Taču pat eksperti ir atzinuši, ka tomēr nevar atbildēt uz jautājumu, cik darbvietu nākotnē cilvēkiem atņems roboti. Visticamāk, cilvēki strādās ciešā sadarbībā ar mākslīgo intelektu, jo aiz katra robota taču stāv cilvēks. Darbu atņems nevis mašīnas, bet gan super produktīvi cilvēki, kas izmantos gudras mašīnas un tāpēc varēs izdarīt vairāku cilvēku darbu vieni paši.

Atgriezeniskā saite

Šis teksta fragments ir viens no skolēna iecerētajiem argumentiem tam, kāda, viņaprāt, būs nākotnes perfektā pasaule. Saturs izklāstīts plūstoši, ļoti labā valodā, tomēr kaut kā trūkst. Ja salīdzinām šo teksta fragmentu ar argumentācijas „zelta piecinieku” (4. attēls, arī 2. pielikums), redzam, kā tieši skolēns ir izteicis apgalvojumu (darba vide mainīsies, cilvēki visu laiku mācīsies un strādās ciešā sadarbībā ar mākslīgo intelektu), pamatojumu („jo aiz katra robota taču stāv cilvēks”) un secinājumu („darbu atņems (...) super produktīvi cilvēki”). Pierādījumam skolēns ir centies atsaukties uz vārdā nenosauktiem ekspertiem („taču pat eksperti ir atzinuši”), tomēr būtu jānosauca konkrēts informācijas avots, varbūt – citāts. Apgalvojumam trūkst arī

personīgās pieredzes/attieksmes elementa. To varētu ieviest, atbildot uz jautājumiem „Kā tas varētu ietekmēt mani personīgi?”, „Vai es ar to jau saskaros savā ikdienā, kā?”, „Kā tas liek man justies?”.

72. piemērs

Runas par tematu „Režisors – mana nākotnes profesija” galvenās daļas fragments

Es domāju, ka katram ir kāds cilvēks, kurš iedvesmo un iedrošina, man tā ir režisore Laura Groza-Ķibere, es tiešām viņu ļoti apbrīnoju – viņas ieguldīto darbu, arī skatījumu uz lietām un lielo izaugsmi. Viņas izrādes ir patiešām lieliskas, var redzēt, ka viņa zina, ko dara. Viena no manām mīļākajām izrādēm ir Lauras iestudētā izrāde „EQUUS”, tur viss ir tiešām lieliski, nav pie kā piesieties, ne velti šī izrāde ir saņēmusi vairākas balvas. Šī izrāde ir tiešām smaga un ļoti nopietna, bet tāpat iesaku visiem. Es no Lauras tiešām varu ņemt ļoti labu piemēru, arī to, ka ieguldītais darbs atmaksājas un tas tiks novērtēts pēc nopelniem.

Atgriezeniskā saite

Šajā teksta fragmentā runas autors kā vienu no argumentiem savai profesijas izvēlei min konkrēta cilvēka paraugu, saturs ietver visas pilnvērtīga argumenta daļas: ir apgalvojums (nosaukts cilvēks – iedvesmotājs), pamatojums („viņas izrādes ir lieliskas”), pierādījums (fakts – konkrēta izrāde, vēl labāk būtu, ja būtu minēts teātris, kurā tā iestudēta, kā arī kad izrāde ir redzēta), pieredze un attieksme (izrāde ir redzēta, attieksme un vērtējums redzams visā fragmentā), secinājums („varu ņemt .. piemēru”).

Tekstā manāma nepiemērota/diskutabla vārdu izvēle („nav pie kā piesieties”, „smaga”, „Laura” – vārds bez uzvārda, runājot par personīgi nepazīstamu, sabiedrībā ievērojamu cilvēku) un zināma neveiklība teikumu veidojumā („bet tāpat iesaku visiem”), tomēr tā netraucē teksta uztveri.

Šajā fragmentā tas nav redzams, bet skolēna runā trūka atsauces uz publicētu tekstu. Tieši šis runas fragments parāda, ka skolēnam būtu bijis ļoti viegli iekļaut savā runā atsauci uz kādu sabiedriskajos medijos publicētu interviju ar režisori Lauru Grozu. (Piemēram, pēc teikuma, kas beidzas „viņa zina, ko dara”, iekļaut kādu viņas paustu atziņu.)

73. piemērs

Runa par tematu „Kāpēc mēs baidāmies no nāves?”

Savā runā es stāstīšu par tēmu, kura man un pārējai sabiedrībai bieži liek aizdomāties. Manas runas temats ir „kāpēc mēs baidāmies no nāves?”. Apskatīšu arī to, kā dažādas cilvēku grupas miršanu uztver.

Bieži vien bailes ceļas no reliģijas. Kristieši, musulmaņi un citi uzskata, ka pēc nāves nonākam debesīs. Viņiem nebūtu pamata baidīties no nāves, jo tur viņi būs pie sava dieva. Protams, daļa no kristiešiem gan baidās, ka nokļūs ellē vai šķīstītavā, kur

viņiem nolems mūžīgas mokas un ciešanas, un šai ticīgo grupai tik tiešām ir pamats baidīties no nāves. Tomēr vairums mūsdienu kristiešu uzskata, ka Jēzus ir izpircis visus grēkus. Viņiem nebūtu pamata baidīties.

Daudzi, kas netic jebkāda dieva eksistencei, uzskata, ka dzīve ir tikai viena un pirms un pēc tās nekas nenotiek. Mums nesāpēja laiks pirms mūsu dzimšanas, tādēļ mums nesāpēs laiks pēc mūsu nāves – mēs gluži vienkārši tad nebūsim, tāpat kā nebijām pirms tam. Ar šādu uzskatu no nāves nebūtu jābaidās tāpat, kā mēs parasti nebaidāmies no, piemēram, miega.

Daļa reinkarnācijas piekritēju uzskata, ka jau uzreiz pēc nāves sākam jaunu dzīvi citā ķermenī. Ir citi, kas domā, ka pēc nāves mēs nokļūstam vidē, kurā dvēseles izvērtē, kas izdevies labāk vai sliktāk iepriekšējā dzīvē, un apgūst mācības nākamajai dzīvei. Pēdējam uzskatam piekritu arī es. Taču arī ar šādu uztveri bailēm nebūtu pamata.

Tāpēc, manuprāt, galvenais iemesls, kāpēc mums ir bail ir tas, ka mēs nekad neuzticamies nezināmajam, mums ir bail no pārmaiņām, ja nezinām, ko tās atnesīs. Tagad, dzīves laikā, vērtīgākā lieta, kas mums ir, ir mūsu ķermenis, ko mēs saucam par „Es”. Doma par visdārgākās lietas zaudēšanu ir biedējoša, tas, ka jāuztraucas par dzīvi pēc nāves, palielina bailes. Turklāt mēs zaudējam ne tikai savu ķermeni, bet arī to, kas uz Zemes nosaka mūsu identitāti: piederīgos, attiecības, darbu, bagātību, sociālo statusu un tā tālāk.

Otrs svarīgs iemesls ir tas, ka bieži vien mēs ne tik ļoti baidāmies no nāves pašas, bet gan no sāpēm, ko tā sagādās palikušajiem.

Tomēr saprotu, ka bailes no nāves ir vajadzīgas, jo tās palīdz cilvēkiem izdzīvot – apziņa, ka mūsu nāve kādam (vai mums pašiem) sagādās ciešanas, liek atbaidīgāk izturēties pret dzīvi un nepamest to vieglprātīgi, pie pirmajām lielajām grūtībām.

Atgriezeniskā saite

Runas iecere ir interesanta, tomēr to būtu vēlams nopietni pilnveidot. Pirmkārt, galvenās daļas garākajā posmā tiek atbildēts nevis uz ievadā uzdoto jautājumu „kāpēc mēs baidāmies no nāves?”, bet gan – „kāpēc no nāves nebūtu jābaidās?”. Var noprast, ka tas ir mēģinājums argumentēt ar pretargumentu, taču mērķi īsti nerasniedz.

Tam seko runas daļa, kurā tiek sniegti argumenti, atbildot uz izvirzīto jautājumu, taču tie neietver pierādījumus nedz ar faktiem, nedz pieredzi, nedz atsauci uz kādu tekstu. Izvēloties šādu tematu, skolēns izvirzījis sev ļoti grūtu uzdevumu, tomēr sameklēt tekstu un faktus, uz ko atsaukties, sākot jau ar Bībeli, dažādu reliģiju sekotāju interneta vietnēm, informatīviem un viedokļu rakstiem par attieksmi pret nāvi mūsu sabiedrībā (piemēram, paliatīvās aprūpes un hospisa aprūpes pieejamību) būtu ļoti vienkārši. Iespējams, runas autoram būtu vajadzējis lūgt konsultāciju skolotājam, kādā virzienā lūkoties pēc faktiem un teksta.

Autors pauž savu viedokli („pēdējam uzskatam piekrītu arī es”), bet savu pieredzi neizmanto vispār. Pirmajā brīdī var pārprasti šķist, kāda gan var būt nāves pieredze. Taču patiesībā pieredze, (piemēram, saskare ar dažādu uzskatu cilvēkiem, līdzpārdzīvojums, lasot grāmatas un/vai skatoties filmas, došanās apciemot tuvinieku kapavietas, iespējams, kāda tuvinieka nāve) autoram visdrīzāk ir, iespējams, tā pat ir rosinājusi šāda temata izvēli. Līdz ar to autors pieredzi būtu varējis izmantot, tomēr runas saturā pārlieku liela daļa ir vispārīgi spriedumi.

74. piemērs

Runa par tematu „Mana izaugsme, lasot Dž. K. Roulingas grāmatas par Hariju Poteru”

Domāju, visi pasaulē zina Hariju Poteru. Manuprāt, grāmatas par Hariju ir kļuvušas pat par klasisku literatūras vērtību. Es pati esmu izaugusi kopā ar Hariju un viņa draugiem tiešā un pārnēstā nozīmē – arī savā prātā un domāšanā. Manuprāt, lielākā kļūda, ko cilvēki pieļauj, izvēloties nēlasīt un neieteikt saviem bērniem grāmatas par Hariju Poteru, ir tas, ka viņiem šķiet, ka tā ir kārtējā bērnu grāmatiņa par to, kā pusaudzī glābj pasauli. Protams, daļēji tā arī ir, bet šajās grāmatās ir apskatītas nopietnas problēmas un izceltas ļoti dziļas domas un atziņas, taču pats interesantākais – augot to galvenajiem varoņiem, aug arī grāmatu dziļums un vērtība. Es domāju, pēdējās grāmatas tieši varētu būt piemērotākas pat jauniešiem un pieaugušajiem, tāpēc es pastāstīšu par savu izaugsmi, lasot Dž. K. Roulingas grāmatas par Hariju Poteru.

Pirmā Harija Potera grāmata, kas nonāca manās rokās, bija „Harijs Poters un Azkabanas gūsteknis”. Es ļoti agri iemācījos lasīt, bet tā bija mana pirmā diezgan liela apjoma grāmata. Es to saņēmu kā dāvanu no tēta apmēram 5 gadu vecumā, atvēru un izlasīju pirmos 3 teikumus, sapratu, ka es neko nesaprotu, un noliku to nost. Pēc apmēram pusotra gada es atkal to atvēru un ... aizrāvos ar lasīšanu. Šī grāmata aizsāka manu mīlestību pret lasīšanu. Atceros, kā domāju – kā var kaut ko tik interesantu uzrakstīt?! Šai grāmatai es izskrēju cauri ļoti ātri – sākās mans burvju pasaules ceļojums. Nākamajos gados es ik gadu uz dzimšanas dienu saņēmu kādu nākamo no šīm grāmatām. Laikā, kamēr es gaidīju nākamo daļu, es tās pārlasīju atkal un atkal. Kaut kur līdz 6. klasei es biju izlasījusi visas grāmatas un biju absolūti Harija Potera, burvju pasaules un politikas varā. Tagad es bez problēmām orientējos visās grāmatās – nosauciet citātu, es pateikšu, kurā daļā un kādā sakarā!

Jau agrā bērnībā šīs grāmatas man devušas ļoti daudz – pirmkārt, protams, lasītprieku un sajūsmu par grāmatām, manas ātrās lasīšanas prasmes un attīstību – es nekad no brīvas gribas nēlasītu tādas grāmatas, piemēram, kā „Grega dienasgrāmata”! Tāpat Harija Potera sērijas grāmatas man deva ļoti, ļoti daudz vielas pārdomām un prasmi izteikt savu viedokli.

No paša, paša sākuma mans mīļākais grāmatas tēls bija Hermione. Man ārkārtīgi patīk arī Harijs, Rons, visi citi. Manuprāt, katrs no šiem tēliem ir tik kolorīts, un es apbrīnoju šo darbu autori Dž. K. Roulingu par to, kā var izgudrot tik dažādus viedokļus un domāšanas virzienus. Jāatzīst, ka manu skatījumu uz grāmatas varoņiem

ietekmējušas arī filmas, kas, manuprāt, ir lieliskas. Emma Vatsone, kas tēlo Hermioni, manuprāt, ir ideāla šai lomai. Daniels Redklifs lieliski iznes galvenā varoņa Harija tēlu. Filmā skan ģeniāla amerikāņu komponista, diriģenta un pianista Džona Viljamsa mūzika, Hedvigas tēma no šīs mūzikas, šķiet, bija pirmais skaņdarbs, ko es iemācījos tikai un vienīgi pēc pašas vēlēšanās un pilnīgi patstāvīgi savam priekam.

Aizraušanās ar Hariju Poteru man sagādāja arī daudzus interesantus piedzīvojumus. Piemēram, grāmatā stāstīts, ka mācības Cūkkārpā (burvju skolā), sāk no 11 gadu vecuma. Es, protams, zināju, ka man nekāda vēstule ar pūci nepienāks, bet līdz 11. dzimšanas dienai kāda cerība laikam bija. Protams, man vajadzēja šīs zināšanas arī izplatīt, tāpēc es kritu uz nerviem visiem mājās, nepārtraukti runājot par Hariju Poteru, naktīs lasot zem segas. Skolā es „indēju” ar šo burvju pasauli arī savu labāko draudzeni, kura ticēja gandrīz katram manam vārdam un muļķībām. Es viņai iedevu „zizli” (irbulīti), mācīju burvestības, un mēs starpbrīžos nāvīgi slepeni skrējām pa skolu un būrām skolotājus.

Ar savu lasīšanu aizrāvu līdzī arī savu mammu – sākumā viņai nepavisam nepatika „Harijs Poters”, bet ar katru nākamo daļu tas viņai iepatikās aizvien vairāk, un arī viņa man tagad piekrīt, ka tā ir arī pieaugušo grāmata, un piekrīt man, ka pēdējā daļa ir vienkārši šedevrs.

Man daudzi ir prasījuši – kura ir tava mīļākā „Harija Potera” daļa? Manuprāt, tas ir ļoti atšķirīgs no garastāvokļa un tā, ko vēlies lasīt. Piemēram, vieglai izklaidei der 1. un 2. grāmata, lai arī 2.daļa nav tik nopietna, es to esmu izlasījusi (goda vārds, es izskaitīju) 22 (!) reizes... Šī ir tā vēl viena lieta – šīs grāmatas neapnīk, es katru reizi atrodu tur ko jaunu. Savukārt pēdējā daļa mums ar mammu ir pielīmēta pilna ar lapiņām, ar kurām atzīmēti vērtīgākie citāti. To, šķiet, reizes desmit ir pārlasījusi arī viņa.

Dž. K. Roulingas grāmatas mani iedvesmoja pirmajiem pašas literārajiem centieniem – viss mans vārdu krājums, valoda, garie teikumi – tas ir no Hariju Potera sērijas grāmatām. Es 6. klasē ar savu stāstu „Albīna un Žufs” dabūju 1. vietu Rakstnieku savienības rīkotajā konkursā, togad biju jaunākā dalībiece. Nevienš nezināja, ka es „rakstu grāmatu”.

Mani aizrauj tas, ka šis nav kārtējais banālais stāsts par bezbailīgiem pusaudžiem, kuri vienmēr tiek cauri sveikā, nekad nekas nenoiet šķērsām. Ar katru nākamo grāmatu sižets kļūst dziļāks, nobriedušāks, arī skumjāks. Tik daudzas negaidītas nāves, izmisīgas vilšanās, tik daudzi cilvēki upurējas, lai cits citu pasargātu. Interesanti ir tas, ka augu ne tikai es. Aug Harijs, Hermione, Rons, bet visa aizsākumos – grāmatas autore kā rakstniece. Valoda arvien paplašinās, es esmu salīdzinājusi teikumus pirmajās un pēdējās grāmatās. Lasot šīs grāmatas secīgi, bērns pilnveido savu valodu, pats to nemanot! Stāsts nav tikai par trim lieliskiem, gudriem bērniem, bet par varaskāri, slavu, cik ļoti tā vilina un maina cilvēkus.

Es nekad neuzzinātu, ka, lasot grāmatu, var skaļi smieties vai birdināt asaras, ja nebūtu iepazinusi „Hariju Poteru”. Šīs bija pirmās grāmatas, kuras mani tiešām tā

aizrāva, ka es arī gan smējos, gan raudāju. Tām jau sen ir sekojušas citas, bet pirmie iespaidi ir neizdzēšami. Es ceru, ka man ar savas pieredzes piemēru izdevās parādīt, cik daudz šīs Dž. K. Roulingas grāmatas var dot bērna un jaunieša izaugsmei.

Atgriezeniskā saite

Satura prasības ievērotas pilnībā. Jāatzīst, ka runas autore runāja ļoti ātri, tomēr saprotami un uztverami, bet tik tikko iekļāvās atvēlētajās piecās minūtēs. Citam skolēnam, iecerot tik garu runu, iespējams, var nākties to īsināt.

Runā pavisam nedaudz vārdu izvēles neprecizitāšu, piemēram, *kaut kur līdz 6. klasei*.

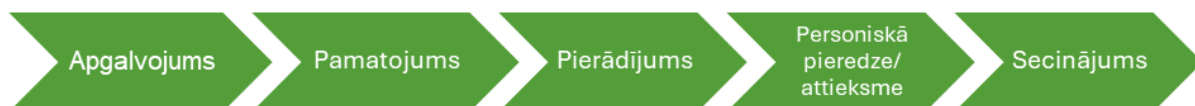
Runas ievadā nav izmantots vārds „temats”, to aizstāj frāze „es pastāstīšu par savu izaugsmi, lasot Dž. K. Roulingas grāmatas par Hariju Poteru”. Šīs konkrētās runas kontekstā ar šādu formulējumu temats ir uztverams, arī pateicoties veiksmīgam nobeigumam, kas atgādina ievadā teikto.

Pielikums – atgādnes un darba lapas

CEĻA KARTE DAUDZPAKĀPJU (komplekso) UZDEVUMU IZPILDEI

1. solis	Izlasīt vismaz divas reizes uzdevuma nosacījumu un pasvītrot darbības vārdus (rīcības vārdus).
2. solis	Saprast, kāds būs atbildes saturs (kas jāatzīmē, jāuzraksta).
3. solis	Pievērst uzmanību atbildes formai (kā jāuzraksta: teikuma veids pēc uzbūves, apjoms, t. i., skaits).
4. solis	Uzrakstīt atbildi.
5. solis	Izlasīt atbildi un pārbaudīt, vai tajā pārdomāta vārdu izvēle, ievērotas gramatikas, ortogrāfijas un interpunkcijas normas.
6. solis	Atkārtoti izlasīt uzdevuma nosacījumu un pārbaudīt, vai izpildīti visi nosacījumi.

PILNA ARGUMENTA („ZELTA PIECINIEKA”) STRUKTŪRA

JĒDZIENU SARAKSTS

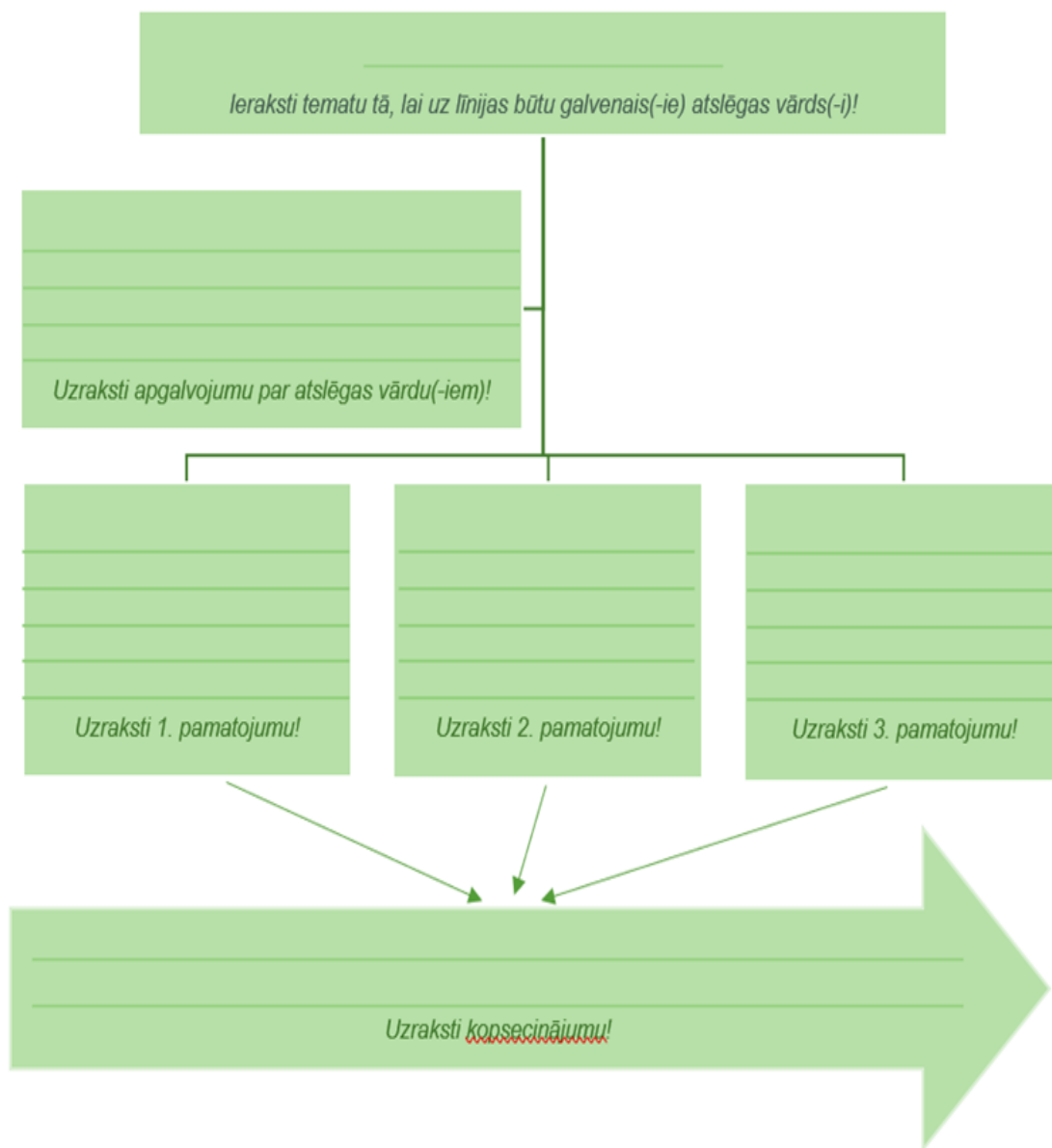
Morfoloģija. Vārddarināšana, morfēma, morfēmu nosaukumi (priedēklis, sakne, piedēklis, galotne), celms, izskaņa, pirmatnīgs vārds, atvasināts vārds, radniecīgi vārdi, saliktenis, darināt/atvasināt, sadalīt morfēmās, pamatforma, patstāvīgs vārds, palīgvārds, vārdšķira, vārdšķiru nosaukumi (lietvārds, īpašības vārds, skaitļa vārds, vietniekvārds, darbības vārds, apstākļa vārds, saiklis, prievārds, partikula, izsaukmes vārds), vārdšķiru sīkāks iedalījums un morfoloģiskās pazīmes (sugas vārds, īpašvārds, personu, norādāmie, piederības, atgriezeniskais, noteiktie, jautājamie, attieksmes, nenoteiktie, noliegtie vietniekvārdi, kārtas skaitļa vārdi, pamata skaitļa vārdi, tiešie darbības vārdi, atgriezeniskie darbības vārdi), dzimte, skaitlis, lokāms/nelokāms vārds, locījumi (nominatīvs, ģenitīvs, datīvs, akuzatīvs, instrumentālis, lokatīvs, vokatīvs), locīt, līdzskaņu mija, salīdzināmās pakāpes, noteiktā/nenoteiktā galotne, deklinācija, konjugācija, darbības vārdu darāmā kārta, ciešamā kārta, laiks (vienkāršā tagadne, pagātne, nākotne, saliktā tagadne, pagātne, nākotne), izteiksme (īstenības, atstāstījuma, vēlējuma, vajadzības, pavēles), divdabji/divdabju formas (nelokāmie divdabji, daļēji lokāmais divdabis, lokāmais darāmās kārtas tagadnes, lokāmais darāmās kārtas pagātnes, lokāmais ciešamās kārtas tagadnes, lokāmais ciešamās kārtas pagātnes divdabis), darbības vārda 1., 2., 3. persona; daži galvenie **fonētikas** jēdzieni: burts, skaņa, zilbe, patskanis, līdzskanis, divskanis, alfabēts.

Sintakse. Vārdu savienojums, teikums, stāstījuma, jautājuma, izsaukuma, vēlējuma, rosinājuma teikums, vienkāršs teikums (paplašināts un nepaplašināts), salikts teikums (sakārtots, pakārtots, jaukts), palīgteikums, vienlīdzīgi palīgteikumi, saiklis, bezsaikļa saistījums, teikuma locekļi (virsloceklis, palīgloceklis, teikuma gramatiskais centrs, izteicējs, teikuma priekšmets, apzīmētājs, pielikums, papildinātājs, apstāklis, dubultloceklis), atkārtoti vārdi, vienlīdzīgi teikuma locekļi, vispārinātājavārds, savrupināts teikuma loceklis (apzīmētājs, pielikums, apstāklis) vai savrupināta teikuma locekļu grupa, uzruna, divdabja teiciens, iespraudums, iestarpinājums, tiešā runa, piebilde, netiešā runa, pieturzīme, pieturzīmju nosaukumi (punkts, komats, daudzpunkte, divpunkte, pēdiņas, iekavas, izsaukuma zīme, jautājuma zīme, domuzīme, kols, semikols, defise).

Leksikoloģija. Leksika jeb vārdu krājums, vārda nozīme (tiešā, pārnestā), viennozīmīgi un daudznozīmīgi vārdi, sinonīmi, antonīmi, homonīmi; leksikas diferenciaciju raksturojoši jēdzieni: stilistiski un emocionāli neitrāli un ekspresīvi vārdi, svešvārdi, internacionālisti, aizguvumi, barbarismi, vecvārdi, apvidvārdi, jaunvārdi, termini, poētismi, sarunvalodas vārdi, žargonismi, vienkāršrunas vārdi; deminutīvi; frazeoloģisms.

Citi ar valodu un tekstpratību saistīti jēdzieni. Dzimtā valoda, valsts valoda, svešvaloda, dialekts, izloksne, literārās valodas funkcionālie stili (zinātniskais, lietišķo rakstu, publicistikas, daiļliteratūras, sarunvalodas), saziņas situāciju raksturojoši jēdzieni (formāla vai neformāla saziņa, adresāts, adresants, saziņas mērķis/komunikatīvais nolūks), saziņas līdzekļi (verbāli, neverbāli), monologs, dialogs, dažādu tekstu žanru nosaukumi (vēstule, intervija, anotācija, recenzija, apraksts, pārspriedums, argumentēta eseja), daiļliteratūras veidu un žanru nosaukumi (proza jeb epika, dzeja jeb lirika, stāsts, literārā pasaka, romāns, novele, eseja, epifānija, miniatūra, dzejproza, dzejolis, aforisms, luga (tragēdija, komēdija, drāma)), folkloras žanru nosaukumi (tautasdziesma, sakāmvārds, paruna, mīkla, tautas pasaka, teika, nostāsts (spoku stāsts, šausmu stāsts)), virsraksts, temats, problēma, atslēgas vārds, galvenā doma, apgalvojums, pamatojums, piemērs, pieredze, arguments, fakts, secinājums, atziņa, rakstura īpašība, jautājums, atbilde, rinda, rindkopa, pants.

PĀRSPRIEDUMA SATURA PLĀNOŠANAS SHĒMA

PĀRSPRIEDUMA SATURA PLĀNOŠANAS SHĒMA

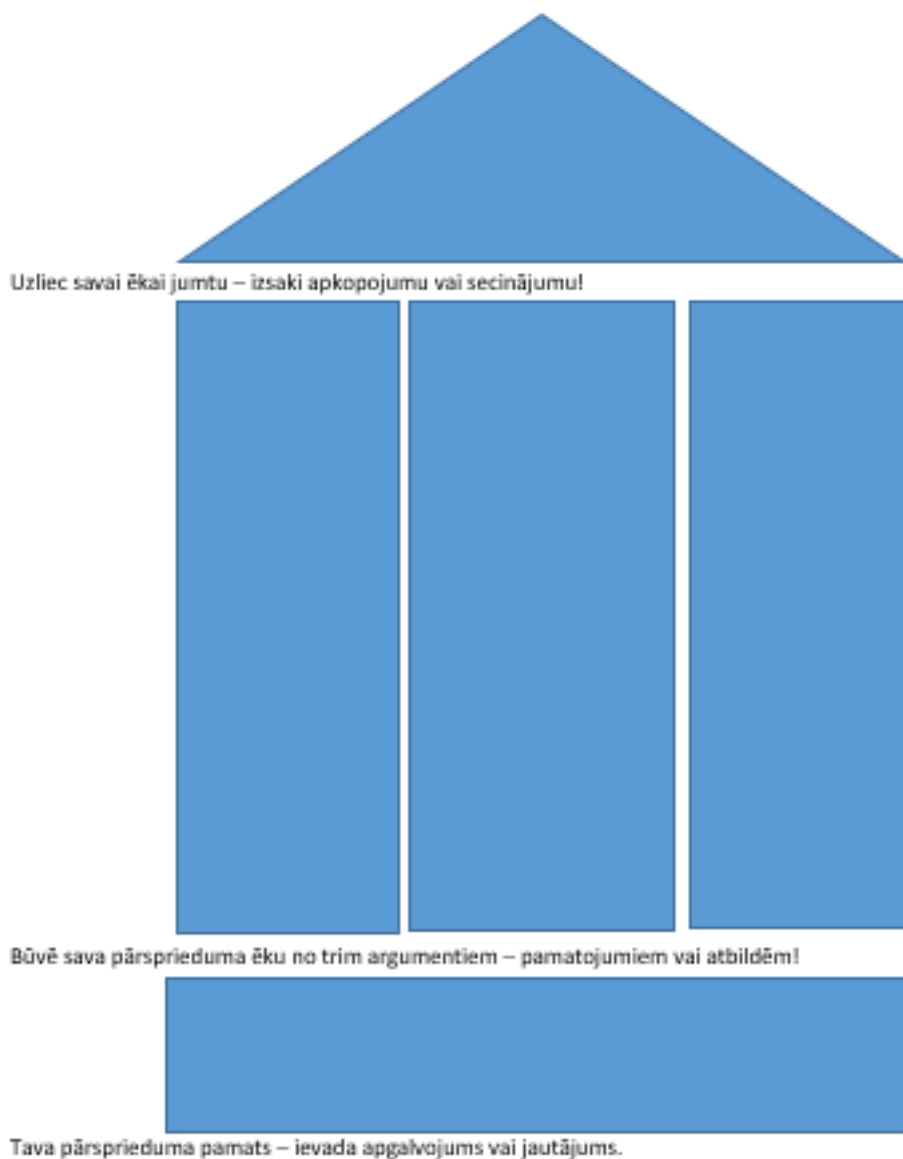
Pārsprieduma plānošana

Ieraksti tematu tā, lai uz svītras būtu galvenais atslēgas vārds!

PĀRSPRIEDUMA PLĀNOŠANAS SHĒMA „PĀRSPRIEDUMA MĀJA”

Pārsprieduma plānošana

Darba lapa visa pārsprieduma strukturēšanai dotā laukumā

Ievads (tavs apgalvojums, ko pamatosi, vai jautājums, uz kuru meklēsi atbildi)		Pārspriedums (Vārds, uzvārds)	
Galvenā daļa (izteikums) - secīgi pamatojums tavam apgalvojumam vai atbilde uz Tavu jautājumu.		(Temats)	
1. arguments			
2. arguments			
3. arguments			
Nobeigums (secinājums/apkopojums), ja vēlies – arī ieteikums/cerība/prognoze/vēlējums			

UZDEVUMS – ATGĀDNE SAVA PĀRSPIEDUMA PAŠVĒRTĒJUMAM

Veic pašvērtējumu, novērtējot apgalvojumus ar vārdiem: jā/nē/daļēji!

Nr. p. k.	Apgalvojumi	Jā	Nē	Daļēji
1.	Ievadā minēju aktualitāti.			
2.	Ievadā uzrakstīju galveno apgalvojumu/atziņu/problēmu/jautājumu, par ko rakstīju pārsprieduma galvenajā daļā.			
3.	Ievadā iekļāvu teikumu(-us), kas ieinteresēs lasītāju.			
4.	Ievēroju ievada apjomu – apmēram 1/5 no pārsprieduma (~30–50 vārdu).			
5.	Pārsprieduma galvenajā daļā uzrakstīju 2 vai 3 rindkopas.			
6.	Katru galvenās daļas rindkopu (2., 3., un/vai 4.) veidoju kā pilnu argumentu (apgalvojums + pamatojums + pierādījums ar kultūras/literatūras/sociālas norises faktu(-tiem) + personiskā pieredze/attieksme + secinājums).			
7.	Nobeigumā uzrakstīju vairākus secinājumus, to skaitā galveno kopsecinājumu, kas saistīts ar ievadā apgalvoto.			
8.	Nobeigumā uzrakstīju kādu ierosinājumu, vēlējumu u. tml. domu.			
9.	Ievēroju nobeiguma apjomu – apmēram 1/5 no pārsprieduma (~30–50 vārdu).			
10.	Ievēroju pārsprieduma kopējo apjomu – vairāk nekā 250 vārdu.			
11.	Mērķtiecīgi veidoju domu pārejas (sasaisti) starp rindkopām, lai domas viegli uztveramas.			
12.	Ievēroju atkāpes visu rindkopu sākumā (katras rindkopas 1. rindā).			
13.	Tekstā korekti ievēroju personas: par sevi sakot, izmantoju 1. personu (es/man/mani/manī/ar mani), un par citiem – 3. personu (viņš/viņa/viņi u. c.) vai pēc nepieciešamības tāds lietvārds kā cilvēks/persona/indivīds/jaunieši/pusaudži/vecāki/sabiedrība u. c.			
14.	Izmantoju tekstā latviešu literāro valodu, vienotu valodas stilu, izmantoju pārdomātu, bagātīgu vārdu krājumu: sinonīmus/antonīmus/svešvārdus/frazeoloģismus/tēlainās izteiksmes līdzekļus u. c.			
15.	Pievērsu uzmanību gramatikas normām un pārbaudīju tās, piemēram, vārdu secību teikumā, vārdu saskaņošanu, vārdformu veidošanu, prievārdu lietošanu.			
16.	Pievērsu uzmanību ortogrāfijas normām un pārbaudīju tās, piemēram, garumzīmes, svešvārdu, īpašvārdu, darbības vārdu pareizrakstību, vārdu saīsinājumus, vārdu pārveidošanu jaunā rindā.			
17.	Pievērsu uzmanību interpunkcijas normām un pārbaudīju tās, piemēram, iespraudumu, divdabja teicienu, palīgteikumu atdalīšanu, neatkarīgu teikuma daļu atdalīšanu, citātu iesaistīšanu tekstā.			
18.	Uzmanīgi izlasīju tekstu vismaz divas reizes, rediģēju pēc nepieciešamības.			